

xativaturismo.com

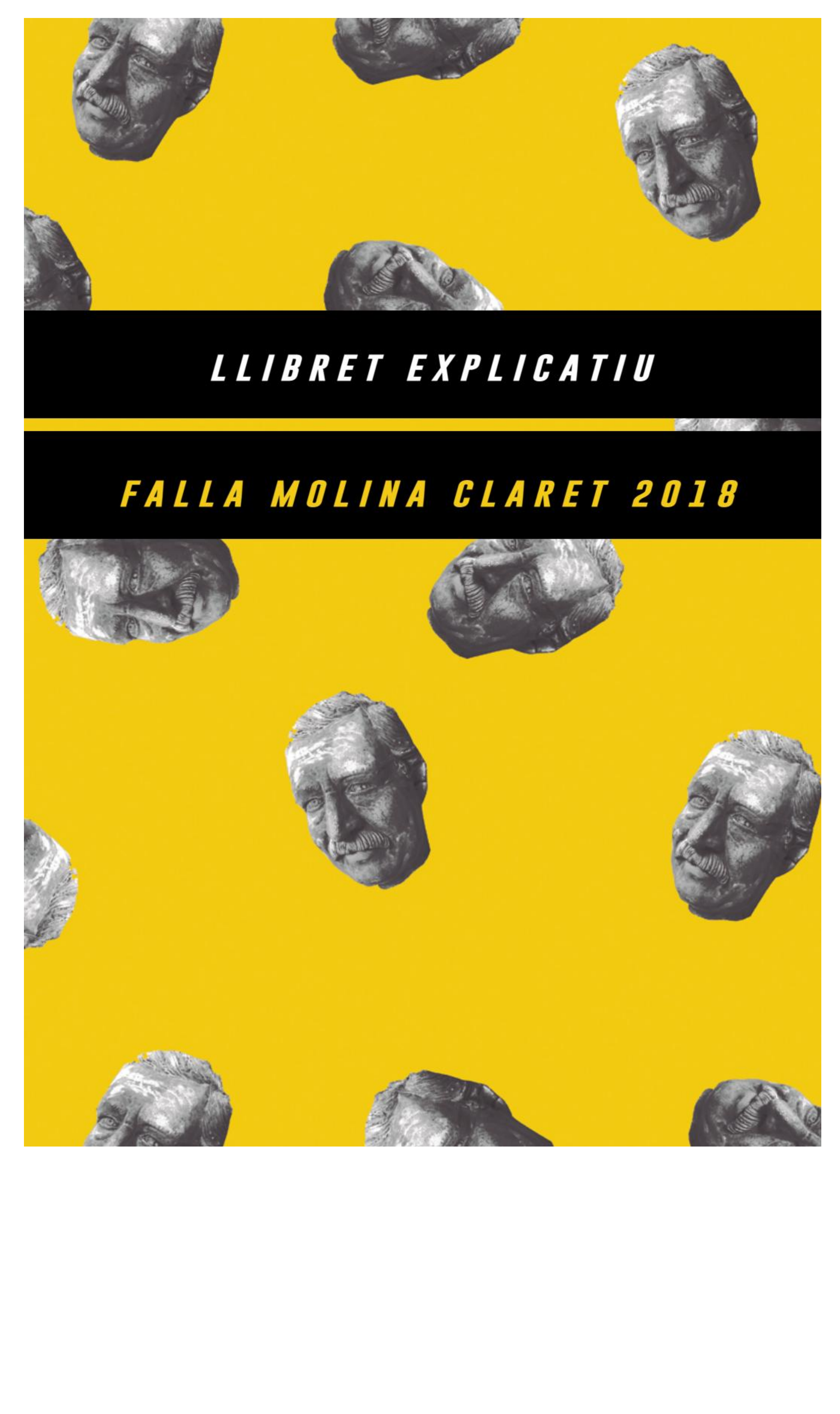
MÉS DE 150 ANYS DE TRADICIÓ

L'espectacular festa de les Falles té una llarga tradició a Xàtiva. En 1865 es va plantar el primer monument faller, en la Plaça de la Trinitat. Són més de 150 anys d'història, de fet és la primera ciutat on es van plantar falles després de la València. La setmana fallera és una esplèndida oportunitat de visitar Xàtiva i recórrer els seus carrers a la busca dels monuments i de l'amplíssima oferta d'activitats. Les falles locals són molt populars, amb 19 comissions, i contenen característiques i valors culturals propis. Junt amb les d'altres ciutats han sigut declarades, en 2016, Patrimoni Immaterial de la Humanitat per la **UNESCO**.

LLIBRET EXPLICATIU

FALLA MOLINA CLARET 2018

SUMARI

10-11 Saluda Roger Cerdà (Alcalde de Xàtiva)
12-13 Saluda Lena Baraza (Regidora de falles)
14-15 Saluda Jesús Gonzàlez (President executiu JLF)
16-17 Saluda Rafael Mompó (President de la nostra comissió)
18-21 Cesc Roca, autor de la nostra portada
24- Cartell oficial Falles de Xàtiva 2018 explicat per l'autor
24 - Programa d'actes
26-39 Llibret infantil
38-39 Els nostres guardonats
42 Xavier Herrero, el nostre artista gran 2018
43-49 Falla gran amb explicació de Ximo Roca
50-59 Entrevistes a Lena Baraza, Jorge Pascual i Neus Alborch

62-89 Articles

Autors:

Guillermo Delegido
Maribel Vicedo
Joan Castelló
Marisa Martínez

88-131 Articles Retrospectius

Autors:

Rafa Tortosa
Guillem Arlborch

132-143 Record d'un any

148- Col·laboradors publicitaris

facebook Falla Molina Claret
twitter @MolinaClaret
Instagram Falla_Molina_Claret

EDITA

COORDINACIÓ - GUILLEM ALBORCH / JOSÉ LUIS MOLLÀ

COBERTA - CESC ROCA

PROJECTE GRÀFIC - JOSÉ LUIS MOLLÀ

CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA - MARIA TORMO

EXPLICACIONS DELS MONUMENTS - XIMO ROCA

PUBLICITAT - JAVIER FERRERO - ANDREA GIRONÉS

IMPRESSIÓ - BLAUVERD IMPRESSORS

EXEPLARS - 500

DEPÒSIT LEGAL - V-481-2011

Les falles de Xàtiva són festes d'interés turístic autonòmic
Les falles de Xàtiva són Bé d'Interés Cultural
Les falles de Xàtiva són Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat per la UNESCO

La **Falla Molina Claret** no es fa responsable
de les opinions dels col·laboradors en els
articles publicats, ni les comparteix necessàriament.

—

Queda totalment **prohibit** l'emprament de cap part d'aquesta publicació,
sense l'autorització prèvia i escrita de l'editor, excepte la citació en llibres,
revistes o articles de premsa si s'esmenta la procedència.

*El present llibre ha participat en la convocatòria dels **premis de la Generalitat per a la promoció de l'ús del valencià***
*El present llibre ha participat en la convocatòria dels **Premis Lletres Falleres***

ALCALDE DE XÀTIVA

ROGER CERDA BOLUDA

Saluda

Com a alcalde de la ciutat de Xàtiva, és un plaer per a mi tornar a saludar-vos des de les pàgines del llibre explicatiu de la falla Molina-Claret de 2018. La vostra és una de les comissions amb major tradició dintre del món faller xativí. A més del palmarès de premis conreats pels vostres monuments, la vostra ha estat una comissió vinculada al redreçament cultural de les falles de Xàtiva, especialment en allò relacionat amb les arts escèniques i les cavalcades.

Ara, que ha arribat el moment de gaudir de la festa, cal posar en valor l'esforç col·lectiu que és necessari per tirar endavant tota l'activitat d'una comissió fallera. Espere que la vostra iniciativa, a més de la seua component tradicional, artística i festiva, es transforme en participació i integració amb el barri.

Estic segur que sabreu fer d'aquesta celebració un exemple d'harmonia i bona convivència. Les falles de Xàtiva també són Patrimoni de la Humanitat. És un reconeixement digne d'elogi que posa en valor la seua importància històrica i cultural.

Roger Cerdà i Boluda
Alcalde de Xàtiva

REGIDORA DE FALLES

LENA BARAZA LORENTE

Saluda

Aquest és un exercici molt significatiu per a mi donat que personalment recorda un dels exercicis fallers viscuts més intensament de la meua vida. Aquest any, el primer que sóc Regidora de Falles, és el desè aniversari des que vaig ser Fallera Major i vintè des que vaig ser Fallera Major Infantil junt a la meua germana, qui va ser Fallera Major de la mateixa comissió, Molina Claret. Recorde aquells anys amb enyorança i felicitat i és que el món de les falles és capaç d'aportar a tots els fallers i falleres records de felicitat i alegria que duren per sempre.

El col·lectiu faller sempre ha sigut incansable en la seua tasca de participació cultural en la ciutat de Xàtiva, participació totalment desinteressada, amb l'única finalitat d'engrandir el món de les falles.

Aquesta tasca incansable de tots els fallers ha fet ben merescuda la distinció com a Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat que es va produir en l'anterior exercici per part de la UNESCO.

Tampoc puc deixar de reconèixer el paper tan important que fa la Junta Local Fallera de Xàtiva en el seu treball constant per a la millora dels col·lectius fallers i, conseqüentment, per a la millora cultural de la ciutat.

Per últim, m'agradaria desitjar a tots els fallers de Xàtiva que pugueu gaudir d'un exercici ple de pólvora, música, alegria, amistat i, com no, festa fallera. I més especialment desitjar a Andrea Torres i Martínez i a Nerea Serrano i Ramírez, així com a la seua Cort d'Honor i acompanyants, que sàpiguen aprofitar aquest any com a protagonistes del món de les falles amb la màxima felicitat i diversió.

Bones falles!

PRESIDENT DE LA JUNTA LOCAL FALLERA

JESÚS GONZÁLEZ SARIÓN

A la comissió de Molina Claret.

Primer que res, agraïr que em deixeu escriure a aquest espai al vostre llibret, ja que és un autèntic privilegi poder participar en els llibrets de les comissions fallers, que tanta importància tenen per als fallers.

La setmana gran de Falles, esta apunt d'aplegar i cada vegada es veu mes aprop allò de tornar a vore els carrers de la nostra ciutat, plens per uns dies de monuments fallers, preparats amb molta cura pels artistes, de banderins amb els escuts de cadascuna de les 19 comissions i tots aquells elements que els fallers estem impacients per vore, ja que signifiquen que la nostra setmana a aplegat.

Un any de treball i esforços, que es resumeixen en 5 frenètics dies on els actes s'acumulen i es succeeixen tan rapidament, que en un obrir i tancar d'ulls en despertem un 20 de Març, pensant ja amb el proper any, es per això que vos anime a que gaudiu al màxim, la setmana fallera, així com també eixos actes que tenim per davant, com la crida o germanor, que són una bona mostra de les ganes de falles que tenim.

Les Falles Continuem creixent, i un dels mes clars exemples és la comissió de Molina Claret, que amb el seu president Rafa, al capdavant, organitza diferents actes durant l'any faller, per fer notar que falles són tot l'any, tant és així que aquella festa de sant Fermin va ser tot un èxit, però el mes satisfactori, es veure l'importància que ens els últims anys esteu donant-li a una de les peces fonamentals de tota festa, el seu llibret, ja que ens els últims anys heu estat nominats al premi Climent Mata, sent en les passades falles, la guanyadora en l'àmbit local.

Desitjar-vos a tots que gaudiu d'aquestes falles i que tan sols passar el 19 de Març, comenceu tots junts a preparar les falles

Moltes gràcies a la comissió de Molina Claret i Molt bones Falles 2018

P R E S I D E N T

R A F A E L M O M P Ó V A Z Q U E Z

Saluda

És un plaer per a mi tornar a dirigir-me a tots vostés com a president d'aquesta comissió.

M'agradaria començar agraint l'esforç i la dedicació de tots els membres de la comissió, especialment als membres de la junta executiva.

Aquesta és una segona etapa en la qual estic al davant d'aquesta gran comissió.

La primera etapa va estar molt satisfactòria per a mi, i espere que aquesta siga molt més.

Al llarg d'aquest exercici faller hem fet un esforç per a poder oferir a tot el barri i al col·lectiu faller unes magnífiques falles. La veritat és que ha estat una sort que una falla com la nostra pugua comptar amb els dos artistes que de segur els sorprendran en els monuments fallers que tindrem aquest any a la nostra plaça.

Vull donar les gràcies a totes les persones del barri i en especial als veïns que estant al voltant del nostre casal per la seua compressió i paciència. A les firmes publicitàries gràcies per col·laborar i, per tant, fer possible la confecció d'aquest llibret explicatiu.

Finalment, També vull convidar a totes les persones del barri, amics, amigues i membres d'altres comissions, que ens visiten aquestes falles, ja que les portes del nostre casal estan obertes per a tots.

GAUDIM TOTS DE LA MILLOR FESTA DEL MÓN.

Portada

Llibret explicatiu Falla Molina Claret 2018

PORTADA 2018

www.cescroca.com

Cesc Roca

Després del gran èxit que va obtenir la nostra portada del llibre 2017 amb **Cesc Roca** com autor, enguany tornem a comptar amb ell.

Estem molt contents amb el resultat gràfic que li dona a les nostres portades, ja que té un alt nivell de professionalitat. I és que, les il·lustracions de Cesc, cada vegada estan més endinsades en el món editorial faller, atés que l'autor també compta amb col·laboracions per a la revista Cendra i, per descomptat, en diverses edicions del llibre oficial de la Fira de Xàtiva.

Llibre oficial Fira d'Agost de Xàtiva 2017

Disseny CD Barbaritats (grup xativi)

Des de xicotet, envoltat i xopat d'art gràcies als meus pares, vaig créixer en els 90 amb totes les seues influències i, amb la curiositat de l'adolescència, arribe al graffiti i, un poc més tard, m'introduïsc al lettering fins al dia d'avui, una cosa que he adaptat als meus dissenys i il·lustracions.

Fa anys que arribe a Amsterdam on treball com freelance en el meu xicotet estudi i des de llavors ha sigut tota una font d'inspiració i oportunitats per a seguir avançant. El meu treball està basat en el hand lettering amb el que faig dissenys, il·lustracions i decoracions per a diferents tipus de clients a escala internacional, principalment Espanya i Holanda.

“Simplement faig el que m'agrada perquè és l'única forma que conec de donar sentit al temps que passaré en aquest món”.

Cesc Roca. (1989)

-Fa 4 anys que visc a Amsterdam. Les meues il·lustracions es venen en 2 punts diferents de la ciutat: un d'ells és el centre del Barri roig, en un lloc anomenat District gallery on també he estat pintant, fa poc, un mural en directe.

Cansat de la fredor d'internet, també participe en els Creative markets que s'organitzen en la ciutat. Aquests són com mercats d'art on podem tenir un contacte més directe amb la gent.

He col·laborat amb marques com pintures La Pajarita (em manen materials per publicitat per instagram).

Com a il·lustrador freelance faig portades de disc i revistes, samarretes, logotips i murals.

WHERE

WE

GO

?

I DON'T
KNOW

MOONDAY

Millor Portada Falles de Xàtiva 2015

Portada:

José Luis Mollà R.

Maquetació:

José Luis Mollà R.

**Millor Portada Falles de Xàtiva 2016
Finalista premi Climent Mata**

Portada:

Miguel Ángel Gosalbes

José Luis Mollà R.

Pedro Tàlens

Maquetació:

José Luis Mollà R.

**Millor Portada Falles de Xàtiva 2017
Primer premi Climent Mata**

Portada:

Cecs Roca

Maquetació:

José Luis Mollà R.

3 ANYS DE PORTADES D'OR

El nostre llibre creix i no sols de continguts, sinó també de nivell gràfic. Aquests tres últims anys el nostre llibre ha aconseguit guanyar la millor portada de les falles de Xàtiva; en 2016 Finalista al premi Climent Mata a millor disseny i maquetació d'un llibre de falles 2016 i, l'últim any, 2017, vam obtenir el primer premi Climent Mata.

Aquests premis no serien possibles sense les col·laboracions dels artistes, escriptors, il·lustradors, fotògrafs i artistes gràfics.

Les portades queden mostrades en l'exposició permanent del Museu Faller de Xàtiva, museu on es respira la història de la nostra festa, del passat al present.

5 more - Good News, Carefully Composed since 2002

01.11.2015

Falles

a Xàtiva

Junta Local
Fallera Xàtiva
2018

Festa declarada
Bé d'Interès
Cultural Immaterial
i Festa d'Interès
Turístic i Autonòmic

Patrimoni
Immaterial
de la Humanitat

MOONDAY THE WEEKEND MOVES ON...

- EVERY MONDAY DEEP-TECH-HOUSE -

04-05-15 SUN JAMO | YOSH HOUZER

11-05-15 TORUS PROJECT | N.O.B.

18-05-15 EDUARDO DE LA TORRE | TORUS PROJECT

25-05-15 MARINGO | N.O.B. | YOSH HOUZER

CARTELL DE LES FALLES DE XÀTIVA

AUTOR

**JUAN DANIEL
SANZ
SANCHIS**

*Enguany l'autor del cartell de les Falles 2018 és **Juan Daniel Sanz Sanchis**, al qual li hem demanat que ens explique en primera persona el cartell que anunciara les nostres festes Josefines*

Que comence la festa!

Quan jo era menut, i a mitat del mes de març començaven a aparéixer pels carrers les primeres peces de falla, em tornava boig. En aquells temps, jo era “buscador de grues”. A les cinc de la vesprada eixia del col·legi, anava a casa, agafava el berenar i sortia corrent cap als emplaçaments on es plantaven monuments fallers; amb l'objectiu de trobar alguna grua tirant falla cap amunt. Per a mi era com descobrir un tresor, i així em podia passar hores i hores sense cap preocupació.

Aquells records de la infància, són els que em van donar la idea de plasmar la plantà, en la meua proposta per al cartell de les falles de Xàtiva d'aquest any.

D'un temps cap ací, a l'hora de fer cartells, m'agrada utilitzar la fusta, experimentar amb ella, jugar amb els volums i adaptar-los a la comunicació gràfica. Açò és el que he fet també en aquest projecte; on tractant-se de les falles, la fusta adquireix un valor afegit: d'origen de la festa, de tradició, d'artesanía.

Després d'un senzill apunt amb paper i de documentar-me un poc; amb la imatge del cartell ja clara en el cap, tocava realitzar la maqueta.

Per plasmar la idea, vaig decidir fer el gantxo d'una grua, engantxant un ninot. Representant el començament de la plantà, on fallers i curiosos (com jo quan era menut), esperen amb ganes que la grua puge cap a dalt el primer remat de la falla.

Vaig decidir que el ninot fora un músic. Un personatge no massa explotat i molt important en aquesta festa. Doncs, què seria de les falles sense la música?

Fer la maqueta va ser la feina més costosa del cartell; però també la que més em va omplir personalment. Una vegada realitzada aquesta, es van fer varies fotografies fins triar la més idònea, buscant l'enquadre més adequat, conforme a la idea projectada. Ja no sols tenint cura de l'espai que ocuparia la maqueta a la composició, sinó també del que emplearien els textos i els escuds que formarien part de la imatge final del cartell, doncs no hi havia que deixar res a l'atzar.

Ja en l'última fase del projecte, vaig utilitzar l'ordinador per compondre tota la imatge: fotografia, textos, escuds i el fons del cartell. Aquest últim representant-lo mijantçant un cel que donava pas a la silueta de la Seu, on el predomini del color blanc acabava escampant-se per la resta de la composició.

La intenció ha sigut fer un imatge que barretge la modernitat i la tradició d'una forma neta, senzilla, directa i clara.

La suma de tot açò és el cartell de les falles de Xàtiva de l'any 2018.

Juan Daniel Sanz Sanchis.

PROGRAMA D'ACTES

15

DIJOUS 15 DE MARÇ

A les **18:00h** al nostre casal oferim la tradicional “XOCOLATADA DE DISFRESES” per als xiquets de la comissió infantil.

Entrega de buyolets i socarradets.

A les **21:00h**, SOPAR DE LA PLANTA, tradicional TORRÀ al costat dels monuments, cal anar amb roba de treball, guants caçadores, bufandes, ect. ja que tot seguit tindrà lloc la PLANTÀ DE LES NOSTRES FALLES.

16

DIVENDRES 16 DE MARÇ

A les **11:00h** PRIMER ESMORZAR DE FALLES

A les **13:00h** CERCAVILA pels carrers del barri.

A les **14:00h** MASCLETÀ desde els Jardí de la Pau.

A les **14:00h** DINAR AL CASAL i festa fins l'hora dels premis.

A les **19:00h** LLIURAMENT DE PREMIS, desde la sala d'actes de l'Ajuntament.

A les **22:00h** SOPAR AL CASAL i després continuarem la festa amb la discomòbil SUPERNOVA.

17

DISSABTE 17 DE MARÇ

A les **11:00h** ESMORZAR AL CASAL, oferit per el president.

A les **13:00h** CERCAVILA pels carrers del barri.

A les **14:00h** MASCLETÀ desde els Jardí de la Pau.

A les **14:00h** DINAR AL CASAL

A les **17:30h** VISITA OFICIAL A LES FALLES.

Eixida desde l'ajuntament.

A les **22:00h** SOPAR AL CASAL de DISFRESES i després continuarem la festa amb la discomòbil SUPERNOVA.

18

DIUMENGE 18 DE MARÇ

A les **11:00h** ESMORZAR AL CASAL.

A les **13:00h** CERCAVILA pels carrers del barri.

A les **14:00h** MASCLETÀ desde els Jardí de la Pau.

A les **14:00h** DINAR AL CASAL

A les **18:00h** OFRENA DE FLORS A LA MARE DE DÉU DE LA SEU (patrona de Xàtiva).

A les **22:00h** SOPAR de Gala, posteriorment continuarem la festa al nostre casal amb la discomòbil

19

DILLUNS 19 DE MARÇ

A les **8:00h** DESPERTÀ.

A les **12:00h** MISSA I ROMERIA DE SANT JOSEP, amb eixida del casal al voltant de les 11:00h.

A les **21:00h** CREMÀ DE LA FALLETA INFANTIL.

A les **22:00h** SOPAR AL CASAL.

A les **24:00h** CREMÀ DE LA FALLA GRAN, aquesta hora pot variar segons la ruta dels bombers.

23

DIVENDRES 23 DE MARÇ

A les **20:00h** Lliurament del PREMIS CADAFALS 2018.

Llibret Infantil

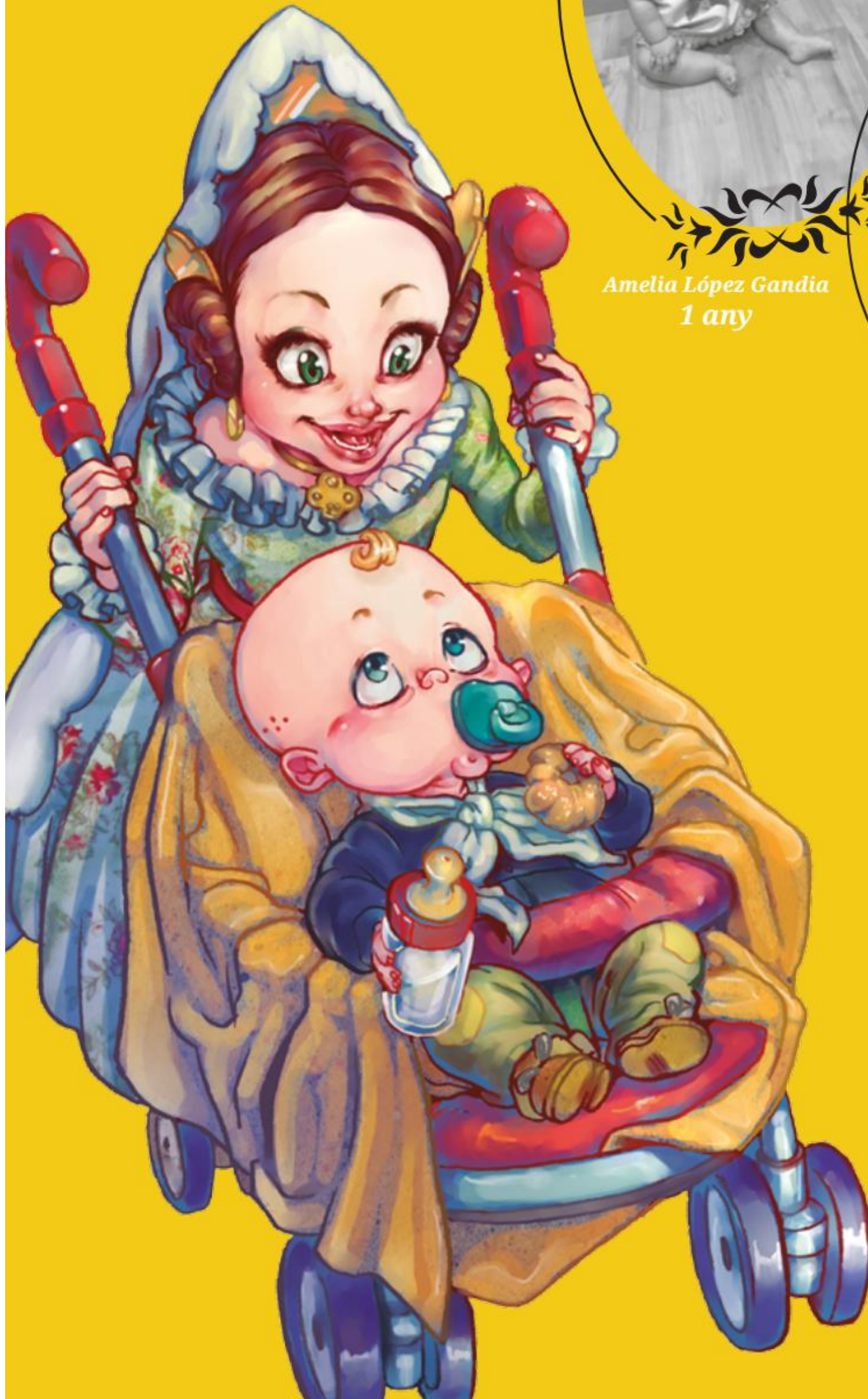
IL·LUSTRACIONS
ALICIA GUILLEM CASAÑA

FALLA MOLINA CLARET 2018

27

*Els mes menuts
de la comissió*

*Amelia López Gandia
1 any*

*Óliver Llàcer Lorente
1 any*

COMISSIÓ INFANTIL

Agustí Bordera, Àngela
Alcocer Amat, Miquel
Baraza Ventura, Guillem
Barberà Aranda, Maria
Bolinches Tudela, Julio
Bolinches Tudela, Luis
Boluda Bonora, Paula
Climent Giner, Anna
Cucarella Vidal, Àlvaro
Cucarella Vidal, Héctor
Durá Candel, Mateo
Fasanar Taboada, Goya
Fasanar Taboada, Vega
García Ventura, Gisela
García Ventura, Gorka
Garrigós Bru, Andreu
Gironés Soriano, Àlvaro

Herrerías Beneito, Daniel
Herrerías Beneito, Laura
Herrerías Beneito, Pablo
Juanes Gil, Blanca Valeria
Juanes Gil, Marc
López Gandía, Amelia
López Gandia, Borja
Llácer García, Borja
Llácer Lorente, Clara
Llácer Lorente, Oliver
Lloret Soriano, Marcos
Lloret Soriano, Natalia
Mallea Borrás, Àngela
Mallea Borrás, Julia
Martínez Benavent, Daniela
Martínez García, Julia
Martínez Moral, Àlvaro
Martínez Moral, Sofia

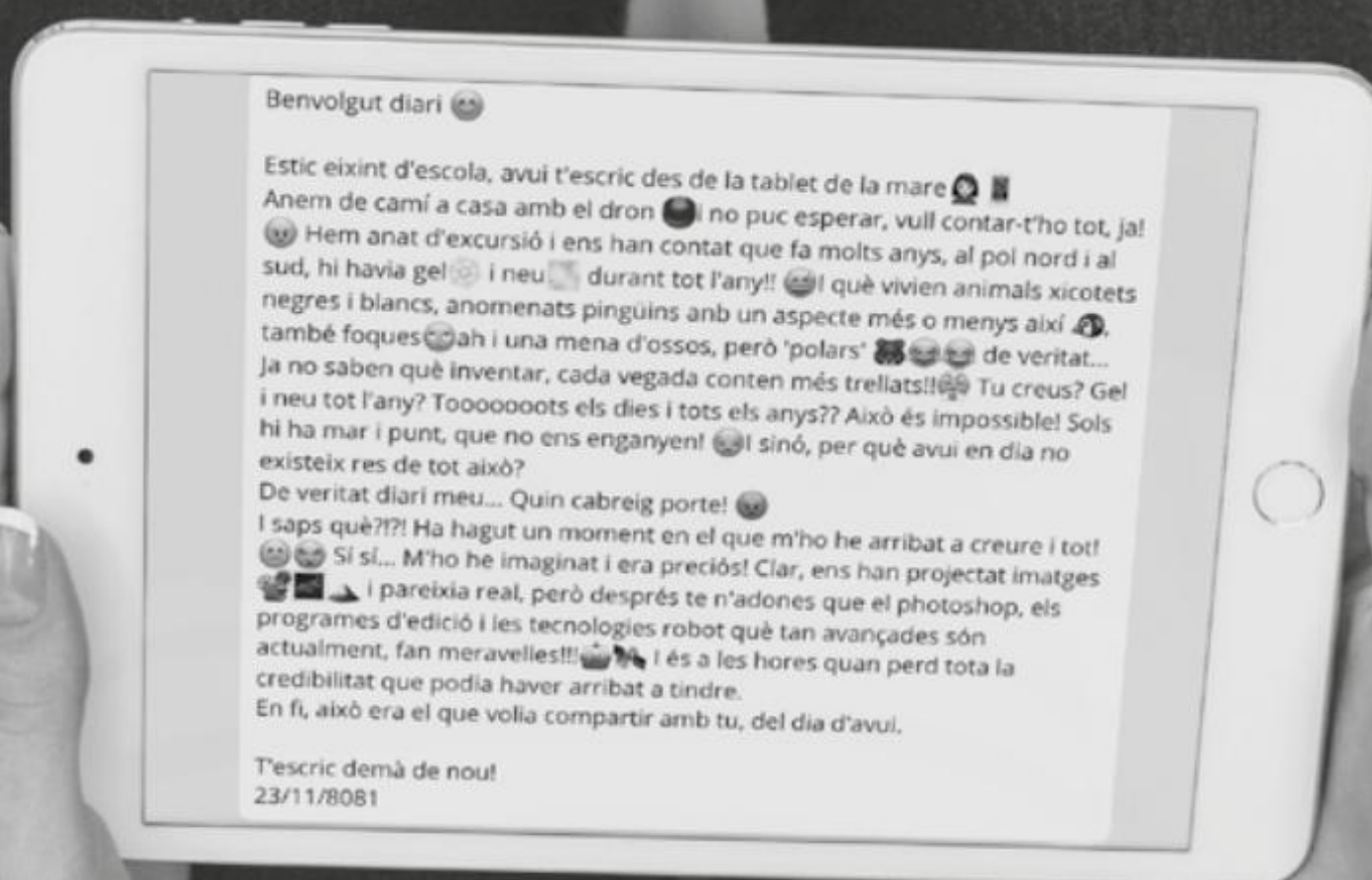
Martínez Sancho, Alonso
Martínez Sánchez, Jorge
Mompó Mateu, Alejandra
Nadal Pérez, Javier
Nadal Pérez, Jorge
Padilla Llácer, Bianca
Pascual García, Gerard
Relea Such, Andrea
Relea Such, Miriam
Saez Grau, Ester
Sala Marqués, Anna
Sanantonio Agustí, Claudia
Tormo Benavent, Àlvaro
Vercher Mallol, Carlota
Victoria Benavent, Paula
Victoria Benavent, Marc
Vidal Sanz, Bianca
Vidal Sanz, Valeria

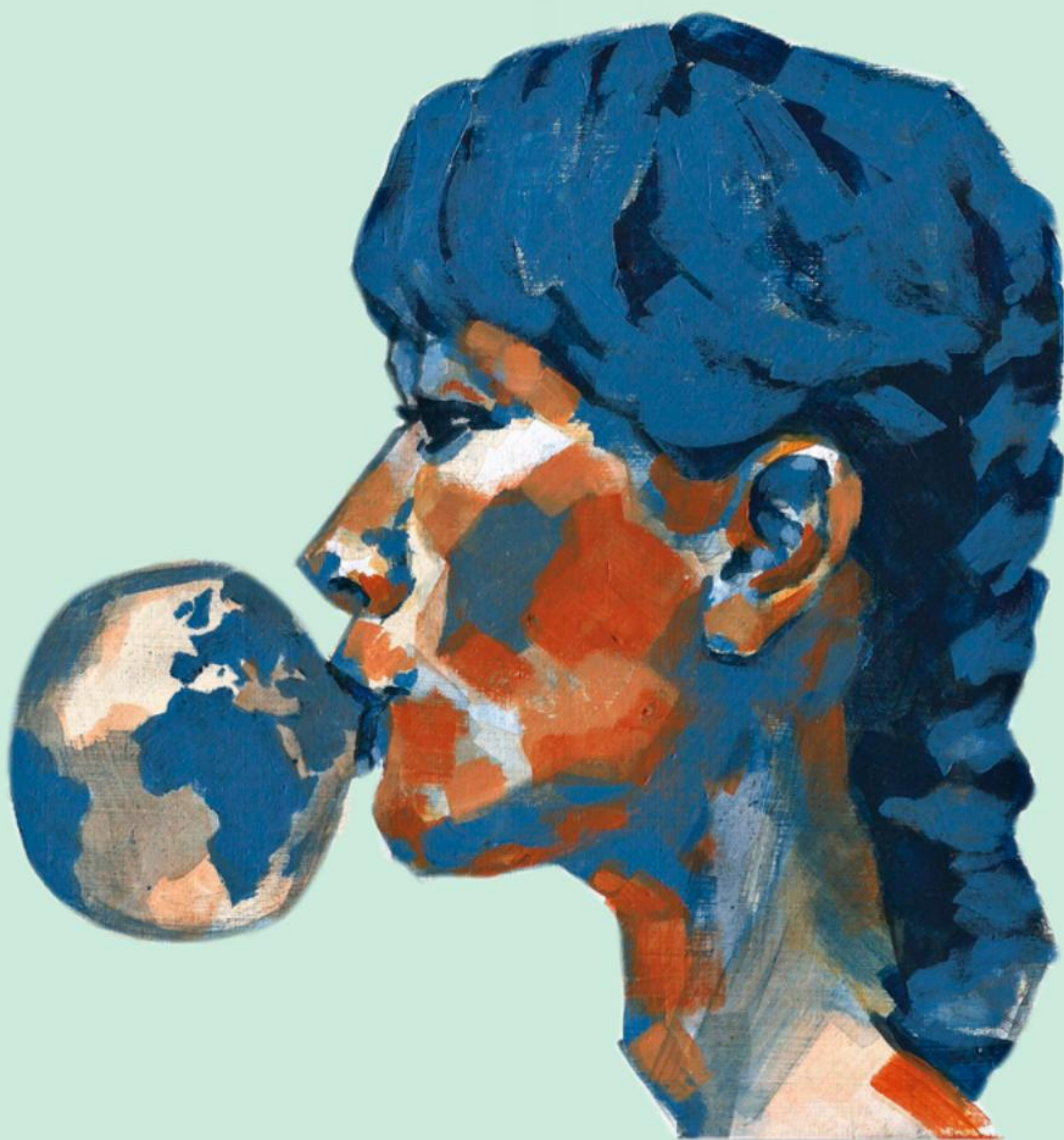
Benvolgut diari

Ivan Benavent Torregrosa

Cuida el medi ambient, fes un us responsable de la natura, recicla i intenta contaminar el mínim possible si no vols que els teus rebesnéts algún dia escriguen una història semblant a aquesta

Il·lustració

Maria Belda Sanchis

Acrilic

Josep Angulo

Fotografia: Guillem Alborch

Des d'aquesta finestra que em brindeu vull, saludar a tota la comissió de Molina-Claret i aprofitar per agrair la confiança depositada en haver pensat que fora el vostre artista de la falla infantil per al 2018.

Com haureu pogut llegir, el lema de la falla és "Salvem la Terra". En ella una infermera sosté en braços la bola del nostre planeta Terra, la qual està, pobreta meua, molt malalteta degut als efectes del Canvi Climàtic que pateix i que venen propiciats per la contaminació, l'emissió de gasos, la destrucció de la natura... per tant les diferents escenes que te la falla fan referència als remeis casolans que, tant menuts com majors, intenten aplicar-li a la terra per a que es millori.

Amb la falla, intente aportar el meu granet d'arena per a que la gent prengui consciència sobre els efectes irreparables que tindrà en la nostra vida i en el nostre entorn el Canvi Climàtic. El que vull pretendre és que quan els xiquets i xiquetes, i també els més majors, la vegen, sàpiguen de la importància que té el nostre comportament front a la natura i la contaminació; en d'un món que està malalt per culpa de la humanitat en general i el seu estil de vida i de consum.

Parlant d'altres coses, vos anime a que, en la vostra comissió transmeteu als més menuts els valors de l'esperit faller. Daixò, en la vostra falla en sabeu molt. Cal tenir present que és molt important per a que esta festa no vaja perdent el seu sentit a poc a poc. Com està passant als nostres temps...

Si, com o llegiu, o dic amb tot el cor i amb molta pena... Està perdent-se l'esperit faller que fa que es cuide el monument i es facen activitats que donen el caliu necessari per a que la festa millori. Anem arrere en aquest sentit i no s'està inculcant els valors fallers a les noves generacions.

A veure si a partir d'enguany millora tot.

Bones Falles 2018 i fins sempre, amics de Molina-Claret.

Josep Angulo

Fotografía: José Luis Mollà

falla infantil

FALLA INFANTIL

SALVEM LA TERRA

Artista: Josép Angulo
Explicació: Ximo Roca

Al tema del canvi climàtic
quasi ningú li fa cas.
L'assumpte ja fa fàstic
i està tocant-nos el nas.

La infermera el món agafa
per evitar que es tombe
i acabe dins d'una safa
com una gran hecatombe.

Reconstruir la seua llar
volen els esquimals
però el Sol el gel desfà
i provoca forts aiguals.

Per evitar el desastre,
mega ombrel·la han posat.
Perquè no acabe en empastre
amb un món d'aigua abonyegat.

Un ventilador de paper
dalt les torres han ficat,
per no saber que més fer
en un món que està abrivat.

Mentrestant hi ha dos xiquets
que l'aigua van empomant,
per tal de veure fresquets
més que siga aberrant.

Com ja no saben que inventar,
per evitar el desgel
agafen l'aigua per regar
o fer-ne glaçons de gel.

Amb això els científics estan
buscant una solució
i contra rellotge van
sense trobar la poció.

El món està molt greu
mes per culpa dels interessos
i per molt que facen congressos
no el salvarà ni Déu.

SALVEM LA TERRA

FALLA INFANTIL MOLINA CLARET 2018

Ni cap de suro, ni soca mullada, tinc un cap de taronja amarga

JOAN FRANCESC ÁLVAREZ HERRERO

*Llicenciat en Química
Doctorat en les TIC en l'educació
Professor*

Carles i Cristina són dos xiquets veïns de Xàtiva, fallerets i molt il·lusionats amb l'arribada de les Falles any rere any. Mireu quina conversa van tindre l'altre dia quan estaven jugant a la plaça del Pintor Guiteras.

Cristina: Iee, cap de suro, vols que juguem?

Carles: Jo, cap de suro? Mira que tu, soca mullada!!

Cristina: Més m'estime ser una soca mullada que un tros de suro.

Carles: Sí, però les soques mullades no prenen al foc de la flama, i no s'encenen en la falla, mentre que el suro sí que pren i fa molta flama.

Cristina: Bé, però que tu no saps que el suro blanc contamina un muntó. Què no has vist el fum tan negre que fa quan es pren en les falles?

Carles: Què el fum que fa el suro contamina?

Cristina: Sí, i no poquet. El meu mestre a l'escola ens ha estat contant aquests dies a l'assignatura de Coneixement del Medi Natural que aquest fum és molt perillós, danya molt sensiblement el nostre medi, la Natura i que fins i tot pot provocar-nos malalties molt serioses a les persones.

Carles: Vaja!, no tenia ni idea. Però, espera, estic pensant ara que les falles, any rere any gasten suro blanc per a fer estructures i ninots. Aleshores, que farem si no el gastem?

Cristina: Ui, ja veus quin problema. Sempre podrem tornar a fer les falles com es feien abans, com s'han fet tota la vida, de fusta i de cartró.

Carles: Sí però no és el mateix. Mira, precisament la setmana passada vaig anar amb Mireia, la fallera major infantil, amb el president i altres membres de la comissió al taller de Paco, l'artista faller que ens fa la falleta infantil aquest any, i aquest senyor ens va estar contant les peces que ja tenia fetes i com el suro blanc era molt barat i fàcilment modelable i que per això el gastaven.

Cristina: Doncs no passa res, hi ha altres solucions, que no s'acaba el món.

Carles: Sí? Au vinga, ara què et fas la llesta?

Cristina: No, però estic recordant una cosa que em va contar mon pare l'any passat.

Carles: Ah! Doncs no calles i conta-m'ho, que vull saber-ho.

Cristina: D'acord, però després juguem una miqueta, eh?

Carles: Clar que sí, però és que em pareix molt interessant aquest tema que hem encetat.

Cristina: Mira, tu saps que ara les borses que abans ens donaven als supermercats i tendes per emportar-nos la compra, ara ja no ens les donen sinó que les hem de pagar, no?

Carles: Sí, quin morro tenen, ara paguem per tot.

Cristina: No home no, no és per fer-nos pagar. Què no has vist a la tele quan trauen imatges de les platges contaminades o de peixos morts?

Carles: Sí, quin fàstic

Cristina: Sí, però més que fàstic, quina llàstima. Que les borses de plàstic acabem tirant-les on no toca i contaminen per tot arreu i com no s'eliminen fàcilment, fan malbé per tot arreu. Per això ara paguem perquè d'alguna manera no en gastem tantes i ens adonem que cal evitar gastar-les, ja que contaminen molt.

Carles: Però... espera, m'estàs marejant i te'n vas del tema que ens ocupa, o és que ara em diràs que una solució a les borses de plàstic implica cremar-les totes a la falla?

Cristina: No, quines ocurrencies tens! Com les cremarem si estem parlant que el plàstic fa un fum negre molt perillós?

Carles: Ja, tens raó. Però, aleshores, per què em parles de les borses?

Cristina: Per una senzilla raó. Els fabricants de borses i els científics han trobat una solució. Ara fan borses amb creïlles en compte de plàstic, ja que així les borses són biodegradables.

Carles: Bio... què? Això què és? No estaràs una altra vegada insultant-me veritat?

Cristina: No home no, i això de cap de suro no era cap insult, era per picar-te una mica i que jugares amb mi.

Carles: Bé, clar que jugarem, però abans conta'm això de "bioquè" què vol dir?

Cristina: Biodegradable vol dir que es poden descompondre fàcilment en substàncies que no fan mal a la Natura, i així no han de passar milers o milions d'anys perquè es descomponguen.

Carles: Ah, així ja no hi haurà borses al mar perquè abans s'hauran desfet.

Cristina: Clar, així és. En canvi el plàstic no és biodegradable

i continuaria fent mal a peixos i animals del mar que l'altre dia vaig veure unes imatges de com treien restes de plàstics de dintre de tonyines i de sèpies. Això sí que fa fàstic...

Carles: ...Però, espera que te'n tornes a anar del tema. Què ha de veure tot açò amb el suro blanc de les falles?

Cristina: Tot està relacionat. Mira, com et deia abans, he recordat que mon pare em va comentar que amb el cas del suro blanc també hi ha una solució que és molt més respectuosa amb el Medi Ambient, ja que no contamina tant, és biodegradable, barat i continua sent fàcilment modelable per als artistes fallers.

Carles: Sí, de debò?

Cristina: Clar, no està tot perdut.

Carles: Però saps com van a fer-ho o en què consisteix?

Cristina: Sí, mira, és tan fàcil que fins i tot podem entendre-ho els xiquets.

Carles: Ara sí que no et crec. Com ho entendrem tu i jo?

Cristina: Sí, mira, és com el cas de les creïlles, per això t'ho he contat. Què et pareixeria si ara et dic que eres una taronja amarga?

Carles: Què estàs tornant a insultar-me.

Cristina: No, jajajaja, el que volia era donar-te una idea de per on van els trets.

Carles: doncs no ho pille.

Cristina: Sí, ara veuràs com sí, que és molt fàcil. Que de les taronges, tan valencianes, tan nostres, els científics han demostrat que poden fer un suro blanc, barat, biodegradable i amb les mateixes propietats de ser modelat que el que coneguem ara. I és amb la part de la taronja que amarga, la corfa i eixa pell blanca que l'envolta és amb el que farien el suro aquest.

Carles: Ostres! Què interessant!

Cristina: Veritat que sí.

Carles: Però espera, si és tan fàcil? Per què no ho fan?

Cristina: Ahí sí que m'has pillat. No ho sé. Igual perquè no hi ha ganes de canviar les coses, però si totes les xiquetes i xiquets ens posem d'acord en dir que no al suro blanc en les nostres falles, hauran de fer-nos cas i posar-hi en el tema.

Carles: Però que resabuda eres, Cristina! Saps què? Retire allò de soca mullada...

Cristina: Jajaja, ah, val, gràcies.

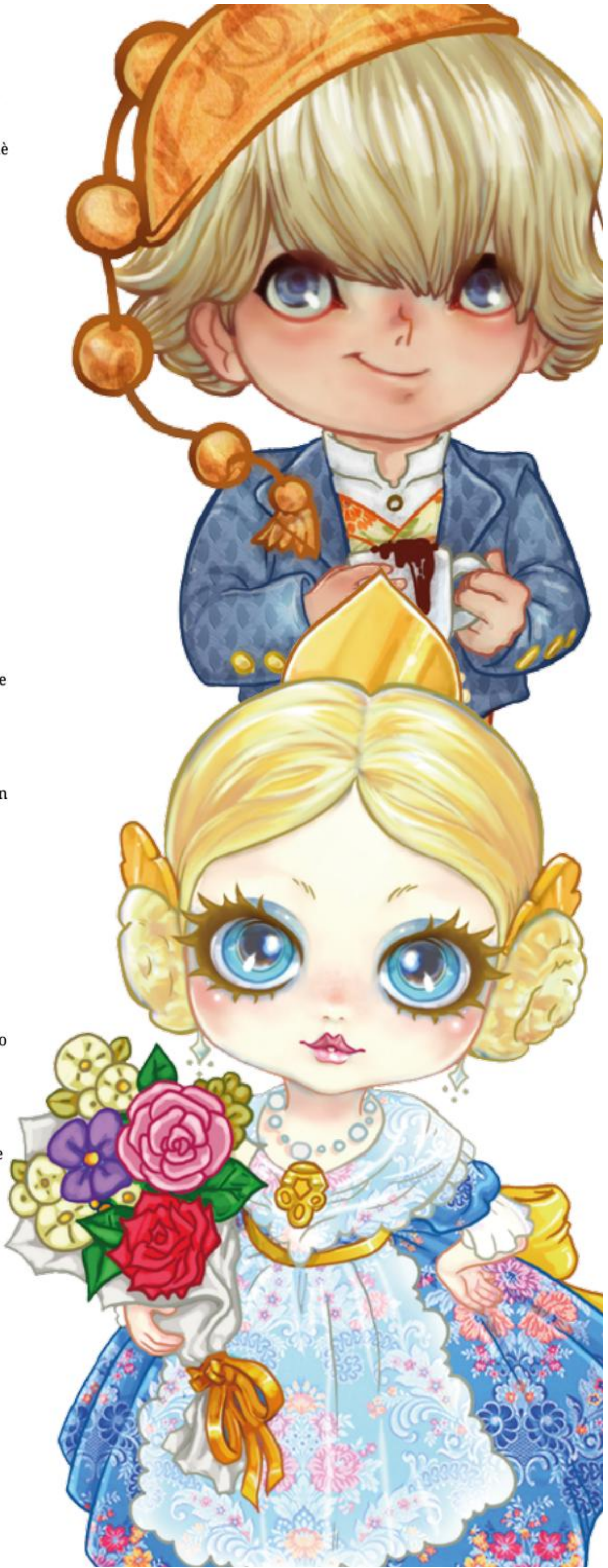
Carles: Sí, a partir d'ara en compte de dir-te “soca mullada”, et diré “cap de taronja amarga”.

Cristina: Jajajajaja, saps què? M'agrada això de “cap de taronja amarga”! Au vinga, ara juguem una miqueta.

Carles: Sí, genial, però he de reconèixer que aquesta conversa amb tu m'ha agradat molt. Moltes gràcies per tot.

Cristina: Au, no sigues ninot i persegueix-me a veure si em pilles...

I tots dos es van posar a jugar al pilla pilla pel parc de la plaça.

Il·lusions, alegries...VIDA!

ADELA RUIZ SANCHO

Esriptora

Il·lustracions

ANA SALA MARQUÉS

—Quina calor que fa! —va exclamar **Carlota**, tot mirant les amigues.

—És veritat! Sembla mentida que estiguem en març... Recordeu quan per a la plantà portàvem jersei gruixut i anorac? —continuà Marta.

—Ostres, sí! Hui, sopar de la plantà i mireu: màniga curta! —exclamà, amb una rialleta, **Carla**.

—Màniga curta, però amb el brusó al damunt... Que hui toca anar com toca, no te n'oblides! —la va rectificar **Marta**.

—Va, xiques, anem-hi, que ens estan cridant per a parlar les taules —va tallar **Mara** tanta xerrameca.

Les quatre amigues s'alçaren del pedrís de la porta on estaven assegudes i es dirigiren cap al casal. Tenien torn de casaleres i havien d'ajudar amb les taules. Era 15 de març i sopaven tots junts per a després plantar la falla.

Josep Lluís i **Xavi** es trobaven cara a unes graelles immenses, plenes de botifarres i de llonganisses; **Maria** controlava la cassola on s'acabaven de fer les faves; i un grup de fallers i de falleres anaven obrint els entrepans i farcint-los... Preparant així el sopar estrella de les nits de falles: blanc i negre amb faves. Uns altres embolicaven els entrepans ja farcits amb els tovallons de paper i anaven distribuint-los per les taules.

Les quatre amigues s'afanyaven a col·locar els plats de papes, els de cacaos, els de tramussos i els d'olives, tots ells de forma simètrica al llarg de totes les taules.

Com que **Gerard**, **Gorka** i **Goya**, els menudets de la falla, volien col·laborar amb elles, les xiques els indicaren als xicotets que posaren un got de plàstic, amb un tovalló de paper dins, en cada lloc.

El sopar anà transcorrent entre rialles, acudits i xafardejós, algun que altre xicotet enuig que de seguida passava... I més rialles, i més acudits, i més xafardejós... I més rialles...

Despararen taula, replegaren tot i es disposaren a plantar la falla i, com sempre, com tots els anys, uns treballaven, uns altres parlaven dels que treballaven i uns altres miraven.

Les quatre amigues estaven entre aquest últim grup, així que, en un moment donat, Carla va proposar pujar al Jardí de la Glorieta, ja que allí no feien res.

—Ostres, xiques, com demà faça la calor que ha fet hui, anem a derretir-nos en la cercavila... —es queixà **Mara**.

—És que, a vore... Tot evoluciona: la societat, el món, l'oratge...

—Hi ha canvi climàtic —tallà **Marta** a **Carlota**—. I què?

—Com que i què? Doncs, que, si tot evoluciona, per què no pot evolucionar la indumentària fallera d'acord amb les circumstàncies climatològiques? —completà Carlota l'argumentació que Marta no li havia deixat fer.

—I què proposaries tu? —preguntà **Carla**.

—Ui! L'evolució del tratge de fallera —digué **Carlota**—. O, és que no passarem demà caloreta, al migdia, amb tot el tratge, el cancan, les sabates de taló, les calces, els pololos, els enagos...?

—Sabeu què, xiques? —apuntà **Marta**—. Seria xulíssim portar una falda vaporosa, amb una bruseteta vaporosa també, de gasa o seda, això sí, de colors i disseny floral, com les teles que acostumem a portar, i brodades amb fil d'or, i amb davantal i manteleta.

—I la mantellina? **Marta**, què suggereixes per a la mantellina? —preguntà **Mara**.

—Molt més fina encara del que és ara, i té igual que siga llarga, però quasi transparent... —respongué **Marta**.

—I les sabates? —preguntà **Carla**.

—Res de sabates! Ni pensar-ho! —contestà automàticament **Marta**—. Unes sandalietes, la mar de còmodes i au. Encara que, això sí, del color de la tela del tratge...

—Quanta comoditat! Què bé! I ja, per acabar-ho d'adobar... Al cap, què? —afegí **Mara**.

—Al cap, el cabell com el portem. Això està bé... Haurem de deixar alguna cosa de la tradició, no ho creieu així? —resolgué **Marta**.

Les quatre amigues reien i s'imaginaven les cercaviles vaporoses pels tòrrids carrers de Xàtiva. Així, parlant i rient i imaginant, se'n tornaren cap a la falla.

—Què xuli que ha quedat! —exclamà **Carlota**.

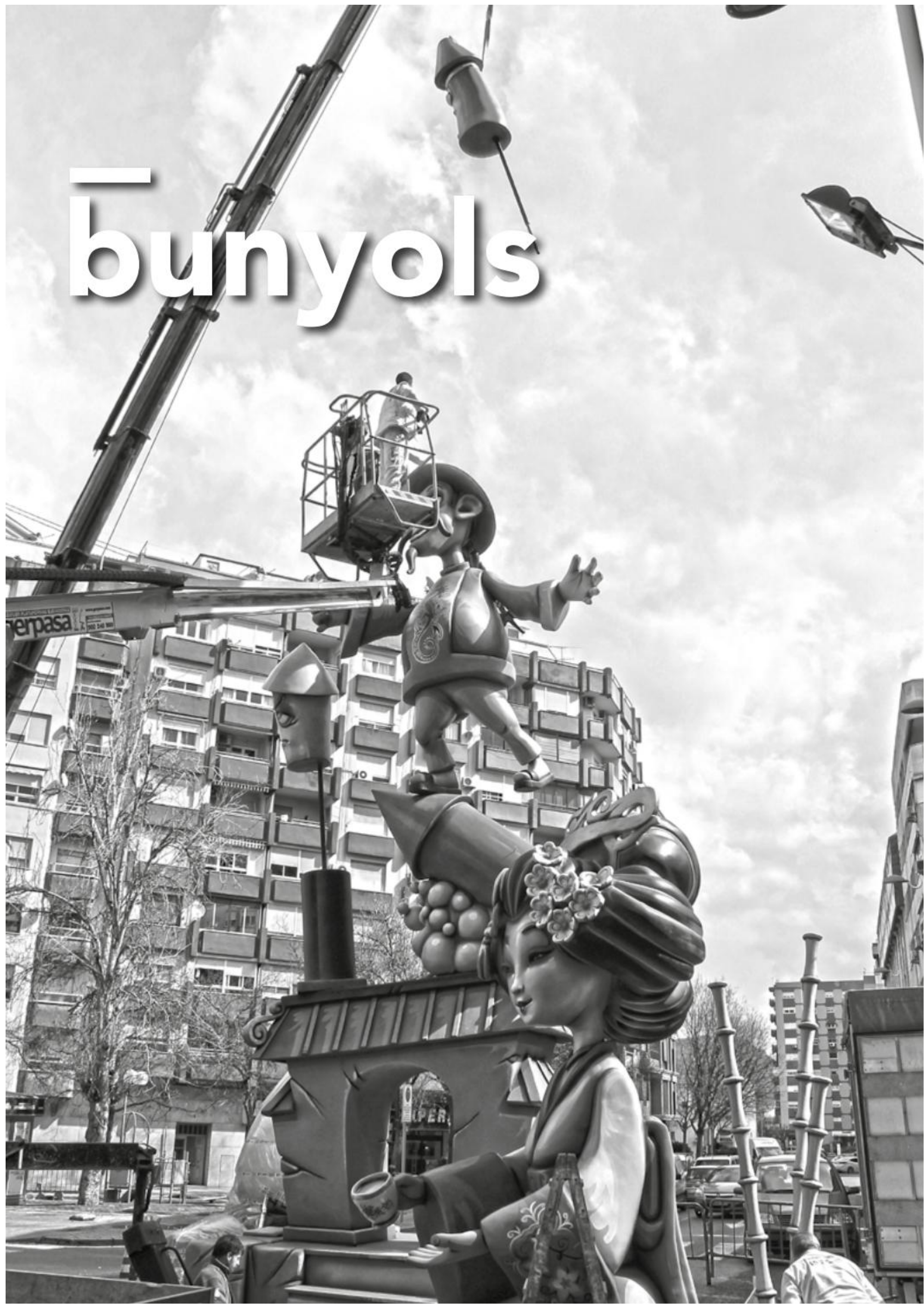
—La millor falla de totes! —va cridar **Gorka**.

—Sí, sí, bravo, bravo —corejaren **Gerard** i **Goya**—. La millor falla!

Hi ha coses que no canvien i, sort que siga així, com la il·lusió dels xiquets en cada moment que viuen, il·lusió que transmeten i que ajuda a veure el futur amb alegria.

— bunyols

Bunyol de coure

JOSEP AGUSTÍ BORDERA
CARLA BOLUDA BONORA
PILAR BARBERÁ ARANDA
REYES CAMARASA IBORRA
ERIC CLIMENT GÓMEZ
BORJA CASTELLS NAVARRO
MARTA DÍAZ MARTÍNEZ
NICOLÁS DÍAZ MARCHIRANT
MARIA ESTEVE SÁNCHEZ
RAQUEL FUENTES APARICI
PATRICIA GARCÍA VELA
ANA GIRONÉS SORIANO
SANDRA GARCÍA GOSALVES
MARC HERVÁS ANDRÉS
RAFAEL LLÁCER CLIMENT
PAULA LASO CAMARASA
ANA MARTÍNEZ GINER
AITANA MOLLÁ INZA
VÍCTOR MICÓ BALDRÉS
DANIEL QUILIS ORTIZ
ELENA PENALBA MARTÍNEZ
CARLOS SERRANO RAMÍREZ

Bunyol d'argent

MARIA TAMARA GIL SÁNCHEZ
JOSÉ LUIS MOLLÁ RODRÍGUEZ

Bunyol d'or

VICENT DURÁ ESTELLER
GEORGINA GARCÍA-CHAMÓN SEGARRA
MARTA PIQUER BELLVER

Bunyol fulles de llorer

MARCOS LLORET FUENTES
XIMO MATEU VINACHES

Bunyol fulles de llorer amb brillants

JUAN CARLOS GARRIGÓS BOSCA
ELADIO TUDELA AGUILAR

Socarrat de coure

SERGIO GUEROLA OLTRA
ADRIÁN MOMPÓ MATEU

Recompensa JLF 2018

MATEU PALLÁS, Mª CARMEN

Fotografia: Guillem Alborch

Després de sis anys de relació amb Molina-Claret, enguany realitze el setè monument, amb renovades esperances de plantar a la Plaça del Pintor Guiteras, una proposta arriscada i còmica a l'hora.

A l'inici de l'exercici vaig pensar en fer una falla que, fent servir l'èxit de la sèrie Walking Dead, simulara la entrada a un cementiri d'uns xiquets disfressats de Batman i Robin la nit de tot sants, els quals, en lloc de fer por, son sorpresos pels zombis i personatges de terror que hi han a l'interior del cementiri.

La intenció d'utilitzar aquesta temàtica macabra de morts caminats ressuscitats, és la de la identificació amb la "resurrecció" de Xàtiva a molts nivells, encara que a la falla ho centrem en el tema polític i faller.

Pel que fa al monument en sí, pense que hem realitzat una falla arriscada i fresca en la seua composició, amb prou d'enginy i amb la comicitat que aquests temes es presta. Ací he d'agrair en aquest tema la col·laboració de la gent de la comissió en el guió, crítica i cartelleria. La qual cosa enriqueix el producte d'allò que la gent acaba veient al carrer, una vegada plantada la falla.

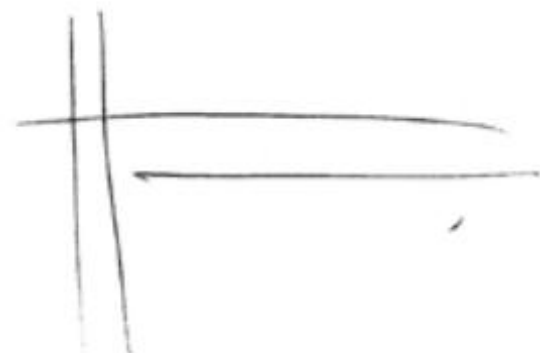
Per altra banda, l'acabat artístic, està en la línia de qualitat que sempre hem perseguit i caracteritza a l'equip que forma el meu taller.

Finalment dir que es tracta d'un monument ajustat per a competir en primera secció on pense que tenim moltes possibilitats. Realment crec que la vostra és una comissió de secció especial, per això vull animar als fallers i falleres de Molina-Claret a que, en pròxims anys s'animeu a donar el salt a la secció més alta, ja que, pel potencial que te la vostra comissió, crec que podeu aconseguir-ho amb la capacitat de treball i activitat que vos caracteritza.

Espere que gaudiu del vostre monument del 2018.

Bones Falles.

Xavier Herrero

falla gran

Fotografía: José Luis Mollà

FALLA GRAN

I TU, DE QUÈ TENS POR?

Artista: Xavier Herrero @XavierHerrero
Relació i Explicació: Ximo Roca i Bañuls

Tot i que el més de Març poc té a vore amb el Halloween, tant les falles de Xàtiva com la recent història de la ciutat sí que li tenen certa semblança. Per un costat està la història social, econòmica i lúdica de la Ciutat de l'Ovni, ja que, segons l'actual equip de govern, els anteriors mandataris la varen soterrar a poc a poc i durant els darrers vint anys, mentre que el tripartit que ens governa actualment tracta de fer-la ressorgir de les catacumbes per que torne a aflorar la bona economia i una millor qualitat de vida dels xativins.

I tot això repartit amb un alcalde que de vegades és presoner dels pactes de govern i d'algun que altre regidor que volia conquerir l'alcaldia per la via ràpida, tot i que fora per un parell de setmanes en aprofitar les vacances del primer regidor.

D'altra banda estan les falles, ja que alguns dels seus actes s'assemblen a carnavals de disfresses fantasmals, donat que en algun dels seus aspectes les falles van més per l'esperit fester que pel faller.

**A Xàtiva hi ha un Tripartit
Què en vol fer-la ressorgir?**

*En vint anys governant
el PP ens va soterrar.
Amb cinc edils s'han quedat
i ara no poden manar.*

*Als joves han enfonsat
i als més majors han fotut.
D'opositors s'han quedat
de vegades amb certa acritud.*

*Els nostres diners s'han gastat
a cosa bèstia i a "Tutti Plen".
Ens han fet un OVNI volant,
però viatgem amb tren.*

*La ciutat han soterrat
per deliris de grandesa.
Carrers i places han deixat
amb una falsa bellesa.*

*Un tripartit ara mana
i del taüt vol eixir.
La Xàtiva mora i cristiana,
volen fer-la ressorgir.*

Escena Primera

**Volien fer por i espantar...
i han eixit ben trasquilats.**

*Per Tots Sants, la tradició
dels nens és pegar esglais.
Més ací els de l'oposició,
Se'ls han endut més que mai.*

*Feien el gamberret
cridant a l'Ajuntament,
i en obrir-los el Roger
se'n van anar tots corrent.*

*I és que l'Alcalde guapet,
els fa més por que una tronada.
Si ho fa una mica bé,
els provoca una pantanada.*

*El que voldria el PP
és que el Tripartit es foteria.
Perquè com deia Ruset:
L'alcaldia meua era!!!*

*El Joanet és novellet
Però... ai PP!!!, qui et veu,
que amb tants anys manant i manant
ja no li fas por ni a Déu.*

Escena Segona

**D'aquest Circ
vol ser protagonista.
Però ha de compartir la pista.**

*El Dràcula dels regidors
és Miquel el Conqueridor.
Ho publicita amb molts honors
i ens fa tremolar de por.*

*Els seus projectes de canvi
causen sempre molta rèplica.
Als costums vol fer recanvis
provocant sempre polèmica.*

*Lloava els carrers antics
i com estava eixe sòl.
Però ara el lletraferit
els tapa amb un pasterol.*

Escena Tercera

**Tenim a un Zombi desorientat.
Que no sap quin xiulet tocar.**

*Alguns abans de néixer
ja van de zombis pel món.
Giner no sap per on aparéixer
tot i ser un bon xicon.*

*El Regidor de Ciutadans,
el de la formació taronja,
pareix no saber per on va,
ni si és retor o si és monja.*

*Ser polític no li va
i el que ell fa molt millor,
és això del que ell molt sap,
que és fer de finques gestor.*

Escena Quarta

**Vols caldo? Pren dues tasses!
La de Joventut i la de Falles.**

*Regidora de Jovenalla
és la Lena, la Barassa.
Que al seu hortet sense palla,
li surt una carabassa.*

*La seua regidoria
amb la joventut treballa,
i per si prou no tenia,
li casquen allò de la falla.*

*La Junta Local Fallera
és la nova carabassa.
Que li creix per primavera
per si de feina va escassa.*

Escena Cinquena

**El nou alcalde al Consistori
fa proves de Laboratori.**

*L'esquerra ha ressuscitat
i a Xàtiva de nou governa.
El nou Frankenstein local,
la seua alcaldia no alterna.*

*Després de Roger Cerdà,
Compromís i Esquerra Unida,
la Casa de la Ciutat
a la mà tenen cosida.*

*El xicon, que és farmacèutic,
no sap com cosir l'empastre
d'un Tripartit terapèutic,
que va signar en un pacte.*

*Dos mussols van vigilant
que el Frankenstein no la clave.
O el Pacte que varen signar
se'l passaran com a l'AVE.*

Escena Sisena
Tenim ací un Cementiri
Que causa Terror i Deliri

DEP
OVNI – Plaça de bous
La plaça de bous morirà...
Per què correguda no hi haurà?.....

RIP
Austeritat
Això de l'austeritat
Morirà o serà realitat?
.....

Descanse en Pau
El Casc Antic
Els nostres carrers empedrats
Miquel el Conqueridor,
els omplirà tots d'asfalt?
.....

Ací jau
La transparència
L'assumpte de la transparència
és propaganda electoral
o morirà com falsa vivència?
.....

Plorem tots la seua mort
A la nostra Fira d'Agost.
A la nostra Fira d'Agost
l'acabarem soterrant
per culpa de la calor
o els canvis sense trellat?
.....

Tombes Obertes
Algun exalcalde popular
o de formació socialista
quedarà per fi soterrat
o tornarà a aparéixer en llista?

El PSPV-PSOÈ
del taüt torna a renéixer
com si tocara l'Oboè

D'ultratomba sentim crits
de mòmies de vells partits.

RIP
a l'Executiva de Compromís.
La Regidora d'Urbanisme
es queda sense protagonisme.

Compromís té el compromís
de renéixer de les cendres
perquè eixe és el seu Compromís.

Descanse en Pau
El protagonisme.
Esquerra unida s'ha trobat
amb un tripartit governant.

Ací Jau
El turisme soterrat.
Aquells aires de grandesa
d'han quedat en promesa.

RIP
Museu Faller.
Un Museu tenim obert
que ningú va a visitar.

DEP
Esperit Faller.
El vell Esperit Faller
ja ningú no sap què és.

Plorem tot la mort
de la monumentalitat.
La monumentalitat a les falles
S'ha quedat en borumballes.

Fotografies: Jorge Pascual

Entrevistes

Per Maria Tormo i Maria Pérís

—

Lena Baraza Lorente
Jorge Pascual García
Neus Alborch Mallol

LENA BARAZA LORENTE, REGIDORA DE JOVENTUT I FALLES

Per Maria Peris i Maria Tormo

El teu número preferit deu ser el 8, perquè el 1998 vas ser FM Infantil de Molina-Claret, al 2008 vas ser FM i aquestes falles pròximes, les del 2018, et trobes al capdavant de la Regidoria de Falles de l'Ajuntament de Xàtiva.

Creus en les supersticions? Perseguixes el número 8? O és pura casualitat?

Crec que és casualitat, de fet, no ho havia pensat. Sí que és veritat que quan vaig ser Fallera Major Infantil va ser juntament amb la meua germana com a Fallera Major de Molina Claret; després de 10 anys jo volia ser Fallera Major de la falla i la meua germana es va presentar per a ser Fallera Major de Xàtiva però no va poder ser. I després, allò de la regidoria va ser donat per la situació perquè Pedro tenia molta feina i com que són molts actes, no podia respondre a tot i va comptar amb mi per seguir endavant, ja que sóc una persona que he estat molt vinculada amb el món de les falles. La veritat és que s'agafa amb forces i alegria perquè sempre he estat unida a aquest món.

Quins records tens dels anys com a FM i dels més de 20 anys que has estat fallera de Molina-Claret?

Des que recorde sempre he sigut fallera. Primerament, vaig ser fallera de la Falla Raval perquè el meu avi era d'allí i els primers records que tinc són quan em feia la meua iaia el monyo, records que crec que pràcticament tenim tots. Ho recorde de manera molt positiva perquè hem sigut tots fallers, els meus pares i els meus germans de la Falla Tetuán i de més major amb la meua germana de Molina Claret. De quan era més petita tinc menys records però sí que és veritat que les falles han sigut lligades amb la meua germana, atés que sempre ho he viscut intensament amb ella i un dels motius és per haver sigut les dos falleres majors el mateix any, com hem comentat abans. Respecte als actes, la despertà és un acte que sempre m'ha cridat l'atenció i eixir en tots els esdeveniments, també. L'acte que més m'agrada crec que és Sant Josep i quan s'apropen les falles i veig l'ambient, a la gent vestida i que no eres fallera em mou molt perquè ho relacione en els anys que he viscut com a fallera.

Com veus la nostra comissió actualment? S'accepten les crítiques...

La veritat que a la Molina no la puc veure d'una altra manera que no siga familiar. L'he vista sempre una falla *molt original i enginyosa* perquè té la sort de tenir gent que té molta gràcia a l'hora de fer les coses tant manuals com dramàtiques i teatrals. Persones que sempre han estat ahí i sempre estaran, com per exemple, Jorge, Guillem... són els que ara em venen a la ment. Sí que és veritat que ha sigut una falla que fa anys tenia més gent però, tot i això, ha continuat en els llocs més rellevants perquè té a fallers que tiren endavant tot el que es necessita.

Passem a parlar de la festa de les falles en l'àmbit local. Com trobes la festa de les falles a Xàtiva? Estem eixint de la crisi econòmica encetada ara fa uns deu anys?

Jo crec que la festa de les falles, així de manera més general, hauria de ser una festa una mica més oberta perquè sí que és veritat que a la gent que no és fallera li costa endinsar-se en el món de les falles, ja que se senten fora perquè tots estan tancats en el seu casal i no hi ha massa contacte amb la gent que no ho és. Crec que hauríem de fer més participació a la gent que no és fallera perquè, al cap i a la fi, és molt positiu que tot el món veja la festa de les falles com una tradició molt agradable. Pel que fa als monuments fallers diria que Xàtiva no és una ciutat que haja cridat massa l'atenció pels seus monuments però precisament amb els premis que es van començar a donar l'any passat fa que les falles es puguen gastar més diners en els monuments, i per tant, es premie també uns monuments de major qualitat.

El monument és el principal reclam de la festa... En la gestió del teu antecessor al càrrec, Pedro Aldabero, es van incrementar les quanties econòmiques dels premis als monuments fallers... Penses que es veuran els resultats en aquest exercici?

Sí, jo crec que sí. Van haver-hi uns anys que es va donar una subvenció a totes les falles per igual i, en eixe cas, no es premiava a les falles que, d'alguna manera, volien donar més força al seu monument. Ara mateixa, tal com s'està fent, se suposa que la força dels monuments anirà augmentant i la quantia de diners que es gasten també i això pot ser un reclam perquè vinguen els turistes i no sols siga d'interès local. Crec que és una cosa que turísticament és positiva per a Xàtiva.

Quin paper han de desenvolupar les Falles de Xàtiva i les seues comissions en l'àmbit de la festa recentment declarada com a Patrimoni Immaterial de la Humanitat per la Unesco?

Bé, jo crec que hem de seguir un poc amb el que hem fet dins ara, desenvolupar la cultura a través del món de les falles. És clar que el temps i les ganes que s'han emprat en què açò siga possible ens fa un sentiment de responsabilitat conseqüent amb aquest món. Al cap i a la fi, el món de les falles tracta la cultura i la participació de la gent amb les representacions teatrals, les presentacions, els monuments fallers, etc. I si s'ha aconseguit, és perquè abans ja ho estàvem fent bé, només que ara el col·lectiu faller té més motivació per millorar.

Parlem del Museu Faller...

Enguany s'ha dotat de personal i s'ha establert un horari de visites durant tots els dies de la setmana, excepte dilluns, per tal que el Museu Faller estiga obert als visitants i turistes de la nostra ciutat, escolars i públic en general. Com està resultant la iniciativa?

Jo la veig de manera molt positiva. Xàtiva és una ciutat prou turística i entre setmana venen molts col·legis sobretot a visitar el castell, el museu, el betlem, i que el museu tinga un horari facilita el moment de la visita perquè és el moment en què pots fer que la gent s'acoste. Si la gent haguera de començar a demanar hora, ja seria complicar-ho i només pels tràmits desistrien perquè no tindrien facilitat per poder anar-hi. El que crec que podria ser més positiu és que hi haguera *més difusió i informació*, com per exemple, on se situa, que pots trobar allí, les possibilitats que té l'establiment per a poder aprofitar-lo més... Això sí que trobe que està més verd. És una cosa a millorar.

Alguns visitants es queixen de la retolació del Museu... textos molt menuts, massa llargs i manquen traduccions a altres idiomes de cara al turista estranger. Es pensa millorar açò?

Bé crec que sempre s'està present el fet de millorar aquests aspectes. El millor, en aquest cas, és intentar que les crítiques de la gent apleguen a nosaltres i intentar actualitzar-ho i millorar. Potser una persona no veja totes les mancances i, en aquest cas, l'ajuda i l'aportació de qualsevol sempre és benvinguda.

Manquen continguts com indumentària permanent, vessant cultural de la festa com el teatre, o una sala per a oferir un audiovisual al visitant... No hi ha cap eina interactiva que seguisca les tendències museístiques actuals. Està contemplada la modernització de les instal·lacions?

La direcció del museu la porta la Junta Local Fallera i, en principi, el que es va fer va ser "vestir" el Museu i, ara, amb el pas del temps, falta donar-li més importància. No tenim a cap persona que s'encarregue en exclusiva, però crec que fixar-se amb els altres museus per a agafar idees i intentar actualitzar-lo cada un període de temps és una possibilitat. El que està clar és que és un lloc que forma part d'aquest món i hem de fer-lo atractiu per a tots. Les limitacions en aquest museu existixen perquè és un lloc de dimensions concretes i no pot cabre tot, per això s'haurà de buscar la manera de prioritzar.

Pel que fa a la dinamització, millora de les carències, difusió i publicitat a les xarxes socials i als mitjans de comunicació... Es pensa comptar amb un tècnic turístic o amb professionals adients? O és aquesta una feina altruista, que es deixa als membres de la Junta Local Fallera?

Quant a contractar a algun professional, en primer moment no s'ha tingut en compte, ja que per a contractar a algú, necessita estar contemplat en el pressupost i no s'ha donat encara. Però pense que podria ser molt positiu, tot i que entra un poc en la capacitat de decisió de la Junta Local. Tot açò deuria, per descomptat, parlar-se amb el president, ja que al museu ser un espai donat perquè la junta pugui aprofitar-lo també, podria contemplar-se com una intromissió del seu projecte.

“el món de les falles tracta la cultura i la participació de la gent”

Quines paraules tens per a la tasca que desenvolupa l'actual Junta Local Fallera amb Jesús González al davant?

La paraula més important és esforç perquè, en definitiva, no sabem la feina i coordinació que pot dur aquest món darrere i jo crec que tant en el cas de Jesús com en el de la resta de la Junta és una feina que es fa "per l'amor a l'art" i crec que és d'agrair i donar força perquè totes aquestes persones tinguen ganes per fer tot allò que volen portar a terme. Jesús, en concret, ha estat una persona capaç d'innovar (com les llums i l'escenari en la crida) i tot això s'ha de veure positivament perquè, com venia dient, és molt difícil innovar al món de les falles i ell ho ha aconseguit encara que la gent, en un primer moment, sempre és reticent a tot el que envolta als canvis en les falles.

Un desig per a aquestes pròximes Falles de 2018...

Que siguen unes falles amb germanor perquè tots els fallers estan ací per a fer d'esta festa la millor per a tothom i intentar que la gent que no és fallera ho veja de la mateixa manera.

Entrevista a...
Jorge Pascual Garcia

TRENTA ANYS DE CREATIVITAT A MOLINA-CLARET

Per Maria Tormo

Si ens fixem en la història de qualsevol comissió fallera, sempre hi ha algun faller, o fallera, característic. D'aquells que, passe el que passe, han estat implicats en les activitats del col·lectiu. D'aquells que marquen una època i aporten un plus al col·lectiu per la seua personalitat i tarannà. Donant el 100% sense esperar res a canvi i tot perquè el nom de la seua falla estiga el més alt possible. A Molina-Claret, per sort, en tenim varies d'aquestes persones... Per a enguany, hem considerat oportú començar per un faller històric: Jorge Pascual Garcia. Una persona creativa en diverses facetes artístiques, sobretot en l'àmbit plàstic i teatral. És per això que fem un incís i donen un cop d'ull cap enrere per veure com a estat la seua aportació a Molina-Claret al llarg de tres dècades.

Podríem dir que Jorge Pascual ha crescut i s'ha desenvolupat com a persona juntament amb Molina-Claret. Ell és tot un exemple d'una vida lligada a una comissió fallera. Amb més de trenta anys com a faller de Molina-Claret, comença a formar part d'ella a mitjan anys huitanta, quan la falla vivia un bon moment, després de guanyar diversos primers premis a la secció especial.

Des dels anys setanta, la família de Jorge, provinent de Lloc Nou d'En Fenollet, regentava el Supermercado Játiva, situat a uns baixos de l'Avinguda Gregorio Molina, concretament als números 16 i 18.

Com a bons comerciants de la Xàtiva d'aquella època, la família gaudia del benestar econòmic suficient perquè la seua filla major, Chari, fóra Fallera Major de la falla República Argentina l'any 1979.

Als anys huitanta, quan Molina-Claret ja feia uns anys d'existència, la família Pascual – García, veïna del barri de la nostra falla, es vincula a la nova comissió del seu barri, de manera que Jorge i els seus germans, Arcadio, Carlos i Maica, passen a formar part de Molina-Claret.

En aquells moments la comissió infantil era molt nombrosa, amb més de dos-cents xiquets i xiquetes...

“Hi ha molts festers però pocs fallers.” i “Ara, la joventut ja no respon perquè entre les seues prioritats no està la falla.”

Jorge, què recordes dels primers anys?

Recorde un fet que em va marcar molt. En 1984, el primer any que vaig ser faller de Molina-Claret, tenia huit anys i no tenia cap altra obsessió per guanyar el primer premi en la falleta infantil. La feia el fill de Manolo Blanco, encara recorde el seu lema: “Coses de falla” i tenia, en el cos central, el cap del Jaume I el qual son pare havia plantat anys enrere en la Falla del Raval... Res!!! Ens van donar el segon premi de la primera secció i jo tenia un disgust de por. Va guanyar Pepe Castells, amb una falleta infantil espectacular per a República Argentina.

Recorde a Guerrero, el delegat infantil, que ens deia “No patiu, l’any que ve!”, i així va ser. El 1985 Manolo Blanco junior ho va tornar a intentar i guanyàrem, per primera vegada, el primer premi d’especial en la falleta infantil amb “Coses nostres”. Quina alegria! No tenia altra obsessió, és el que més recorde d’aquella època. També que no la vaig poder veure cremar perquè el dia de Sant Josep d’eixe any estava malalt, en 39 graus de febra.

Quina mala sort, no? Ara, del que sí vas tenir sort és de viure en primera persona l’època de Va.Cli.Ve a la falla... Conta’ns que signifiquen aquestes sigles i com t’ho passares?

Ah! Les sigles corresponen al cognom de tres fallers que van proposar fer la falla infantil per a l’any 1987 al casal. Eren Manolo Vallín, Quique Climent i Ramón Vela. D’ahí el nom de Va.Cli.Ve.

Els dos primers anys féiem la falla al racó del casal on hui hi ha el bar i el magatzem de dalt. I dic féiem perquè anàvem uns quants xiquets a ajudar a fer-la. Arribava un moment en què allò era un problema. D’una banda, per la pols i, d’altra banda, perquè recorde a Imma Vidal assajant les presentacions i nosaltres fent la falleta.

Tu, estaries pendent de les dos coses, no?

Clar. A partir d’eixe moment és quan comence a fixar-me, participe en les presentacions i m’entra el “cuquet” pel teatre, com sol dir-se. Ara bé, també per necessitat. En aquell moment, érem poca gent en la falla i entre els pocs que érem ho havíem de fer tot, no en teníem altra. Això és una cosa que la tinc molt assimilada des d’aquella època de finals dels anys huitanta. Després dels èxits a principis dels huitanta, no sé si per cansament o discussions... molts abandonaren la falla i ens quedaren quatre en guerrilla. Entre majors i infants serien poc més de cent fallers. Érem pocs i ben avinguts els qui portàvem la falla avant en aquells anys. Mai va faltar la il·lusió, tots participàvem en tot, cavalcades, presentacions... en eixe sentit, l’esperit faller existia, no com ara que no el trobe per cap lloc. La joventut fallera de fa vint anys no era com la d’ara la qual és més festera que fallera.

Ara, referent al teatre, jo tenia al meu germà Arcadio com a model. Ell havia participat en moltes fi de festes de les presentacions que la falla va fer anys enrere i, en aquell moment, estava fent programes de televisió a Madrid. Això, aleshores va ser tot un esdeveniment.

Parlant del teu germà, Arcadio... Si no recorde malament, va tornar a la falla en 1995. Quan agafa el càrrec de president Salvador Herrero. Tu fores el protagonista de Persones de Cartó Pedra... Què ens pots contar d’aquella experiència?

L’experiència va ser inoblidable. Tant, que ara ho recorde com un somni. Era la primera vegada que es feia un musical original i en valencià, amb la intenció d’apartar el playback de les presentacions i donat que en aquella època s’abusava d’ell. Ja fa quasi vint-i-cinc anys d’allò... Recorde les hores que passarem assajant al casal, recorde tota la gent que va participar en aquell muntatge, alguns d’ells hui són actors i actrius professionals... Com tu dius vaig tindre la sort de ser el protagonista, d’encarnar el paper del Senyor Pep, l’artista faller.

Allò va ser un punt i a part?

Sí, va ser un revulsiu per a la comissió. No sé si per Salvador Herrero i Josep Roca que eren els presidents d’aquella època o per la manera que teníem de fer les coses que, de sobte, creixerem com l’espuma. Passarem de ser una falla familiar, com he dit abans, a no cabre en el casal. Miraves al teu voltant i teníem un equip fantàstic de fallers i falleres. No voldria deixar-me’n a cap però destacaria, per descomptat al meu germà Arcadio i a Paco Egea, a Àngel Patiño, Rafa Cerdà, Lluís Sala, José Pastor, Javier Mallol, Rafa Mompó, Rafa Balaguer, Ximo Roca, Paco Navalón, Ximo Vidal, Óscar López, Juan Carlos Garrigós, Eladio Tudela, Rafa Samit, Fele Miralles... i molts més. I moltes dones Imma Vidal, Mª Carmen Perucho, Mª Carmen Mateu, Marlén Brú, Àngela Sánchez, Júlia Soler, les germanes Alborch, Manye i Anna, Mª José Mallol, Irene Gandia, Lucia Mompó... i moltíssimes més... de segur que em deixe a algú. Espere que em perdonen, però no puc fer ara una llista de més de dos centes persones. Teníem gent de tot tipus d’oficis, dedicacions i amb moltes inquietuds i ho sabérem aprofitar.

I les idees eixien entre tots?

Et pose un exemple. La cavalcada infantil la iniciàvem entre les delegades infantils i quatre o cinc més. Disposàvem d’un palet de cartó, quatre carrets en rodes, una grapadora i poc més si ho compares amb els mitjans que ara tenim. Després ens ajudava tota la comissió i guanyarem no sé quants primers premis consecutius... vull dir que es treballava en equip.

Ara bé... d’entre tots els fallers i falleres destaque a una persona, a Guillem Alborch. No vull que ningú s’enfade, però és la meua opinió.

Guillem, a finals dels huitanta i principis dels noranta, col·laborava amb la falla, no sé si encara estava estudiant o ja treballava i es va reincorporar a la falla el 1995. A partir d’eixe moment es notà la seua mà en totes les activitats. És una persona molt completa i això es veia a les presentacions, llibrets, cavalcades, al Concurs Faller de Teatre però, sobretot, a la crítica de la falla i la seua cartelleria. Ell, amb l’ajuda de Ximo Roca, li va pegar la volta a la manera d’enfocar la crítica de les falles que ens feren Josep Ramon Espuig, Manolo Blanco, Paco Belmar, Ignacio Ferrando... La cartelleria de Guillem ens va donar molts premis d’enginy i gràcia, crítica local i fallera...

Crec que els anys més fèrtils van ser al voltant del 2001, l’any del vint-i-cinc aniversari. I ara, si te n’adones, veus que altres estan fent el que férem nosaltres en aquell moment, ja fa quasi vint anys, en moltes activitats com les presentacions i les cavalcades... Torne a dir que no vull que ningú s’enfade, però ho dic com ho sent. Vam ser precursors en moltes iniciatives.

T'emociones parlant-nos del passat, però... i el present? Com veus ara la falla?

Si t'he de dir la veritat, hi ha molts festers però pocs fallers. La joventut vol festa la setmana de falles. Perfecte, jo també, però... i treballar per “fer falla” durant tot l’any? Aquesta manera de treballar, de sentir la falla, s’ha perdut. No sols en la nostra falla, sinó en totes. És un mal generalitzat, perquè tots els fallers veterans de Xàtiva em comenten el mateix.

Molina - Claret tenia una fórmula de combinació de fallers i falleres de diverses edats molt bona. La gent més veterana empenyava a la joventut i la joventut responia. Ara, la joventut ja no respon perquè entre les seues prioritats no està la falla. Hi ha fallers i falleres joves molt preparats, estan treballant o estudiant però, després, se’n van al gimnàs, a passejar... o cadascú als hobbies que tinga i si els necessites un cap de setmana per a preparar la cavalcada, la presentació, felicitar el barri per nadal... o el que siga, et quedes esperant-los. Uns se n’han anat de viatge, altres tenen una altra història... Sort que encara queda un poc de l’esperit d’aquells anys entre les quatre parets del nostre casal i que quedem uns quants que sempre estem ahí. Ara bé, també ens cansem i necessitem un relleu.

Creus que aquesta apatia que comentes és clau perquè alguns anys no tinguem Falleres Majors?

Clar que sí. Quan la gent se sent menys implicada en una cosa més va distanciant-se i hi ha xiques que no se’ls passa pel cap; és el que comentava de les prioritats. També cal tenir en compte que, en els temps que corren en moltes cases no està el forn per a rosques. Tot influeix. Abans, en un any eixien diverses candidates, ara no. Entenc que són molts diners.

Jo pense que, particularment a Molina-Claret, no tenir falleres majors ens trenca un exercici perquè quan acabes les cavalcades en octubre, sempre comences a preparar la presentació. L’any que no has de fer-la, et trobes, de novembre a febrer, quatre mesos el casal mort. Ja et dic, és molt trist, perquè nosaltres sempre hem destacat pel teatre i en les presentacions és on més el treballem.

Parlem de tu. Sempre has treballat en tallers de falles. Com aconsegueixes compaginar-ho perquè no et resulte pesat?

La gent pensa que sempre he estat fent falles però ara et conte.

En acabar el col·legi vaig estar treballant en el supermercat de mon pare, fins que vaig entrar al taller de Gozábez Moracho. Després vaig estar portant el Café del Moret i vaig passar al taller de Calleja en Carcaixent. Quan aquest es va jubilar jo estic un poc saturat i entre a treballar a les oficines de SarriHogar durant deu anys. Fins que va vindre la crisi de la construcció i em vaig incorporar al taller de Xavi Herrero, on ara estic molt a gust i on es treballa molt bé.

Pense que es tracta de canviar el xip, ja que quan acabe la feina, estic per la meua família primer que res. Pel que fa a treballar en un taller de falles? Una cosa és el treball i altra el sentiment que tingues per la teua falla.

Parlant de falles i sentiments. Un desig final...

Desitjaria que, salvant les distàncies, les falles tornaren a l’època dels finals dels huitanta i principis dels noranta. És cert que els monuments han evolucionat i que podrien ser millors. Em referisc però, a l’essència de la festa, al sentiment que en aquell moment hi havia i que ara trobe a faltar.

Deixem ací l’agradable conversa amb Jorge Pascual, qui se’n va amb la seua dona Gema i el seu fill Gerard. També fallers. Com no? Formen part de la gran família de Molia-Claret i ells saben que els estimem. Se’ns han quedat moltes coses en el tinter. De bé segur que açò no acaba ací. Hi haurà més converses. Temps al temps.

Persones de Cartró Pedra

JOSE LUIS MOLLA

Entrevista a Neus Alborch Mallol

ANTICS FALLERS... QUE VAN PEL MÓN

Per Maria Tormo

Neus Alborch és llicenciada en Filologia Catalana per la Universitat de València i en Art Dramàtic per l'Institut del Teatre de Barcelona.

En els darrers anys, ha combinat la seua feina com a docent amb diversos muntatges teatrals que l'han dut a actuar pels escenaris de tota Espanya: Pinotxo, un conte musical i Cenicienta, el musical amb Tempus Produccions, El Llibre de la Selva amb Eventime Produccions, L'aneguet lleig amb Albena Teatre... Però l'any passat va sorprendre el públic i la crítica per la seua interpretació en Les aventures de

T. Sawyer, muntatge de La Teta Calva per al Teatre Escalante de València.

Tots ens alegràrem en vore que una antiga fallera de Molina-Claret recollia l'any passat el Premi a l'Actriu Revelació, atorgat per l'Associació d'Actrius i Actores Professionals del País Valencià, per la seua interpretació de Tomassa Sawyer en aquest muntatge. De seguida, ens vingueren al cap les presentacions i els muntatges teatrals de la nostra falla on Neus va participar i la quantitat d'hores d'assajos i preparatius en els quals Neus, Manye per a nosaltres, sempre estava present... No debades, la nostra entranyable Manye ha sigut fallera de Molina-Claret durant vint anys.

Com a bona veïna del barri, a finals de la dècada dels huitanta va començar, juntament amb la seua germana Anna, a formar part de la comissió infantil.

Anaren passant els anys i, després de participar activament en els actes de la comissió infantil, com les presentacions o les cavalcades, passà a la comissió major a la meitat dels noranta. És ací quan Neus creix i es forma com a persona amb la falla ben present en el seu dia a dia. Estudiant inquieta, començà a col·laborar en el llibret que coordinaven el seu germà Guillem i Eduard Oltra, i formà part del grup de teatre de la falla que, en aquell moment, dirigien Arcadi Pascual i Paco Egea

Vas tindre l'honor de participar en el mític Persones de cartró-pedra, el primer musical faller amb música original i en valencià. Com va ser l'experiència?

Eixe va ser l'inici de tot. A la meua germana i a mi, i en general a ma casa, sempre ens ha agradat molt el teatre. I hui puc dir que gràcies a trobar en la falla un grup de gent amb inquietuds similars a les nostres, vam poder iniciar-nos la meua germana i jo (i també el meu germà Guillem) en el món de la interpretació. Persones de cartró-pedra va ser creada amb molt de carinyo per Arcadi i Paco, i tota la gent que vam participar (actors, actrius i resta de membres de la falla fent l'escenografia, ajudant-nos amb els vestuaris, etc.) ens vam bolcar. Va significar un abans i un després en la nostra comissió. Va agradar moltíssim i es va

convertir també en un referent dins del món faller xativí. A partir d'eixe moment, les presentacions de Molina-Claret agafaren una identitat molt marcada i començàrem a dotar-les de molta qualitat, tant pel que fa als A Propòsits com pel que fa als Fi de Festa. Sense dubte, *Persones de cartró-pedra* va ser l'impuls cap a uns anys gloriosos per a Molina-Claret.

Penses que en les falles la joventut beu del verí del teatre i per això fan un paper de «pedrera» teatral? O... això són mites?

En el nostre cas, no és cap mite. Per a la meua germana i per a mi, que ens dediquem ara professionalment al teatre, la falla Molina-Claret ha sigut la nostra primera escola, i això sempre ho portarem al cor. Vam aprendre a fer teatre jugant amb els amics i amigues de la falla. Anàvem generant idees, escrivint-les, creant cançons, construint escenografies... des de la diversió, des del joc i també des de la necessitat de créixer i de compartir coses. La meua germana i jo estem molt agraïdes a tots eixos anys i a tota la gent amb qui vam compartir tantes bones experiències.

Neus, tu i la teua família, juntament amb molts altres fallers i falleres, fóreu protagonistes de l'evolució i el creixement de Molina-Claret en les dècades dels anys noranta i dos mil... Com vas viure l'evolució de la falla en aquell moment?

Com he dit abans, treballàvem des de la necessitat d'alimentar-nos, de compartir i jo diria que, pràcticament sense ser conscients, ens vam anar autoexigint cada vegada més i vam acabar per fer unes presentacions, unes cavalcades, uns llibrets d'una altíssima qualitat. Arrapàvem les hores d'on fóra i treballàvem perquè teníem ganes i il·lusió -això va amb la persona, clar-, i quan després t'arribaven opinions de fallers i falleres d'altres comissions valorant molt positivament els nostre treball crec que anàvem prenent consciència d'eixe canvi en la nostra comissió, d'eixa evolució, que ha sigut clau per a Molina-Claret. Vam aconseguir que la gent parlara de nosaltres com una falla que s'esforçava molt en totes les activitats culturals, i amb molt bons resultats. A més, efectivament vaig tindre la sort de viure eixa evolució dins de la falla al costat d'amics i amigues i de la família (germans, tios, cosins...). El meu germà Guillem va ser una peça clau durant tot eixe temps. Ha sigut sempre un faller incansable, amb una capacitat de treball admirable.

Fotografia: Antoni Marzal

Ara que ja no pertanys a Molina-Claret i vius a València ciutat, com veus la comissió des de la llunyania?

Aquells anys van ser molt intensos, fructífers i bonics. Treballàvem tot l'any i esperàvem amb ànsia l'arribada dels cinc dies de falles. La meua germana i jo vam anar a estudiar a Barcelona i vam començar a no poder baixar en falles alguns anys, per motiu de les dates, i aleshores vulgues o no això et va allunyant del context. Jo vaig tornar a València ja fa quasi nou anys i m'he instal·lat a València ciutat. He perdut el lligam amb la comissió per raons naturals de distància física. Molta de la gent amb qui abans compartíem inquietuds encara són fallers i falleres de Molina-Claret i em consta que encara treballen hores i hores per oferir unes bones cavalcades, bons llibrets, etc. Però potser l'explosió que vam viure aquells anys ja no existix d'una manera tan viva. Sens dubte, costa molt mantindre eixa flama encesa i és normal que, quan passen uns anys, la cosa es tranquil·litze i potser no calga anar al màxim amb tot. Són cicles i està bé que les coses vagen prenent altres formes, perquè també la gent va canviant, etc.

Després de tant de temps, t'has plantejat ser fallera de nou i, per tant, tornar a viure les falles des de dins? T'agradaria?

Els anys com a fallera de Molina-Claret els porte en el record d'una manera molt especial, però actualment no he tingut la necessitat de tornar a ser fallera. Suppose que són etapes de la vida. Observe les falles des de fora i les visc d'una altra manera. Alguns anys els dies de falles he aprofitat per anar-me'n a Barcelona a passar uns dies amb la meua germana, però els anys que m'he quedat a València sempre he anat uns dies a Xàtiva, perquè -això sí- l'ambient faller a Xàtiva m'agrada molt més i és més tranquil que a València ciutat. Sempre em genera alegria, quan vinc a Xàtiva en falles, trobar-me pel barri els amics i amigues fallers, xarrar amb ells una estona, vore els monuments, etc. En fi, han passat els anys i les coses han canviat. Com deia, no m'he plantejat tornar a ser fallera, però si es donara el cas, no dubte que tornaria a Molina-Claret, perquè és el lloc on sé que em trobaria com a casa.

Parlem de tu. Què vas sentir quan vas rebre el premi a l'actriu revelació de l'AAPV l'any passat?

No m'ho esperava, la veritat. Venia d'haver fet l'any 2015 *L'aneguet lleig* amb Albena Teatre, una experiència meravellosa, perquè va ser el primer espectacle en el qual la meua germana i jo vam treballar juntes professionalment. Després de la bona acollida d'aquest espectacle, vaig fer amb La Teta Calva *Les aventures de T. Sawyer*, també una grandíssima experiència. I bé, va arribar el 2017 i l'associació d'actors i actrius professionals valencians em va nominar a aquest premi i, dels quatre finalistes, vaig ser jo la guanyadora. Que els companys i companyes de

professió reconeguen la teua feina et dona un impuls per a seguir treballant en aquesta professió, que a vegades és massa difícil i massa inestable. Així que no puc estar més contenta.

Com valores el fet que l'Ajuntament de Xàtiva et cridara per tal de fer el parlament de l'acte central de la commemoració del 25 d'abril?

Després de saber això del premi, des de l'ajuntament em van telefonar per a felicitar-me i van voler comptar amb mi per a fer el parlament de l'acte de commemoració del 25 d'abril, i jo ho vaig fer amb molt de gust. Quan te'n vas de la teua ciutat durant uns anys per a formar-te i comences a treballar en el que t'agrada però, pel fet viure fora, no eres quasi visible a ta casa, al teu poble, s'agraïx molt que, en un moment donat, algú pense que pots aportar alguna cosa a la vida cultural del teu poble. I si això servix per a seguir aportant coses, jo feliç. Perquè Xàtiva sempre serà Xàtiva, per molt que hàgem estat fora durant uns anys.

Quines feines estàs realitzant actualment?

Sempre he intentat combinar la filologia amb el treball com a actriu, perquè les dos coses m'apassionen. Des que vaig tornar de Barcelona, i fins a dia de hui, treballo per al SPL (Servei de Política Lingüística) de la Universitat de València. Aquesta és la feina que faig entre setmana. I, pel que fa al teatre, ara estic de gira per Espanya amb *Les aventures de T. Sawyer*, que m'ocupa principalment els caps de setmana. A més, just ara, fa molt poquet de temps, he començat a treballar en un programa de ràdio i de televisió per a À Punt, la nova ràdio i televisió públiques valencianes. À Punt Ràdio va començar a emetre abans de Nadal i la televisió ho farà d'ací a poc, si tot va bé. És molt important que tornem a tindre uns mitjans de comunicació públics valencians, així que estic molt contenta per aquesta nova feina.

Per a finalitzar... Un pensament... Un desig...

Doncs mira, els diferenciaré...

Un pensament: ara mateix pense que m'agradaria donar una abraçada enorme a tots els fallers i falleres de Molina-Claret amb qui vaig treballar colze a colze tants anys i agrair particularment, en nom meu i de la meua germana, als meus germans i a la resta de la meua família que ens hagen inculcat una estima per la cultura tan gran.

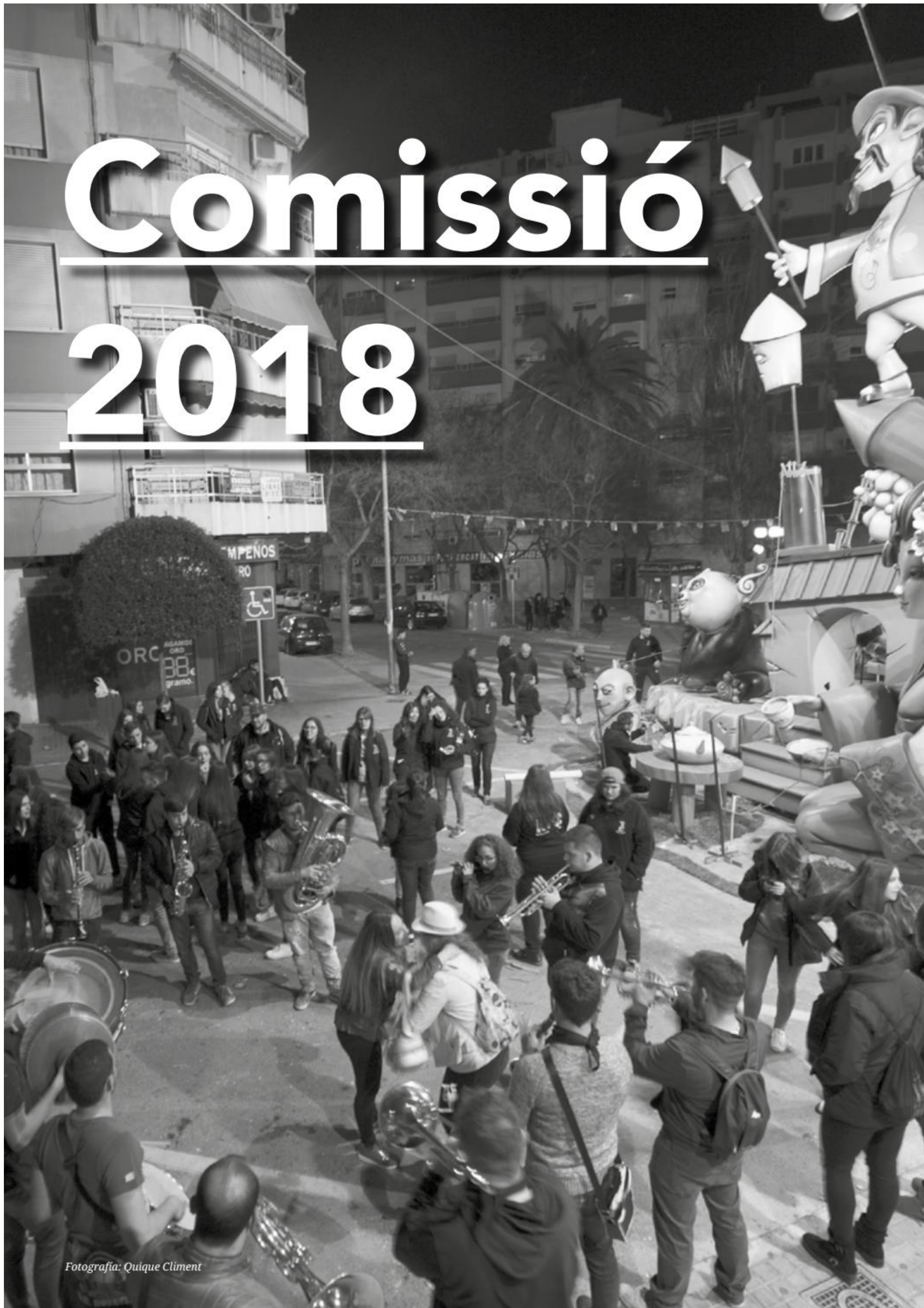
Un desig: que Molina-Claret no perda mai la flama que l'ha caracteritzat sempre. I que les falles continuen servint de lloc de trobada i mai de lloc de disputa, perquè vertebren una societat, un poble, d'una manera única.

Molts besets, amics i amigues de Molina-Claret!

Comissió

2018

Fotografia: Quique Climent

MOMPÓ VÁZQUEZ, RAFAEL **PRESIDENT**
 MALLOL ROCA, JAVIER **VICEPRESIDENT 1º**
 TUDELA AGUILAR, ELADIO **VICEPRESIDENT 2º**
 FASANAR ESTELLÉS, ERNESTO **VICEPRESIDENT 3º**
 MOMPÓ NAVARRO, LUCÍA **VICEPRESIDENTA 4º**
 TORMO GARRIGÓS, MARIA **SECRETÀRIA**
 TABOADA TOME, BEGOÑA **VICESECRETÀRIA**
 LLÁCER CLIMENT, RAFAEL **TRESORER**
 PASCUAL GARCÍA, JORGE **DELEGAT DEL MONUMENT**
 GARCÍA LLÁCER, FERNANDO **DELEGAT DEL MONUMENT**
 GIRONÉS BALLESTER, ANDREA **DELEGADA DELS INFANTILS**
 GIRONÉS BALLESTER, MARTA **DELEGADA DELS INFANTILS**
 TORMO MARTÍ, XIMO **DELEGACIÓ MASCULINA**
 GARCÍA LLOPIS, GEMA **DELEGACIÓ FEMENINA**
 MALLOL MORAL, MARIA JOSÉ **DELEGACIÓ FEMENINA**
 BARAZA LORENTE, LAIA **PROTOCOL**
 PERIS MATEU, MARÍA **PROTOCOL**
 MATEU VINACHES, XIMO **DELEGAT DE FESTEJOS**
 OSMA MADRIGAL, SERGIO **DELEGAT DE FESTEJOS**
 BORDERA MOSCARDÓ, INMA **DELEGACIÓ DE LOTERIES**
 VIDAL SILVESTRE, INMA **DELEGACIÓ DE LOTERIES**
 ROCA LÓPEZ, JORGE **DELEGAT D'ESPORTS**
 MOLLÀ RODRÍGUEZ, JOSÉ LUIS **DELEGAT DE LLIBRET**
 FERRERO CATALÀ, JAVIER **DELEGAT DE LLIBRET**
 SALA GRAU, LUIS **DELEGAT DEL CASAL**

VOCALS

ADRIÀ PÉREZ, PABLO
 AGUSTÍ MARTÍNEZ, JOSE
 AGUSTÍ BORDERA, JOSEP
 ALCANYIZ RICHARD, DAVID
 BARBERÀ ARANDA, PILAR
 BENAVENT CLIMENT, MARTA
 BENAVENTE BATALLER, VANESA
 BENEITO NAVALÓN, GEMA
 BOWDA BONORA, CARLA
 BRU MURILLO, MARLÉN
 CALATAYUD TOLEDO, RAMÓN
 CAMARASA BORDERA, MARTA
 CAMARASA IBORRA, REYES
 CANDEL MOSCARDÓ, MARÍA NIEVES
 CASTELLÀ NAVAL, BORJA
 CLIMENT GÓMEZ, ERIK
 CUCARELLA CLIMENT, RAFAEL
 CUCARELLA GUERRERO, JOSÉ VICENTE
 CUCARELLA VIDAL, AITOR
 DIAZ MARCHIRANT, NICOLÁS
 DIAZ MARTÍNEZ, MARTA
 DURÀ ESTELLER, VICENT
 ESTEVE SÁNCHEZ, MARÍA
 FERNÁNDEZ PERIS, ÁNGEL
 FERRANDIS BOWDA, JULIA
 FRANCÉS SEGURA, CRISTINA
 FUENTES APARICIO, RAQUEL
 GALLEGU PERIS, VÍCTOR
 GANDÍA ARENAS, IRENE
 GARCÍA-CHAMÓN SEGARRA, NICOLÁS

GARCÍA-CHAMÓN SEGARRA, GEORGINA
 GARCÍA GOSALVES, SANDRA
 GARCÍA VELA, PATRICIA
 GARRIGÓS BRU, MARA
 GARRIGÓS BOSCA, JUAN CARLOS
 GUEROLA OLTRA, SERGIO
 GIL SÁNCHEZ, MARÍA TAMARA
 GINER MONTAGUD, PATRICIA
 GIRONÉS BALLESTER, JAVIER
 GIRONÉS CLIMENT, JUAN CARLOS
 GIRONÉS SORIANO, ANA
 GONZÁLEZ TORRES, ERNESTO
 GRAMAJE LÓPEZ, MARTA
 HERVÁS ANDRÉS, MARC
 JUANES ESPILGUES, GUSTAVO
 LASO CAMARASA, PAULA
 LLÁCER CLIMENT, VICENTA
 LLÁCER CLIMENT, ÓSCAR
 LLORET FUENTES, MARCOS
 LÓPEZ MOSCARDÓ, ANA
 LORENTE ROCA, AGNÉS
 MALLOL MORAL, JAVIER
 MARQUÉS VERA, ASUNCIÓN
 MARQUÉS VERA, MARÍA JOSÉ
 MARTÍ CHAFER, SARA
 MARTÍNEZ BELLVER, RICART
 MARTÍNEZ GINER, ANA
 MATEU PALLÁS, Mª CARMEN
 MICÓ BALDRÉS, VÍCTOR
 MILÁN GOZALVES, JOAN
 MOLLÀ INZA, AITANA

MOMPÓ MATEU, ADRIÁN
 MORAL ZAMORANO, Mª JOSÉ
 MORALES ALCAIDE, MARÍA
 PADILLA BERMÚDEZ, RAFA
 PASCUAL GARCÍA, CARLOS
 PEDRO CALABUIG, ALBA
 PENALBA MARTÍNEZ, ELENA
 PÉREZ DEL PINO, MARÍA
 PERIS RICHART, RAFAEL
 PIQUER BELLVER, MARTA
 POVEDA MARQUÉS, ÓSCAR
 QUILES ORTIZ, DANIEL
 RICHART EPIFANIO, CLAUDIA
 ROCA BAÑULS, XIMO
 ROCA LÓPEZ, SARA
 ROSELLÓ FRANCÉS, FRANCISCO JAVIER
 SALA MARQUÉS, PATRICIA
 SÁNCHEZ TORMO, ÁNGELA
 SERRANO RAMÍREZ, CARLOS
 SORIANO BALAGUER, Mª JOSÉ
 SORIANO BALAGUER, MARIOLA
 TAPIA PÉREZ, CRISTINA
 TORRESANO MIRALLES, FANNY
 TORTOSA PERUCHO, NATALIA
 VALVERDE MENESES, JUAN LUIS
 VÁZQUEZ CORTS, RAFAELA
 VERCHER VERCHER. ANTONIO
 VENTURA MORAL, JORGE
 VENTURA MORAL, MARIA JOSÉ
 VICTORIA SIGNES, FRANCISCO
 VILAR GARCÍA, FERNANDO

Articles

Autors:

Guillermo Delegido Terol

President de la Falla Sant Jordi de Xàtiva

EL MOMENTS PREVIS DE LES CARROSSES DE CONFECCIÓ PRÒPIA

Maribel Vicedo

Periodista

PER ALS QUI FAN POSSIBLE LES FALLES

Marisa Martínez Bes

*Llicenciada en Geografia i Història i professora.
Coordiadora del llibre de la Falla Compte Sava-
tierra – Ciril Amorós*

LA CANÇÓ EN VALENCIÀ, ORIGENS I EVOLUCIÓ

Joan Castelló Llí

Periodista de l'Agència EFE

*Membre de l'Associació d'Estudis Fallers
(ADEF)*

LA PIROTÈCNIA: ÀNIMA I TRAGÈDIA DE LES FALLES

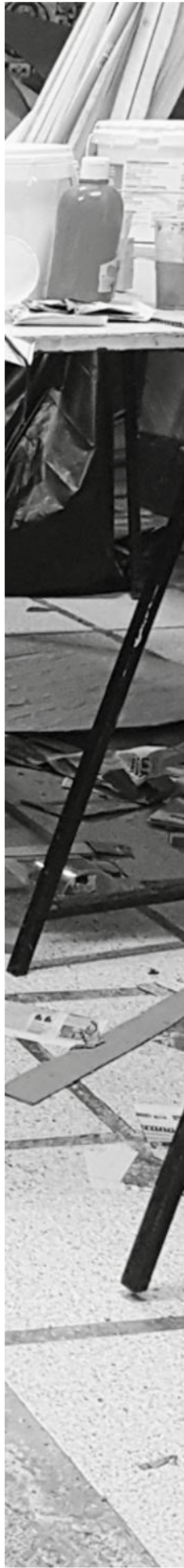

EL MOMENTS PREVIS DE LES CARROSSES DE CONFECCIÓ PRÒPIA

El caos dels moments previs de carrosses

Guillermo Delegido Terol
President de la Falla Sant Jordi de Xàtiva

Parlar de moments previs de qualsevol assumpte que envolta a les falles és complex, sempre queda alguna cosa per a última hora. En el meu cas, ja fa molts anys que estic al capdavant de la delegació de carrosses de la meua comissió, Sant Jordi. Experiències viscudes en moments previs de carrosses podria contar mil i una... però seria avorrit.

Les carrosses són un treball col·lectiu que busca unir a tota la comissió; és un període bonic, apassionant i frenètic el que vivim les comissions que confeccionem carrosses i en especial la meua comissió; amb pocs recursos i gent limitada elaborem dues distintes any rere any. Els moments previs impliquen nervis, estres i algun que altre conflicte. A tots els que alguna vegada hem estat al capdavant d'alguna delegació, ens ha ocorregut que quant més gent necessites per a finalitzar allò que tenim entre mans pareix que més gent es posa a jugar al truc, o de sobte més fills cauen malalts o més gent està sense fer res. Sempre té que haver una any que siga l'excepció que confirma la norma; tot està baix control, tot està finalitzat i encara falten alguns dies per a les cavalcades. Però no, en eixe moment arriba el que no ha vingut al casal en tot eixe temps, mira tot el que està fet i diu antes d'anar-se'n : "Xe, ahí li falta algo... ja que sobra algun dia podríem fer alguna més i així guanyem segur!". Tot estava tranquil, tots estàvem contents i tots acabem donant-li la raó. De sobte torna a haver nervis, estres, conflictes i un nou compte arrere.

Sens dubte l'anècdota que més recorde i recordaré és de l'any 2015, quan en el transcurs de portar la carrossa al lloc on el jurat valoraria el treball que havíem realitzat durant moltes setmanes... va haver un bufada d'aire i va fer que es trencara gran part de la nostra carrossa. Faltava poc més de mitja hora per a que'l jurat passara i no teníem ni ferramentes i sols erem dues persones en aquell moment per poder solucionar-ho. Un es va quedar amb la carrossa mentre el tractor la portava al lloc i jo vaig tornar al casal a per ferramentes i gent. No puc oblidar com tota la comissió va baixar fins on estava la carrossa, junt al IES la Costera; molts cotxes, molta gent i molta ajuda per part de tots, al final ho aconseguíem, arreglarem i dissimularem tot el mal que la bufada d'aire ens havia fet.

Obtinguérem un segon premi que ens va saber a molt, ja que en aquell moment pensava que no podríem solucionar tots els desperfectes que en qüestió d'un segon havia patit la nostra carrossa. És una anècdota que no puc permetrem oblidar per dos motius: el primer perquè van ser moments, com podeu imaginar, molt intensos (alguna llagrimeta va eixir) i que hi ha que sumar-li que qui anava a pujar a la carrossa era la meua germana embarassada i vestida de fallera, tots em deien: Guillermo, estàs segur que no va a caure? I per altra banda perquè quan la meua comissió em va veure entrar per el casal demanant ajuda tots deixarem de costat la beguda i la festa per arreglar la carrossa de tota la comissió. Sempre hi ha que fer balanç quan acaben les cavalcades i acabem diguent el mateix: "Pensàvem que no arribàvem". Que emoció i quant de nerviosisme, encara que et pares a pensar i dius: Val la pena tot aquest patiment? L'any que ve alquilada! I a l'any següent tornem a confeccionar dues carrosses perquè és el que ens agrada, volem tindre dues carrosses perquè les Falleres Majors tinguen el recorde de la seua carrossa confeccionada per la comissió i perquè la falla continue any rere any participant en aquest concurs.

Aleshores; tot el nerviosisme, conflictes, disgustos i hores sense dormir en els moments previs de les carrosses valen la pena, ja que per un altra part trobem la il·lusió, satisfacció, goig i sentiment de tota la comissió, i sobretot, de la Fallera Major que va asseguda en la carrossa. Encara que la carrossa siga menys bonica que la del any anterior, totes acaben dient: "Guillermo, he tingut la carrossa més bonica que podria tindre, per a mi és la millor" i açò és el major premi que un delegat pot obtindre; el reconeixement de tota la comissió i en especial de la FM.

Que a ningú li pare fer alguna cosa per por a no poder acabar-ho, que ningú es quede en les ganes de realitzar una carrossa, una segona part de presentació, un decoració de monument, un cotxe de ral·li o un llibret per por als moments previs, per evitar els nervis d'última hora o per no suportar la incertesa de si podrà arribar a temps. Els moments previs valen la pena!

Fotografies: **José Luis Mollà Rodríguez**

PER ALS QUI FAN POSSIBLE LES FALLES

Maribel Vicedo
Periodista

Els carrers de Xàtiva, com altres vies públiques de moltes poblacions valencianes, són l'escenari, durant cinc dies de març, d'unes festes Patrimoni de la Humanitat. Són testimonis de l'alegria de les desfilades, de la solemnitat de l'ofrena i la processó, altaveus de les melodies interpretades per les bandes de música, l'esplanada per acollir les mascletades i acaronen els monuments, grans i menuts, que amb la fusta i la creativitat dels artistes evocuen temàtiques, fan un divertit repàs a l'actualitat i atrauen milers de mirades...tot, abraçat per una crítica amb molt d'art i humor.

Però aquesta posada en escena i l'organització d'aquestes festes "josefines" no seria possible sense la feina que fa moltíssima gent durant tot un any. Fallers i falleres de les comissions, les famílies de les falleres majors, els artistes, les modistes, els components de la Junta Local Fallera de Xàtiva, l'Ajuntament xativí i un llarg etcétera...des del mateix 19 de març, quan el foc comença a esborrar el monument, fins al dia de la plantà de l'any següent van construïnt un camí –integrat per reunions, acords, sessions de mida i prova dels tratges, dies i nits de pensar com serà el monument, preparar els actes, ajustar pressupostos, fer les comandes de les flors i del material pirotècnic i una llarga llista- no exempt de nervis, preocupació, entrebancs, imprevistos, carreres per arribar a temps...

També escriuen un capítol significatiu totes aquelles persones que durant els dies grans d'aquesta festa planten i supervisen tots els detalls de les falles, pentinen i maquillen a les falleres, visten a les protagonistes, preparen els locals de les comissions, punts de reunió i els millors menjars perquè els fallers recuperen les forces i estiguen com a casa, els que atenen als milers de visitants, els que vigilen i vetlen per la seguretat de les milers de persones que gaudixen d'aquesta celebració....sí, els parle dels artistes fallers, de les perruqueres, maquilladores, cuineres i cuiners, cambrers, floristes, policíes locals, brigades de neteja, brigades d'obres, bombers, personal sanitari i tants i tants professionals que en temps de festa donen el 1000 x 1000 perquè tot isca bé.

Una gran dedicació i tasca que, baix el meu parer, moltes vegades passa desapercebut...sols es veu el bullici i l'alegria d'aquesta festa. És per això que, des d'aquestes línies, vull homenatjar a totes aquelles persones que treballen, amb grans dosis d'il·lusió (i, perquè no, de paciència), per les Falles durant 365 dies i als que estan al peu del canó del 15 al 19 de març, sense parar (mon pare ja deia que "quan més festa, més feina"). El meu reconeixement a tots ells i, en especial, a tota la gent de la Falla Molina Claret per la gran tasca que feu. Seguiu així!

Així que, per als qui amb dedicació, esforç i il·lusió feu possible que les Falles, any rere any, siguen una realitat...**GRÀCIES!**

LA PIROTÈCNIA: ÀNIMA I TRAGÈDIA DE LES FALLES

*(Crònica històrica de la presència
de la pirotècnia en les falles)*

Joan Castelló Llí
Periodista de l'Agència EFE
Membre de l'Associació d'Estudis Fallers
(ADEF)

És difícil concebre les festes de les falles sense la pirotècnia, un element omnipresent que ha acompanyat als cadafals des dels seus mateixos inicis. Coets, traques, trons d'avis i castells de focs artificials han tingut una presència constant, al llarg de tota la història, en tots els moments significatius de la festa, tant els de caràcter ritual (despertaes, mascletaes o nit del foc) com els purament protocol·laris (nomenaments de càrrecs, presentacions o qualsevol altre tipus d'esdeveniment o festeig).

Les falles són cadafals satírics a través dels quals s'exhibixen en públic els abusos polítics, les misèries socials i els vicis ocults de les persones. Són monuments estàtics units indissolublement a unes bones dosis de crítica, però que, en el nostre imaginari col·lectiu, no els concebem sense un condiment indispensable: els focs d'artifici.

Els fallers, que treballen tot un any perquè els cadafals puguin ser admirats per tots els ciutadans, utilitzen la pirotècnia com a company inseparable per a anunciar que el monument ja pot ser visitat, que la festa està en el carrer i que tots els ciutadans poden participar d'ella.

Junt amb la música, la disparada de qualsevol tipus de coets, des del primer a l'últim dia del calendari faller, conformarà un soroll de festa inconfusible, que farà vibrar a propis i estranys, aportant eixe necessari gra d'arena que ha donat a la festa una empremta personal i indiscutible.

La pirotècnia s'ajusta com un guant a eixa personalitat bulliciosa i extravertida que tenim els valencians i que, a través de la sonoritat i el ritme dels trons, hem transmés a les falles. Eixa és la visió positiva de la pirotècnia, encara que existix també un costat negatiu: eixa mescla explosiva que, combinada sàviament, esguita d'alegria a les falles, però que, amb un mal ús o un descuit, pot convertir-se també en una desgràcia per a la festa.

La pirotècnia és l'ànima de la festa, la que dona vida al monument, la que ha enxisat i enlluernat a fallers i públic... però també la que pot generar la tragèdia i la desolació. Són les dos cares inseparables d'una mateixa moneda: el bé i el mal, el yin i el yang, àngels i dimonis per a una festa grandiosa en les seues dimensions artístiques i econòmiques.

Falles i pirotècnia en la premsa del XIX

Des que a mitjan segle XIX la premsa valenciana va començar a publicar notícies sobre les falles, va ser habitual trobar en eixes informacions o gasetilles periodístiques alguns comentaris sobre la utilització d'uns productes pirotècnics que ajudaven a donar major realç a la festa o que, al contrari, causaven excessives molèsties als vianants.

Un exemple de notícia de premsa en què queda de manifest la simbiosi falles/pirotècnia és la publicada en 1861 amb motiu de l'aparició d'una balena varada en les costes valencianes. Segons arreplega Enric Soler i Godes en el seu llibre Les Falles, la balena va ser reproduïda en el cadafal de la plaça de l'Almodí, on “va ser cremada entre traques perquè passara més penes”.

A l'estar plantades en espai públic, les falles podien ser contemplades lliurement per tots els ciutadans, encara que en 1866 ja va haver-hi qui va concebre la festa com un rendible negoci. A partir d'eixe any i fins a 1872 es van plantar falles en l'interior de la plaça de bous, la qual cosa obligava a passar per taquilla (i pagar els quatre cèntims que valia l'entrada) a tot aquell que voldria contemplar-les.

Per a justificar el cobrament d'entrada, que pot considerar-se com el precedent de l'actual “entrada al rogle” o “pagament per visió”, els organitzadors van programar a la nit “música, castell de focs artificials i il·luminació a la veneciana”.

L'any següent, en 1867, es va mantindre l'espectacle de pagament en la plaça de Bous però es va introduir un nou sistema per a calar la falla, que, amb algunes variants, ha persistit fins a l'actualitat.

Segons Soler i Godes, durant la cremà d'este cadafal “se disparó un magnífico castillo de fuegos artificiales y acto seguido bajaron de los dos

extremos de la plaza dos rats-penats, soltando estampidos y llevando en la boca una luz de bengala, que iluminaron la plaza y prendieron fuego a la falla”.

Els programes de festes que redactaven els fallers de l'època ja donaven compte de les diferents manifestacions pirotècniques. Com a exemple pot valdre el del carrer de les Barques de 1870. A més de la falla, que era una al·legoria a la Revolució de 1868 amb les figures de Prim, Topete, Sagasta i Olózaga, els seus promotors van programar al llarg del dia “albaes, mascletà, focs artificials i música”, a càrrec d'una banda que, entre altres peces, tocava els himnes la Marsellesa i el de Garibaldi.

No podia faltar la nota poètica associada a la pirotècnia. Al referir-se a l'any 1879, Soler i Godes narra que va haver-hi “mal tiempo: ...tpero los falleros ya se sabe, a mal tiempo, fallas. Porque en nuestra tierra, una traca o un simple cohete, haga el tiempo que haga, es lo suficiente para hacer florecer balcones y ventanas de sonrisas y caras bonitas”.

El petard com a arma llancívola

En estos primeros anys en què les falles començaren a ser notícia per als periòdics, apareixeren també els primers comentaris sobre els excessos que provocaven un mal ús dels productes pirotècnics. En esta primera invectiva impresa de què tenim constància, el blanc seran els xiquets, que des d'un principi s'havien convertit en els grans propagadors (fans els anomenariem hui utilitzant un símil musical) de la festa

Així, en 1869 la premsa publicava la gasetilla següent: “la libertad reinante hizo que la chiquillería tomara al asalto, con sus cohetes y petardos, las calles de la ciudad. Entre otros escandalosos hechos recordamos el gran peligro en que se vio una señora conocida, pues al bajar de su coche en la calle del Mar un cohete espantó al caballo, ella cayó al suelo, aunque por suerte no se lastimó como pudo haber ocurrido”.

En 1873, un any amb precipitacions en els dies previs a Sant Josep, trobem més crítiques sobre la proliferació de coets per part dels mossos: “Pasada la lluvia, la gente se echó a la calle y las pandillas de jovenzuelos

Coeter disparant una traca davant la falla del Gas Lebón de València de 1956 (Arxiu José Huguet)

empezaron sus batallas con petardos y cohetes. Muchas veces la gente huía espantada y más de cuatro aprovechaban la ocasión para refugiarse en un buñolería para hacerse pasar el susto”.

Altres vegades, com va ocórrer en 1874, la premsa més conservadora associava l'ús indiscriminat de de traques, coets, petards i trons de bac amb la incultura de les gents, per considerar-lo “deshago censurable en una ciudad culta y más en días de poca tranquilidad”.

En estos anys, els valencians encara no estaven familiaritzats amb l'ús continuat de la pirotècnia. Eixe mateix any de 1874 es va disparar una traca junt amb l'església dels Sants Joans, davant de l'edifici de La Llotja i, segons el testimoni de la premsa de l'època, “la gente salió disparada en todas direcciones”.

En l'últim tram del segle XX van aparéixer també les primeres notícies sobre ferits produïts pel tir de coets. Va ocórrer en 1880 durant la cremà de la falla del Tossal. Quan es disparava el castell, “unos cohetes sueltos produjeron quemaduras a dos chicas que tuvieron que ser trasladadas al hospital”.

Inclús en els anys en què no es van plantar falles, sempre va haver-hi algun faller que se les va enginyar perquè no faltara la festa. En 1886 no es van plantar falles a València perquè l'Ajuntament va establir un arbitri de 60 pessetes, tota una fortuna per a l'època, per a autoritzar la plantà de cada cadafal.

L'economia dels fallers no els donava pagar este impost, encara que en la pedania de Castellar un fuster “quemó al anochecer su falla, sin que faltara el correspondiente castillo de fuegos artificiales”. Va ser una falla pirata en un any oficialment sense falles.

L'any següent (1887), les protestes i la pressió veïnal van fer que l'Ajuntament establira en 10 pessetes l'arbitri per a plantar falles. La rebaixa tenia truc, ja que, com a contrapartida, el consistori va imposar un altre impost de 50 pessetes per disparar un castell de focs artificials. Amb este nou panorama, i a pesar de les pluges, es van plantar 30 falles en la ciutat de València... però hi hagueren pocs castells.

Durant l'últim terç del segle XIX, els cadafals es cremaven en la nit del 18 de març i, per això, a esta celebració es coneixia com les falles de la vespra de Sant Josep. La festa ja estava arrela en la ciutat quan en 1892 la cremà d'estos cadafals es va passar al 19 de març; per tant i per primera vegada, les falles van estar dos dies plantades. Segons els diaris de l'època, es van exhibir 19 monuments i, “a la hora de la cremà, hubo un exceso de cohetes”.

La premsa va publicar en 1898, per primera vegada, el programa de festes d'una comissió, la de la plaça de la Reina, que per als dies 18 i 19 de març anuncia “diana amb dolçaines i música per l'acreditada banda La Lira, disparant-se una traca”.

En 1899 es van tornar a recuar les protestes en els diaris perquè durant la cremà de la falla del carrer En Boix “se soltaron cohetes y petardos a manos llenas, con los correspondientes sustos”.

L'aparició dels trons de bac i els castells

Un fita important dins de la pirotècnia va tindre lloc entre 1902 i 1903, anys en què per primera vegada van aparéixer “unas cajitas con pequeños explosivos llamados petardos o trons de bac, que fueron la delicia de la gente joven y la desesperación del sexto débil”. Des de llavors, el seu ús se va anar generalitzant i arrelant fins a convertir-se en el coet més utilitzat en les despertaes.

La disparada descontrolada de coets també va produir, en els primers compassos del segle XX, problemes d'orde públic. En 1904, i com a conseqüència d'una cohetada que es va celebrar en la contornada de la falla del Torn de l'Hospital, “hubo intervención de la guardia municipal, y lo que empezó a golpes terminó a tiros”.

Amb l'Exposició Regional de 1909 es popularitzà el castell nocturn de focs artificials com a espectacle de masses, una exhibició que, unes dècades després, va ser adoptada per les falles fins a convertir-se en part intrínseca de la festa.

L'interés per les falles continuava creixent i en 1918 es van generalitzar els tres dies de festes. La premsa destacava el sarau existent i no dubtava a assenyalar els fallers i a la pólvora com els causants de les molèsties més freqüents: “de las calles se hicieron dueños las fuerzas irregulares indígenas, que estuvieron tres días corriendo la pólvora, no dejando tranquilo a ningún viandante”.

Entre 1920 i 1936, les falles van aconseguir una projecció nacional i internacional per mitjà de la instauració d'un calendari festiu més ampli, conegut com la setmana fallera, que va incloure la Crida (1931), l'Exposició del Ninot (1934), la Nit del foc (1934), les cavalcades (del foc i del ninot a partir de 1932), la festa de l'estoreta (1936) i l'elecció en 1931 de les primeres bellees falleres, una figura que amb el temps passarà a denominar-se Fallera Major de València.

IL·LUSTRACIÓ
ALICIA GUILLEM CASAÑA
ALI-MALBICHO.DEVIANTART.COM

Nit del Foc a València (Foto Leo y Adriana)

La pirotècnia també va estar present en la primera crida, un acte que va tindre lloc en els balcons de l'Ajuntament de València en 1931. Enric Soler i Godes resumix així esta celebració: “Las comisiones se situaron en la periferia de la ciudad; avisados por unas carcasas que se soltaron desde la plaza de Castelar entraron por distintos lugares con sus músicos y sus trons de bac, hasta coincidir todas en la plaza. Al llegar frente al ayuntamiento se cantó el himno regional”. Des dels inicis de les falles, una de les manifestacions pirotècniques que va quedar entronitzat en la festa va ser la despertà, un acte consistent en explotar coets a primera hora del matí per a convidar al veïnat a sumar-se a la festa. Sempre ha sigut un dels actes consolidats dins del programa fallers... fins que les revetles nocturnes han convertit aquestes despertades en un esdeveniment quasi clandestí que la majoria de comissions de la ciutat de València ja no realitzen o en el qual participen a penes una desena de fallers i falleres. Eixa tendència a la desaparició es va truncar l'any 2004 quan la comissió de Mossén Sorell-Corona va proposar a la Junta Central Fallera celebrar una mascletà com a pròleg matutí a la Crida, que se celebra l'últim diumenge de febrer a la vesprada. A eixa jornada se li va afegir també, al migdia, l'entrada de bandes. En aquesta primera edició es varen llançar 300.000 trons de bac. La iniciativa de la despertà va ser tot un èxit, amb una participació creixent en la qual no faltat les fallera majors de València de cada any, així com varis milers de fallers i falleres de les diferents comissions de València, fins a completar el numerus clausus establert per l'organisme faller en els últims anys davant les nombroses peticions per a participar.

Les mascletaes en la plaça de l'Ajuntament

La incorporació de les mascletaes al programa oficial dels falles de València és va produir en el primer terç del segle XX. El 19 de març de 1932, coincidint amb la festivitat de Sant Josep, és va realitzar la disparada d'un engraellat en la llavors plaça d'Emilio Castelar, enfront de l'Ajuntament. Dos anys després, el 14 de març de 1934 Lluís Brunchú disparava la primera mascletà en eixe mateix emplaçament. A la traca correguda que disparaven els traqueros valencians a finals del segle XIX i primeres dècades del segle XX es va anar afegint el foc aeri i un final més contundent, donant origen així a la mascletà moderna, que es va consolidar com a espectacle pirotècnic entre finals de la dècada dels quaranta i els primers compassos dels cinquanta del passat segle XX. També en 1934, cada barri de la ciutat de València va celebrar la Nit del Foc. Un any després, en 1935, els diaris narraven que, en la nit del 16 de març (dia en què es va celebrar la Nit del Foc en les seues primeres edicions), “Valencia se vio

iluminada por centenares de carcasas”.

Després de la Guerra Civil, el general Franco va instaurar a Espanya una dictadura militar que va abolir els drets polítics i socials. El nou estat totalitari va imposar un ideari polític, el franquisme, basat en el nacionalcatolicisme i el sindicalisme vertical.

El règim franquista va establir també un ferri control de les festes populars, amb la supressió d'aquelles considerades més subversives (els carnestoltes) i la transformació d'aquelles que se sotmeteren a la nova ideologia. Amb Rumbos de l'Orde Nou, la proposta formulada pel regidor Martí Domínguez Barberá, les falles van iniciar en 1940 la seua particular reconversió i adaptació als postulats franquistes. Es van marcar uns nous canons estètics per als monuments, es va limitar la capacitat crítica de la Cavalcada del Ninot i es va potenciar el vessant religiós de la festa (amb el naixement de l'ofrena).

En eixa línia de corregir els excessos de les falles, en 1940 el Governador de València va prohibir l'ús i la venda tant de trons de bac com de coets, encara que en contrapartida en 1941 es va recuperar la Nit del Foc, que en esta primera edició va consistir en la disparada simultània, en la nit del 16 de març, de sis castells de focs artificials des d'altres tants edificis de la plaça del Caudillo. Segons relaten Francisco Pérez Puche i Vicente Lladró en Fallas en su tinta, “miles de personas asisten al peligroso espectáculo y se desparraman después por la ciudad a ver cómo nacen las fallas”.

Per a evitar els regs de les disparades simultànies, en 1944, es va establir que la Nit del Foc, que llavors tenia com a data de celebració el 16 de març, la dispararia un únic pirotècnic. L'encarregat d'eixe any va ser Antonio Caballer.

Pirotècnic disparant una mascletà a València (Foto Leo y Adriana)

La Nit del Foc canvia de data

La Nit del Foc no ha tingut una data fixa de celebració. Al llarg de la història s'ha celebrat en quasi tots els dies grans de falles. Primer va ser el 16 de març (1944 i 1945) i després es va traslladar al 17 de març (1947), encara que es va retardar al 15 de març entre els anys 1947 i 1950. A partir de 1951 i fins a 1955 es va celebrar el 18 de març.

En 1956, la Nit del Foc es va celebrar per primera vegada el 19 de març, una data que es mantindrà en el calendari fins a 1986. A partir de 1987, i per qüestions de seguretat davant de l'aglomeració de gent en la plaça del País Valencià, es va traslladar a la nit del 18 de març en el passeig de l'Albereda.

En plena etapa de postguerra i penúries econòmiques, la Junta Central Fallera va capitanejar la recuperació d'algunes tradicions falleres, seguint la línia de legitimació del règim franquista a través de la festa. Així, en 1945 tornaren les mascletaes a la plaça del Cabdill. En eixa primera ocasió la disparada va tindre dos protagonistes: Antonio Caballer (11 de març) i Manuel Martínez (12 de març), que protagonitzaren les dos úniques mascletaes d'eixe any.

En els anys següents, les mascletaes es van consolidar com a espectacle en els dies previs a les falles fins que, a partir de 1948, van quedar institucionalitzades durant tota la setmana fallera (del 12 al 19 de març).

Els pirotècnics seleccionats en 1948 per als tres dies grans de la festa van ser Basilio Mas (17 de març), la vídua de Manuel Martínez (18 de març) i l'empresa Obrera Pirotècnica de Moncada (19 de març).

En la dècada dels seixanta, la pirotècnia va tornar a ser notícia per un succés luctuós. El 18 de març de 1964, un incendi, provocat al parer per un coet d'una mascletà, va arrasar el parador Sota Nelo, de la comissió de Convent Jerusalem, instal·lat en el carrer Sant Vicent. Segons pareix, un coet va botar en unes lones i el parador va cremar de forma fulminant, quedant reduït a cendres en tan sols deu minuts.

Enfront de la desgràcia, es va registrar una novetat en les mascletaes d'eixe mateix any de 1964.

Nit del foc a València (Foto Hugo Ponce)

El pirotècnic Vicente Caballer va introduir un colorant taronja en les mescles explosives que produïa un fum del mateix color. Esta troballa serà l'antecedent d'altres vistoses coloracions que se n'aniran introduint progressivament.

En els anys següents es van posar en marxa una sèrie d'iniciatives, que no sempre van obtindre la desitjada continuïtat. En 1965 es va celebrar en la plaça del Cabdill una cordà organitzada pels festers de Paterna. Es van disparar 12.000 coets de quatre canvis i sis eixides. Per altra banda, en 1970 es va celebrar la primera edició del Concurs Internacional de Carcasses. L'empresa guanyadora va ser la pirotècnia A. Parente d'Itàlia, que dècades després seria una assídua del calendari faller amb les seues mascletaes napolitanes en la platja de Les Arenes. El concurs de carcasses es va repetir en 1971, però no va arribar a arrelar-se en el calendari festiu. En 1986 es va reprendre novament la iniciativa, encara que va ser una experiència sense continuïtat per l'escàs interès del públic i pirotècnics. Entre els anys 1968 i 1970 també es va celebrar a València un efímer concurs internacional de castells de focs artificials. La iniciativa va ser represa en 1979 per la Diputació de València, que el va reconvertir en Festival Internacional de Pirotècnia i el va traslladar a la nit del 8 d'octubre, vespra del Dia de la Comunitat Valenciana.

Pirotècnia i tragèdia

Si cal buscar una data luctuosa en la història de la pirotècnia en les falles eixa és, sens dubte, la de 1971. Durant la Nit del Foc, unes quantes carcasses, que s'havien humitejat per la pluja caiguda hores abans de la disparada, van caure sobre els espectadors que assistien a la cremà de la falla de la plaça del Cabdill. Es van contabilitzar tres morts i unes 200 persones ferides. Va ser la Nit del Foc més tràgica de la història.

Altres dates negres per a la pirotècnia en falles van ser les de 1982, quan una

Palmeres en la nit del foc de València (Foto Adrián Castelló)

mascletà en la plaça del País Valencià va causar 36 ferits, i la de 2007, quan una furgoneta carregada de material pirotècnic va esclatar en el carrer Azcárraga causant 17 ferits i importants danys materials.

Més recentment, en 2006, una furgoneta carregada amb material pirotècnic destinat a la falla Azárraga Fernando El Catòlic va explotar el 16 de març, produint 17 ferits i uns 300 perjudicats amb danys en els seus habitatges. El fiscal va demanar penes de presó per al pirotècnic i el president de la falla, però després d'un llarg procés judicial van ser absolts en 2014 de la responsabilitat penal. Dos anys després, al desembre de 2016, van quedar també resoltes les 19 demandes civils, després d'abonar les asseguradores al voltant d'1,1 milions d'euros als afectats.

La pluja és un dels majors enemics de la pirotècnia, ja que en no poques vegades ha obligat a suspendre l'espectacle programat. Així va ocórrer en dos anys consecutius, el primer en 1974, quan una tempesta va obligar a suspendre la Nit del Foc i va retardar la cremà de la falla de la plaça del Cabdill fins a les 3.30 hores de la matinada. Lluís Brunchú havia preparat per a l'ocasió un piromusical, que finalment es va disparar l'11 de maig, festivitat de la Mare de Déu dels Desemparats.

En 1975, de nou la pluja obligà a suspendre, per segon any consecutiu, la Nit del Foc, en esta ocasió a càrrec del pirotècnic Vicente Caballer. En els dos primers anys de mandat de Miguel Ramón Izquierdo com a alcalde de València, la Nit del Foc no es va poder celebrar en la data prevista. Importants novetats es van produir en les falles de 1987 en el que a manifestacions pirotècniques es referix. La Nit del Foc va passar del 19 al 18 de març (una data que s'ha mantingut fins a l'actualitat) i en compte de disparar-se en la plaça del País Valencià es va realitzar des del Jardí del Túria, en el tram comprés entre la passarel·la de l'Exposició i el pont del Mar. Brunchú va ser qui va realitzar la primera Nit del Foc en este nou emplaçament.

A més, en eixe any de 1987 es va introduir una altra novetat de gran acceptació per part

1 Mascletà preparada per a ser disparada en la falla Bisbe Amigó-Conca de València (Foto Joan Castelló)

2 Mascletà en la plaça de l'Ajuntament de València (Foto Adrián Castelló)

del públic: el calendari de masclataes en la plaça de l'Ajuntament, que s'havia anat ampliant gradualment en els últims anys, va quedar establert en 19 disparades en dies consecutius, de l'1 al 19 de març.

Amb l'arribada dels ajuntaments democràtics, les disparades s'havien anat ampliant progressivament. En un primer moment, als primers caps de setmana de març (1981), i després a partir del 9 de març (1985) o del 3 de març (1986). El primer any en què es va establir la seqüència de l'1 al 19 de març va ser 1987.

Amb els anys noranta es van començar a adoptar mesures per a augmentar la seguretat en les disparades. Primer va ser la limitació del material explosiu utilitzat en les masclataes de la plaça de l'Ajuntament (establida en 110 quilos a partir de 1990), i després van ser les distàncies de seguretat i l'augment de l'altura de les tanques que conformen el perímetre.

Les limitacions imposades per les directives de la Unió Europea (UE) sobre els usos recreatius de la pirotècnia, en especial les limitacions imposades als menors d'edat, va provocar l'oposició del món faller, que des d'un principi va defensar l'utilització, per part d'adults i xiquets, del tro de bac en les despertaes.

El tró de bac és una mescla de fulminant amb diminutes pedres, envoltat en paper i lligat amb fil bramador. Al llançar-lo amb força contra el sòl, explota per la fricció de les pedres amb la mescla explosiva. La seua fabricació està legalment prohibida per la perillositat en l'elaboració i transport, encara que el Govern espanyol ha aconseguit una moratòria que ha consentit el seu ús durant els últims quinze anys.

Coincidint amb els dos moments en què la UE debatia fixar estes limitacions, l'alcalde de València, Rita Barberá, no sols va defensar sinó que va abanderar la reivin-

dicació fallera. La primera defensa pública va ser en la Crida de 1994, quan va dir des les Torres de Serrans “jo també vull trons de bac”. La segona, en la Crida de 2007 quan va afirmar “tots volem pólvora, i per als xiquets, també”. Uns 300.000 trons de bac s'utilitzen de mitjana cada any en les despertaes del diumenge de la Crida, un acte incorporat al calendari festiu en 2004 per iniciativa de la falla de Mossén Sorell-Corona com a activitat relacionada amb el seu cadafal d'eixe any, “Perdonen les molèsties”, de Joan S. Blanch.

Mascletaes, batucada i percussió

La modernitat i la sofisticació també tenen cabuda en la mascletà. En 1998 l'empresa Arnal va realitzar una “mascletà d'olors”, denominada així perquè a l'esclatar els colpejadors desprenien una determinada fragància.

Una altra novetat pirotècnica va ser la introducció, a partir de l'any 2000, de la denominada mascletà napolitana o aèria, que es dispara des de llavors en la platja de Les Arenes a càrrec de la pirotècnia italiana Parente. La característica més destacada d'este espectacle són les enormes peces cilíndriques de temps o repetició d'efectes, que exploten mentres cauen. En 2001 i 2002 es va celebrar un concurs de mascletaes per mitjà de votació popular en Internet, patrocinat per la Junta Central Fallera i organitzat pel portal piroart.com.

Seguint camins de modernitat i d'investigació i desenvolupament (i+d), l'any 2005 Europlà va presentar la primera experiència de ritmes complexos a l'oferir una batucada (per mitjà de la percussió) en la disparada del 15 de març. En 2006, també el 15 de març, la mateixa firma va donar un pas més al tocar amb trons La xicoteta serenata nocturna de Mozart.

Finalment, el 8 de març del 2006, l'empresa Martí va estrenar una nova varietat de mascletà: la piro-percussió, que s'activava quan un percussionista tocava una espècie de bateria elèctrica. A cada colp de les baquetes, una membrana electrònica activava uns trons en la zona de focs.

Les mascletaes s'han convertit també en un espectacle amb què complimentar a il·lustres visitants de la ciutat, ja que només es pot contemplar a València. Prova d'això és la nombrosa presència de personalitats del món de la política, de l'empresa, la cultura, l'esport i l'espectacle que cada any omplien el balcó consistorial com invitats del consistori en cada una de les disparades del cicle faller.

També els reis d'Espanya, Juan Carlos i Sofia, han presenciat sengles mascletaes en les seues visites de 1996 (el 14 de març, amb disparada de Josep Manel Crespo Vidal, llavors el pirotècnic més jove d'Espanya) i en 2006 (el 15 de març, amb disparada d'Europlà).

Igualment, els prínceps d'Astúries, Felipe de Borbó i Letizia Ortiz Rocasolano, van estar el 17 de març del 2005 en el balcó de l'Ajuntament per a vibrar amb els valencians amb la mascletà que va disparar Ricardo Caballer.

La cavalcada del foc

L'últim espectacle relacionat amb el foc i la pirotècnia que es va incorporar a la festa de les falles ha segut la Cavalcada del Foc o correfocs. La iniciativa es va posar en marxa en les falles de 2005 i va anar a càrrec de la Colla de Dimonis de Massalfassar i l'Associació d'Estudis Fallers (ADEF).

Esta desfilada, que se celebra en la vesprada del 19 de març, està concebuda com un ritual previ a la cremà de falles, ja que en ella es fusiona la dansa amb el ritual del foc, perquè, al so de la música, intervenen animals mitològics com ara dracs i bous de foc.

Per a tancar este repàs sobre la pirotècnia en les falles hem deixat dos incidents empresarials ocorreguts al segle XXI. El primer d'ells és de 2002. L'encarregat de disparar el castell de la Nit del Foc i la macletà del 19 de març era Lluís Brunchú, de Godella, però el material que havia d'utilitzar, que havia importat d'Itàlia, va quedar immobilitzat en la frontera de La Jonquera.

Van circular tota classe de versions: des de la falta de documentació del material importat a denúncies interessades de la competència, però la veritat és que no va poder disparar i va ser substituït eixe any per un quartet d'empreses integrat per Vicente Caballer, Ricardo Caballer, Antonio Caballer i Turís.

Des de llavors, Brunchú, que havia realitzat 21 Nits del foc al llarg de la història, va ser apartat dels tirs de mascletaes i castells de focs artificials de falles a l'adoptar-se com a norma que les empreses participants havien d'utilitzar material propi fabricat en la Comunitat Valenciana.

En 2015, Vicente Caballer va renunciar a disparar la mascletà i la nit del foc després de realitzar aquests esdeveniments durant els últims 70 anys, alguns d'ells alternant amb Ricardo Caballer. La raó esgrimida va ser els escassos diners que pagava l'Ajuntament de València (llavors governat pel PP) per aquests esdeveniments pirotècnics. “No disparem perquè és molt pesat i és molta responsabilitat, la despesa és molt gran i suposa molt esforç. Podem fer-ho perfectament perquè el Grup Caballer no té problemes, però després de 70 anys crec que ens mereixem un descans”, va dir Vicente Caballer als mitjans de comunicació.

Resolt el problema econòmic amb una major aportació de l'Ajuntament amb el nou govern tripartit format per Compromís-PSPV i En Comú Podem, en 2017 una altra empresa del grup, Germans Caballer, de Llanera de Ranes, va tornar a disparar la nit del foc i la mascletà del 19 de març en les falles de València.

Bibliografia

Ariño, Antonio, *La ciudad ritual. La fiesta de las Fallas*, Barcelona - Madrid, Anthropos - Ministerio de Cultura, 1992.
DD.AA., *Historia de las Fallas*, València, Levante-EMV, 1990
DD.AA.: *L'indult del foc*. València, Ajuntament de València, 2002.
Ferriols Monrabal, J. E., Pagola Erviti, M. i Solá Palmer, J.J., *Pirotècnia en Valencia*, València, Ajuntament de València, 2008.
Hernández i Martí, Gil Manuel, *La festa reinventada. Calendari, política i ideologia en la València franquista*. València, Universitat de València, 2002.
Pérez Puche, F i Lladró, V, *Fallas en su tinta:1939-1975*, Valencia, Prometeo, 1978
Soler i Godes, Enric, *Calendari Faller*, València, 1953.
— *Las Fallas*, València, Albatros, 2000.

A full-page photograph of a man, Emili Someño, playing a dolçainer. He is silhouetted against a bright sunset sky, with the sun low on the horizon behind him. He is wearing a light-colored shirt, dark trousers, and a headband. The background shows a landscape with some vegetation in the foreground and hills in the distance.

LA CANÇÓ EN VALENCIÀ, ORIGENS I EVOLUCIÓ

*Emili Someño, el dolçainer de Castelló de la Ribera.
Foto: Javier Mena.*

Marisa Martínez Bes
Llicenciada en Geografia i Història i professora.
Coordiadora del llibre de la Falla Compte Savatierra –
Ciril Amorós

A València, parlar de música és parlar, de les nombroses societats musicals, de les nostres bandes, tan arrelades al sí de la societat valenciana. Què ocorre, però quan parlem de cançons? i... a més a més, en la nostra llengua? Al meu parer, és un fet no massa estès.

Ben cert és que al llarg del temps s’han fet cançons de tota mena, des de cançons de bressol que moltes vegades les mares inventaven per dormir els seus fills, fins a cançons populars cantades pels xiquets en els seus jocs, les nades i fis i tot les tradicionals cançons en relació amb les festes que han anat passant de pares a fills amb el pas del temps, o les conegudes albaes, que pertanyen al que coneixem com a **“Cant d’ Estil”**.

Però per centrar-me en un tipus, donat l’ ample ventall que presenta el títol, tractaré per diverses raons el que es va conèixer com a **“Nova Cançó”**, moviment que va nàixer fa aproximadament cinquanta anys i que hui en dia encara es pot considerar com a precursor de gran part de l’actual música en valencià en els seus diversos estils.

Personalment vaig viure molt a prop bons moments en companyia d’ aquelles cançons i dels seus autors allà pels anys 70, quan els universitaris érem un continu clam davant una situació que despertava cap a uns canvis necessaris en les vides de tots. A més a més, perquè el món de les falles, majoritàriament, no sentia este moviment com a seu i perquè pense que gran part de més d’ una generació no coneix el que forma part de la cultura dels valencians. Vaja per davant, doncs, la meua intenció d’ aportar el meu granet d’ arena per donar a conèixer la llavor que en el seu moment i també en l’ actualitat un grapat de valencians expressaren i expressen amb la música: els seus sentiments en la nostra llengua.

Una de les tasques pendents de la música en valencià era intentar recuperar el cant popular. Els distints artistes en la nostra llengua, de formacions i tendències musicals dispars, sempre han dut aquesta tasca mirant cap endavant, aferrant-se a la valentia i l’heroïcitat. Els primers cantautors, tot i tractar, de vegades, les seues intimitats, cantaven fonamentalment en clau política i cultural.

Més enllà de l’anomenada **“cançó protesta”** que encetà el xativí Raimon a inicis dels anys seixanta, posteriorment, s’ han ampliat els registres i espectres d’ aquesta música en valencià, i ara podem trobar **música electrònica, pop, rock melòdic, rap, inclús flamenc**, però sense res a veure amb aquelles primeres cançons, estretament relacionades, pel que fa al seu estil, amb la **cançó francesa** dels anys 50 i 60.

Cinquanta anys després d’ aquell **“Al vent”** de Raimon que es va convertir en una mena d’ himne, l’ escena musical actual en valencià viu un moment d’ eferescència, d’ explosió creativa de diversa temàtica i amplíssima diversitat estilística. El nexa comú és una llengua, el valencià, “que d’ un temps a esta part ja s’ utilitza per expressar-se amb la naturalitat del que canta com pensa”, segons explica el crític i estudiós musical **Josep Vicent Frechina**, que també comenta que “parlar de Nova Cançó és parlar de revolució i el que aquí ha esdevingut és una evolució. És clar que hi ha un fil conductor, amb daltabaixos, des de Raimon i Ovidi a Pau Alabajos i Feliu Ventura, per exemple”. I quan parla daltabaixos es refereix a la “dolorosa travessia en el desert que el codi estètic i la música vernacla iniciaren fins ben entrada la dècada dels 90, per la hipotètica pèrdua de funcionalitat dels cantautors i grups”, en què caldria col·locar, a més d’ **Ovidi i Raimon**, a **Lluís Miquel, Paco Muñoz** o a un esporàdic **Carles Barranco** i a grups tan diversos com **Al Tall, Els Pavesos** o **Els 4Z**.

Eren 80, l’ època de la **“Movida Madrileña”**, y a València la joventut volia fer el mateix amb la música pop en la nostra particular **“Movida Valenciana”**, per la qual la joventut deixà de costat a la música en valencià. Es

a dir, la música pop a València es feia en castellà, exceptuant els casos de **Paco Bustamante**, **Remigi Palmero** i **Tiko Balanzà**, es quals, es veieren forçats a canviar-se de nom per **In-fraganti** per donar eixida a les seues composicions en en castellà. Un exemple de com sobreviure artísticament als any 80 y poder sonar a les radio fórmules del moment de les quals la indústria discogràfica tant es valia per al llançament dels seus “hits comercials”. És en aquesta dècada quan “es condemnà el cantautor a l’ostracisme. El seu únic públic era el que compartia la generació de l’artista”, afegeix Frechina.

Ara, lluny d’aquella identificació de la cançó com a eina d’intel·lectuals i polítics, més a prop de la cultura urbana, la situació experimenta el procés contrari. Des de 2003, solistes i grups de diverses generacions es van organitzar per cohesionar l’escena valenciana i visibilitzar-la en els circuits de festivals i sempre a la recerca d’espais on cantar. En setembre de 2005, els membres del “**Col·lectiu Ovidi Montllor (COM). Associació de músics i cantants del País Valencià**” varen aprovar, en una multitudinària assemblea general, els estatuts que els permeteren constituir-se com a associació jurídica. Totes aquelles persones interessades a defensar un patrimoni cultural, tan crucial per als valencians com és la música interpretada i composada en la llengua pròpia, disposaren en un breu termini de temps d’un instrument que garanteix la promoció i la protecció dels artistes que treballen sense complexos en valencià i pel valencià.

A mode d’història.

Com que aquest article va a ser publicat a un llibre de falles, hem sent obligada a explicar mitjançant un poc d’història, a tots els fallers y falleres i joves lectors i lectores en general, per tal que les generacions nascudes a partir dels anys noranta del passat segle XX, entenguen els orígens i les fonts d’on beuen els músics i cantants de l’actual música en valencià del segle XXI.

1.- Orxata Sound System. És un col·lectiu musical, nascut el 2003 que mescla diferents estils de música electrònica com el drum and bass, l’electro, el dub o el ragga amb el cant d’estil i la música tradicional valenciana. Foto: Tresdeu.

8.- Pep Gimeno “Botifarra” en una de les seues actuacions al Gran Teatre de Xàtiva. Foto: Perales – Iborra, Levante EMV.

Nova Cançó és el títol genèric amb el qual es denominarà a Catalunya, les Illes Balears i l'actual Comunitat Valenciana la modalitat de cançó que, interpretada en la llengua vernacle, manifesta de manera preferent un compromís amb la problemàtica políticococial.

El primer, **Raimon**, que el 1961 donà a conèixer les seues cançons, de les quals era autor de lletra i música. El 1963 apareixia el seu primer disc amb el mític "Al vent", una cançó que va aconseguir despertar a molts de la seua letargia existencial i que encara avui aconsegueix estremir qui l'escolta. Poc després aparegué el segon disc, en el qual junt amb tres temes més publicava "Ahir", coneguda com "Diguem no", que va esdevindre part de la banda sonora de l'antifranquisme. Després vindria la passió del cantautor per musicar els clàssics, com Ausiàs March ("Veles e vents"), Jordi de Sant Jordi ("Desert d'amics") o Anselm Turmeda ("Elogi dels diners"); el 1975 va estrenar un dels seus temes clàssics: "Jo vinc d'un silenci". L'any passat, el cantant de Xàtiva, celebrava el seu 75é aniversari amb una gira multitudinària de concerts que li ha servit com a comiat d'una dilatada carrera artística damunt els escenaris.

Successivament, es donaran a conèixer noves veus, tals com les de **Mª Carmen Guirao** i **els 4Z**, la primera amb temes tradicionals, i els segons –liderats per **Lluís Miquel Campos**– amb cançons pop melòdiques i rítmiques carregades d'ironia.

A partir dels anys 1968-1969 començà una nova època dins de la Nova Cançó; trobem entre els seus representants **Joan Pellicer**, **Araceli Banyuls**, l'**Equip València Folk**, **Els Sols**, **Els Sargantana**, **Pep Laguarda**, **Jolio Galcerà** etc. Menció a part mereix el polifacètic artista d'Alcoi **Ovidi Montllor**, procedent del camp

del teatre i el cinema, qui en les seues actuacions com a cantant, mostrà un gran domini dels recursos escènics; Ovidi recolliria l'essència de la Nova Cançó i les seues cançons les trobarem revestides de tendresa, passió o indignació.

Els anys finals del franquisme i els primers de l'etapa democràtica conegueren un augment de cantautors i grups en valencià:

Paco Muñoz: De vocació tardana, va ser primerament rector a pobles com Bocairent i Montserrat. Després de deixar el sacerdoci es dedicà a la caçó. És especialment conegut i estimat per la seua dedicació al camp de la cançó infantil, però també per la cèlebre "Què vos passa, valencians?", que musicava uns versos de Toni Mestre.

Al Tall: Grup que ha estat considerat un dels pioners en la reinterpretació de la tradició musical i sonora de les nostres terres. Format per **Manolo Lledó**, **Manolo Miralles**, **Miquel Gil** i **Vicent Torrent** l'any 1975. Ha anat endinsant-se en el marc més ample del conjunt de la música mediterrània amb una fusió d'estils que configura la seua llavor musical com una alternativa important que ha sabut situar la música actual del Mediterrani en la nostra llengua en l'àmbit internacional de l'occident europeu. Una cançó, "Tio Canya"; una altra, "Darrer diumenge d'octubre". La seua discografia és immensa i riquíssima distribuïda al llarg de quasi quaranta anys de vida artística.

Els Pavesos: Grup que va sorgir a principis dels 70, en la Falla Corretgeria-Bany dels Pavesos, d'ací el seu nom. Va sorgir com un grup faller, capitanejat pel polifacètic i versàtil **Joan Monleón**, que va començar amb representacions i cançons populars. Influenciats pel seu origen faller, Monleón era el president de

1.- Imatge promocional de Musiquerías, primer disc de Dani Miquel (2013). Foto-mutatge: Juanra Estellés.

2.- Candela Roots. Banda de Reggae elegant amb vocació reivindicativa i temàtica universal a les seues lletres. Foto: Mesdemil.

3.- El cantautor de l'Alcúdia de Carlet Óscar Briz. Líder al anys 80 de Banderas de Mayo, marxa a Austràlia als anys 90 on tocava amb The Whitlams. Torna a València el 1999 i ha publicat, des d'aleshores 7 discos en solitari. Foto: J. M. Morales.

4.- Pau Alabajos (Torrent, 1982) porta en actiu des de 2003, amb 7 treballs discogràfics en el mercat. Actualment és secretari del Col·lectiu Ovidi Montllor (COM). Foto: Xepo.

Feliu Ventura (Xàtiva, 1976) Inicialment influenciat per Raimon, ha evolucionat cap a un so pop-rock acústic on gaudeixen de gran importància i elaboració les lletres de les cançons. Darrerament, compta amb la col·laboració habitual del seu guitarrista Borja Penalba, del grup Obrint Pas i de Lluís Llach. Ha publicat 8 treballs. Foto: Juan Miguel Morales.

la falla, oferien una posada en escena original, delirant, cínica, barroca i molt satírica, com són les falles. Realitzaren un gran esforç de recuperació i renovació de cançons tradicionals (“Amparito, la filla del mestre”, “El Micalet de la Seu”, “Sant Antoni de Gavarda”, “Mare, vull casar-me”, entre d’altres).

I per no estendre’m més, no puc deixar de citar **Carraixet, Cuixa, Lluís el Sifoner, Carles Barranco, Rafael Xambó, Bartual, Mamen Garcia...** i d’altres. Alguns d’ells encara estan en actiu.

En la línia de treball encetada per **Al Tall** van fet camí altres artistes centrats en la recuperació de les nostres arrels musicals. Cançó rere cançó quedaven enrere multitud d’expressions musicals populars, cantades en les festivitats o en les llargues jornades de feina, i que ara músics com **Pep Gimeno “Botifarra”**, que, amb la gravadora a la mà, va anar cercant les cançons que els més majors guardaven en algun racó de la seua memòria més remota. També cal esmentar a **Josep Aparici “Apa”**, en aquest apartat.

En la recuperació del nostre cançonero, pel que fa a l’apartat infantil, destaca, en aquests darrers anys, la tasca feta pel “canta cançons” **Dani Miquel**, qui, amb la seua banda ha recorregut la geografia valenciana rescatant de l’oblit, enregistrant i donant a conèixer l’ampli ventall de cançons populars que els més menuts cantaven a les nostres terres.

Menció a banda mereixen intèrprets com **Joan Amèric, Òscar Briz, Feliu Ventura, Pau Alabajos...** que recullen un ric ventall de registres, des de la música més íntima del folk, fins als ritmes més desenfadats del pop, els temes d’arranjaments orquestrals o el guitarreg de la cançó popular tal com es coneix en els anys 60-70. Uns representants essencials per entendre cançó en valència des nostres dies.

En els anys 90 sorgeix un altre fenomen, i és la fusió del rock i l’ska amb la dolçaina que proposen **Obrint Pas**. Un fenomen musical que crearà un so que marcarà tota una generació de música en valencià i la va fer créixer.

“Si a més dels cantautors contem les colles de dolçainers, els grups de folk, rock o de danses, sumen més de 300. Mai no hi havia hagut una nòmina tan gran”, assenyala Frechina. El futur, per tant, “és alentidor i es pot mirar amb optimisme”.

De segur que quan **Raimon** llançava el seu crit al vent no podia imaginar l’imparable del seu gest, patrimoni universal.

La Dolçaina: el símbol acústic d’una terra.

Quan parlem del folklore i la tradició musical valenciana, sense cap mena de dubte a tots ens ve al cap la dolçaina. No és casualitat que en totes les celebracions populars valencianes festives, ja siguen religioses o paganes, aquest instrument agafe el protagonisme musical junt amb el seu inseparable tabalet. Amb l’aparició de la cançó valenciana, i la música cantada en valencià, va haver-hi dos instruments que vertebraren el so d’aquesta música: la guitarra i la dolçaina. Però aquella que va donar al so un color més peculiar i major identitat fou la dolçaina.

En un intent de definir aquest instrument morfològicament, podríem dir que és un instrument de fusta (qualsevol fusta noble amb bona sonoritat), d’uns 30 cm. de llarg, i una campana d’uns 8 cm. de diàmetre. Quant a les parts que la componen, per una banda hi ha la canya i el tudell, ambdós units i muntats a banda del cos de la dolçaina; per altra banda, el cubilet, el cos i la campana. Té 7 forats, dels quals el més allunyat a la canya està desviat al lateral. I poc més es pot dir d’un instrument molt

1

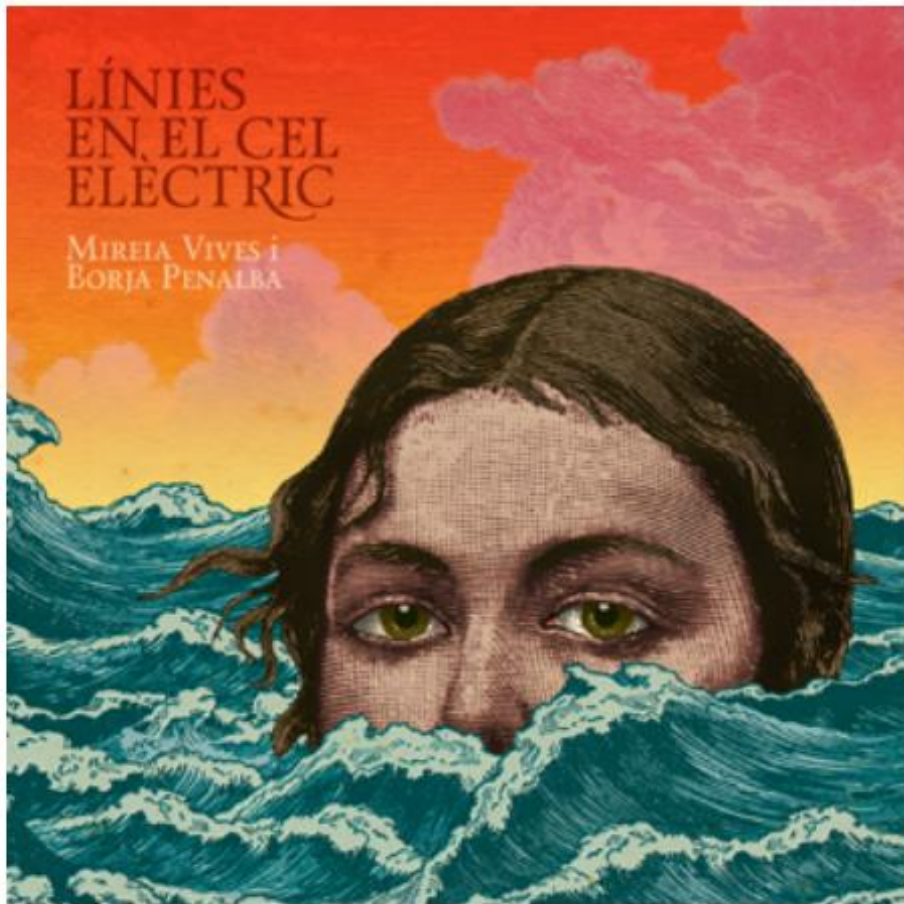
2

1.- Mireia Vives i Borja Penalba

2.- Mireia Vives i Borja Penalba. La parella d'èxit al pop valecià actual. Foto promocional d' Enderrock.

Millor disc 2017
Premis Ovidi Montllor

simple quant a morfologia, però que requereix una tècnica d'execució bastant complicada, ja que el so estrident necessita una bona embocadura per controlar l'emissió i l'afinació.

Històricament, encara que hi ha controvèrsies, sembla bastant clar que els seus orígens es remunten a l'aulos grec, una espècie de flauta festera i de so agut i estrident. Però en el segle XII ja podem trobar vestigis directes de la dolçaina a Al-Andalus, en forma de xirimita o xirimia. En l'Edat Mitjana els avantpassats de la dolçaina van aconseguir una esplendor interrompuda per l'aparició de la música cortesana, i la preferència a l'oboè que a l'estridència d'aquest instrument. Però finalment, a finals del XIX, podem trobar una normalització de les dimensions i les característiques tal i com les coneixem hui en dia. En aquest últim procés d'estandardització de l'instrument, un dolçainer i gran mestre essencial per entendre'l ha estat **Joan Blasco**, sense el qual no seria possible entendre l'època d'esplendor que viu en l'actualitat. Un dels referents actuals de la dolçaina com a nexa de fusió entre els sons tradicionals i els d'avatguarda és **Emili Someño**, així ho demostra als seus diferents treballs editats als darrers anys.

Hui aquest instrument ha quedat totalment assimilat com una de les puntes de la tradició popular valenciana, tant en les referències musicals més nostàlgiques i puristes (albades, passacarrers, teatre al carrer, etc.) com en la nova

cançó i la nova música valenciana (grups com **Obrint Pas**, **La Gossa Sorda**, **Sva-ters**, **Bajoqueta Rock**, etc.), el tenen ben present en les seues composicions.

La música en València, en l'actualitat.

La producció musical a València està vivint un dels seus millors moments. La música valenciana està en auge a Catalunya i a les Illes Balears. A tall d'exemple, les agendes culturals catalanes estan a vessar d'actuacions de grups com **Zoo**, **Aspencat**, **El Diluvi**, **La Raíz**, **Auxili**, **Mireia Vives i Borja Penalba**, ... Ja fa temps que la música valenciana té cabuda a Catalunya per la idea d'unir tot el territori idiomàtic, i això causa, al principat, una bona rebuda.

"En aquests últims anys s'ha sincronitzat el moment polític català amb la naturalesa de la música en valencià", afirma **Ixent Sampietro**, mànager de grups com **Aspencat**, **Txarango** i **Els Catarres**. Aquests són els motius d'aquest auge: el denominador cultural comú (la llengua) i el moment polític. "Aquest canvi polític al País Valencià ha fet que es valore més la música, i com a conseqüència que desperte l'interès de la indústria", afegeix **Ixent**. Però, quins són els antecedents d'aquests grups? Quines són les claus de l'èxit del pop valencià en el públic català?

Com he comentat més amunt, amb l'arribada de la democràcia aquests autors van passar a estar més en segon pla

1.- Aspencat és un grup nascut a Xaló, a la Marina Alta. El seu estil s'ha basat en l'ska, el drum and bass, però en l'actualitat ha avançat cap a uns ritmes més electrònics on es pot veure la presència del dubstep. En l'actualitat conformen una de les bandes més referents del País Valencià, que amb l'aturada d'Obrint Pas se'ls ha considerat com els seus successors actuals. Han estat considerats com un dels grups valencians que desafien la cultura institucional del País Valencià pel contingut crític de la seua obra. Foto: Enderrock.

2.- ZOO és un col·lectiu musical valencià nascut el 2014 a Gandia que se centra entre el rap, el hip-hop, el rock i ska però també mescla ritmes electrònics. Les lletres de les cançons tracten qüestions polítiques i socials d'actualitat. Foto: Propaganda pel Fet.

3.- El Diluvi. Una formació de folck originària de Castalla. Mestissatge mediterrani, passat pel sedàç de la moderitat. Foto: Tresdeu.

4. - Nestor Mont

5.- Obrint Pas va ser una formació procedent de Ciutat de València, liderada per Xavi Sarrià i Miquel Gironès. La seua música és una barreja de ska, hardcore punk, rock, reggae i folk amb melodies i instruments tradicionals, entre els quals destaca la dolçaina. Les seues lletres tracten temes com la denúncia social, la solidaritat, la unitat territorial i la defensa de l'idioma. El grup s'acomia dels escenaris el 2014 amb 7 treballs publicats. Foto: Propaganda pel Fet.

6.- Smoking Souls. Grup format a Pego que explora els territoris més obscurs del Pop-Rock. Una de les bandes amb més projecció fora de les nostres fronteres Foto: Propaganda pel Fet.

7.- Tardor. Procedents de València i l'Horta. El seu estil musical s'enquadra en el pop-rock alternatiu i indie. El seu últim treball, Patraix, a esdevingut un èxit de crítica i vendes. Foto: Verkami.

1

2

3

4

6

1- Senior en plena acció

2.- In-Fraganti. Kiko Balanzá, Remigi Palmero i Júlio Bustamante.
Foto: Joaquín Collado.

3.- Imatge promocional d'Els Pavesos, amb Joan Monleón al front, per a la gira del disc València - Estambul- Konstantinòpolis (1979). Foto: Rafa Gassent.

4-Senior_-Noemí-Elias-Bascuñana- SENIOR I EL COR

5.- Històrica imatge d'un jove Raimon al Poblenou de Barcelona, el febrer de 1963, en la presentació del seu primer disc. Foto: Oriol Maspons.

6.- Senior i el Cor Brutal. És un grup de rock alternatiu, fundat l'any 2007. Està liderat per Miquel Àngel Landete (Senior). El seu estil rep influències del country alternatiu i el folk americà. Canten en valencià i, com diuen ells mateixos, «a l'estil de la valenciana, és a dir, música americana però de València». Foto: Rockdelux.

5

i la cançó valenciana va perdre rellevància. Tot i això, als anys 80, amb l'explosió del **Rock Català** (**Sau, Sopa de Cabra, Els gossos, Els Pets...**), es va reactivar el gènere a València gràcies a **Acció Cultural del País Valencià**. Es tracta d'una associació dedicada a la promoció de la llengua i la cultura del País Valencià, que va néixer l'any 1978.

La **Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià (LUEV)**, aprovada per les Corts Valencianes l'any 1983, fa cooficial el valencià a les escoles i planteja la normalització de la llengua. Sorgeix una primera generació educada en valencià. *"La música és una peça més de la resistència que molts valencians hem construït durant els darrers anys. M'atreviria a dir que les escoles i mestres han sigut una de les ajudes més grans"*, explica **Kiko Tur**, cantant d'**Aspencat** a una entrevista a el diari **El Punt**.

Com abans comentava, un altre incentiu d'aquest boom de la música en valencià va ser la creació del **Col·lectiu Ovidi Montllor**. Des d'aleshores, cada any es premien músics i cantautors valencians a l'entrega dels **Premis Ovidi Montllor**. Alguns dels artistes més guardonats al llarg dels anys han estat **Pau Alabajos, Orxata Sound System** o **Feliu Ventura**, entre molts altres. El col·lectiu també a posat en marxa d'un **Sindicat de Músics Valencians**, amb l'objectiu de crear un ens que serveisca d'"interlocutor" davant la Conselleria de Cultura i la resta d'institucions públiques. La importància de la iniciativa resideix en que cadascun no haja de lliurar la guerra pel seu compte.

Les claus de l'èxit a Catalunya

Un dels motius pels quals la música dels nostres artistes està en auge al Principat és la lletra de les cançons. Temes plens de reivindicació i missatges revolucionaris. El públic català s'identifica amb la música valenciana perquè la seva característica principal és que és contestatària. **"Les lletres de les nostres cançons posen damunt la taula reptes socials i polítics"**, afirma **Kiko d'Aspencat**.

"No hem d'oblidar que a València venim de més de 20 anys de govern amb el Partit Popular i desfer això i combatre la censura costa molt. Tot i això s'ha notat un canvi d'actitud envers la música i la cultura", comenta **Kiko**. Aquest canvi ha causat que hi haga un interès més gran per la cultura produïda a la Comunitat Valenciana i la seva difusió. *"Abans, la música era més d'entitats, una iniciativa més del poble. Ara la indústria s'hi ha involucrat"*, afegeix el mànager **Ixent Sampietro**.

Segons **Andreu Ferre**, baixista i vocalista d'**El Diluvi**, aquest èxit es deu al fet que entre pobles germans és molt fàcil identificar-se en tots els àmbits i més en el cultural. *"Pel context històric tenim moltes semblances. La música en català ha tingut grups molt reivindicatius, ara qui en té molts és València"*, explica. Per la seva banda, **Panxo**, cantant de **Zoo**, reivindica que el més important de tot aquest moviment musical és normalitzar la música feta a Catalunya, Balears i València: *"No hi ha necessitat de parlar de música valenciana com si fos un gènere"*.

Música lligada a la joventut

La música sempre ha anat lligada a la joventut, igual que l'esperit revolucionari. La gran majoria de seguidors d'aquests grups que ara estan en auge són molt joves. *"Actualment, el capitalisme ho impregna quasi tot i els joves es deixen seduir per un estil de música que porta la contrària"*, afirma **Kiko d'Aspencat**. La música d'aquests grups parla de llengua, revolució, masclisme i homofòbia, temàtiques molt llunyanes a les lletres de les cançons comercials.

Tot i això, aquests grups no pretenen liderar una revolució: *"Ens agrada que la gent jove es senta seduïda per les nostres lletres o músiques, però no aspirem a liderar cap revolució. La revolució la intentem fer dia a dia i baix dels escenaris"*, explica **Panxo** de **Zoo**. Malgrat això, tots els components dels grups amb els quals hem parlat coincideixen en el fet que actualment s'està vivint un període en què escassegen aquests ideals entre la joventut: **"Les revolucions canvien, quan jo era jove no érem molts i ara encara n'hi ha menys. Per molts que siguem, sempre serem pocs"**, comenta **Andreu d'El Diluvi**.

Ep d'Els 4Z. Amb Lluís Miquel al front de la banda.

Pensat i Fet CD publicat per la revista Pensat i Fet. 2014

Lliurament dels Premis Ovidi 2016 amb assistència del President Ximo Puig Foto Diari El Put Avui

La música catalana és més naïf?

La música a València sempre ha estat reivindicativa i paral·lelament Catalunya fa temps que passa per un moment d'estètica més popera, veiem el cas dels populars **Manel, Els Amics de les Arts, Renaldo & Clara...** *“És possible que el jovent actual no se senti representat amb aquesta pop més naïf i vulgui més compromís i rebel·lia. Aquesta estètica es troba en la música que sempre s’ha fet al País Valencià”,* explica Marc Isern, responsable de l'oficina de premsa i relacions públiques de Vibra, una empresa de gestió de grups de música.

Per la seva banda, **Kiko Tur** opina que el seu èxit a Catalunya és perquè aquí es trobava a faltar un discurs més combatiu en la música. “El consum cultural és una necessitat i aquí us feia falta música reivindicativa. Hi ha gent arreu dels Països Catalans i Espanya que la necessita”. Andreu Ferre hi afegeix: *“Les lletres a València són directes, busquem un enemic i el colpegem”.*

Què li depara el futur a la música en Valencià?

La música produïda a Valencià té el futur assegurat, segons **Kiko Tur**: *“Aquí hi ha molt talent i el nostre èxit fa que molts adolescents ens vulguen imitar. Donem pas a les futures generacions de músics que ens agafaran el relleu. Creiem que el País Valencià té un ADN musical enorme i una creativitat molt especial. Estem ben orgullosos de ser part d’eixa primavera artística que vivim a casa nostra”,* afirma **Panxo** del grup **Zoo** quan se li pregunta pel futur.

En aquestos darrers vint anys la música en valencià ha tingut una presència progressiva, de menys a més, a les emissores de radio i a les TV locals i comarcals. És decisiu, però, el recolzament econòmic dels ajuntaments i les institucions públiques, també de les entitats i empreses privades a través de la contractació en les festes, activitats culturals, festivals i d'altres esdeveniments que aquestes entitats organitzen al llarg de l'any. També és important el paper que juguen amb la difusió que es faça de la música en valencià als mitjans de comunicació, tant impresos com digitals. La premsa especialitzada en música és clau per a posar en valor el treball dels nostres intèrprets.

L'èxit de la música valenciana depèn dels mateixos grups i artistes, de la indústria que han generat i del seu públic, que en segueix comprant discos i acudeix a concerts. Dit això, és molt probable que l'èxit no siga efímer. Tot i tenint present el desig de molts valencians de la re-apertura d'una **Radio Televisió Pública Valenciana**, ara denominada **À Punt**, que recolze i impulse definitivament, no sols a la música feta en valencià i als seus artistes, sinó a la nostra cultura. Temps al temps.

Bibliografia Consultada

Frechina, Josep Vicent, *La cançó en valencià. Dels repertoris tradicionals als gèneres moderns*, Col·lecció recerca núm. 14, Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2011.

Masanet Boïgues, Víctor, *AL TALL, 35 anys de música mediterrània des del País Valencià*. MUA, Museu de la Universitat d'Alacant, 2009

Pàgines Digitals Consultades

Sánchez Ugart, Daniel, *El 'boom' de la música en valencià: 20 grups en 60 enllaços*. www.ara.cat, 17 d'octubre 2015

Xambó, Rafa, *El renaixement de la música en valencià*. Article publicat al Quadern del nº 393, corresponent a maig de 2014. www.saoedicions.com

11 de febrer 2015

Vidal, Guillem, *El so d'una generació*. Diari digital El Put Avui.

28 de setembre de 2016

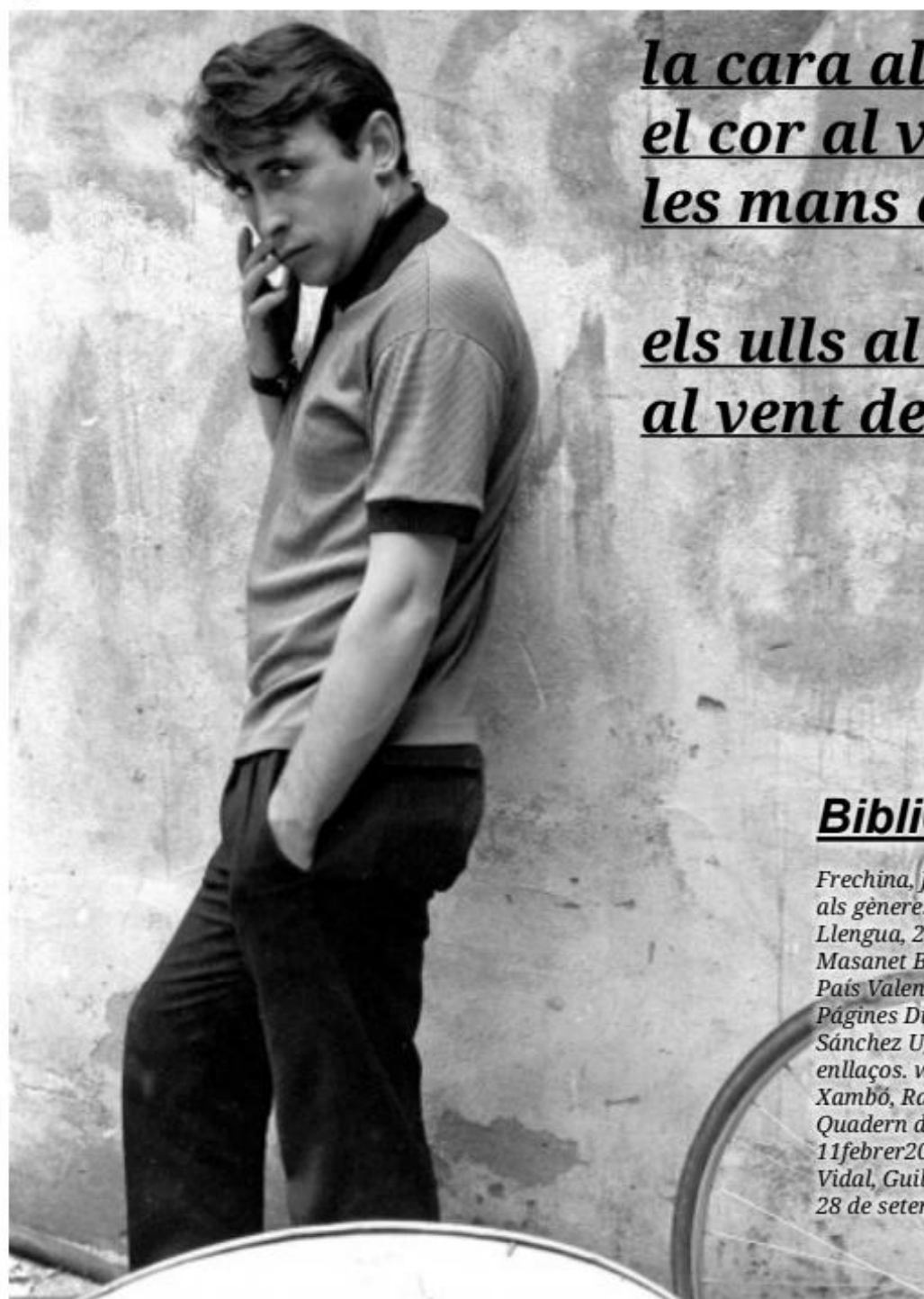

1

Al vent,

2

la cara al vent,
el cor al vent,
les mans al vent,

els ulls al vent
al vent del món.

1.- L'entranyable actor y cantant Ovidi Montllor als anys 80.
Foto: Joan Colita.

2.- Un-jove-Raimon al festival de Benidorm

Bibliografia Consultada

Frechina, Josep Vicent, *La cançó en valencià. Dels repertoris tradicionals als gèneres moderns*, Col·lecció recerca núm. 14, Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2011.

Masanet Boïgues, Víctor, *AL TALL, 35 anys de música mediterrània des del País Valencià*. MUA, Museu de la Universitat d'Alacant, 2009

Pàgines Digitals Consultades

Sánchez Ugart, Daniel, *El 'boom' de la música en valencià: 20 grups en 60 enllaços*. www.ara.cat, 17 d'octubre 2015

Xambó, Rafa, *El renaixement de la música en valencià*. Article publicat al Quadern del nº 393, corresponent a maig de 2014. www.saoeditions.com 11febrer2015

Vidal, Guillem, *El so d'una generació*. Diari digital El Put Avui. 28 de setembre de 2016

ARTICLES RETROSPECTIUS

Autors:

Rafa Tortosa Garcia

Director d'El Verí del Foc

**ESTÈTICA, TEMÀTICA I CRÍTICA
ALS CADAFALS FALLERS DE XÀTIVA**

Guillem Alborch Mallol

Tècnic en promoció turística local i atenció al visitant

Dissenyador Gràfic

**L'ETAPA PREDEMOCRÀTICA DE LA TRAN-
SICIÓ A LES FALLES DE XÀTIVA (1974-
1979)**

Fotografia: José Luis Mollà Rodríguez
Taller Xavier Herrero 2016

ESTÈTICA, TEMÀTICA I CRÍTICA ALS CADAFALS FALLERS DE XÀTIVA

Rafa Tortosa Garcia
Director d'El Verí del Foc

Al'observar un cadafal faller el més cridaner és la seua part artística. Allò que percebem amb els nostres ulls i allò que la ment és capaç de transformar una composició i un cromatisme en una sensació harmoniosa, satisfactòria, agradable o bé tot el contrari. Les falles, des del començament de la passada centúria, s'han convertit en la principal manifestació d'art popular del nostre país. En aquell moment es creen els premis a les millors falles amb la conseqüència immediata de confiar l'elaboració dels cadafals en les mans dels professionals de la matèria, els quals conformen un producte on destaca la virtuositat de l'escultura i la pintura amés d'una estètica cuidada. Amb esta transformació, assistim a l'aparició de la falla artística, la qual arriba fins els nostres dies amb les mateixes premisses que aquells anys encetats pel 1900. La crítica, la sàtira, l'aspecte humorístic, el sarcasme ben cuidat i d'altres consideracions gracioses que s'enginyen per denunciar un fet del barri o un aspecte de la societat, hauran d'assumir un segon esglaó en les preferències a l'obrar el cadafal faller. Estes consideracions enumerades han estat unes de les raons de ser de la festa fallera i ningú ho posa en dubte quan es tracta de definir les falles encara que, a la pràctica, la seua rellevància és arraconada.

És evident que les falles són art però es diferencien de qualsevol manifestació artística i popular per esta raó esmentada. El seu propòsit és manifestar i censurar satíricament injustícies o també, per exemple, reprendre a algú sobre alguna cosa mal feta. És ben simple, este és el seu propòsit. A partir d'este, totes les ferramentes que s'hi utilitzen seran vàlides. L'ús de l'estètica, l'escultura, la pintura, l'enginy, la gràcia, l'humorisme... on la barrejadissa d'estes compondrà la nostra falla.

Tot allò exposat als paràgrafs anteriors, té la intenció d'explicar com la falla s'ha convertit en una obra d'art i on la crítica ha passat a no ser l'aspecte principal a considerar. Des de qualsevol percepció dels actors que hi prenen part a les falles açò és un fet establert en la festa —sempre parlant d'una forma generalitzada doncs som conscients que hi ha molts casos contraris—. La majoria dels artistes fallers primen el valor artístic, que en certa lògica és evident, però obliden per complet la part crítica, la satírica, inclús el mínim que puga conformar una escena graciosa amb un cert humor. Les falleres i els fallers consideren que el premi és l'objectiu principal, el premi de la falla ho és tot i, en conseqüència, els dona igual el tractament crític del cadafal. I el col·lectiu faller, considerat com jutge i part, el que s'imposa les regles del joc, no és capaç de valorar la part de la crítica fallera i més, com que hem esmentat, com una raó de ser de la festa fallera.

La relació entre els distints actors, i sobre el tema exposat, V. Borrego (1993: 202) ens descriu que amb la falla «el maestro artesano se propone satisfacer crítica y estéticamente a un sector mayoritario de la población y para ello recurre a fórmulas cuyo éxito está comprobado de antemano. A la hora de desarrollar su capacidad creativa, sin dejar de buscar cierta autosatisfacción en su trabajo, se ve obligado a supeditarla a las preferencias formales y argumentales de su principal cliente: tanto al gusto del fallero de base como a la imprevisible sensibilidad del jurado calificador, pues su prestigio depende en buena parte de la concesión de premios».

I és que si analitzem els premis reservats per als cadafals fallers de Xàtiva —valdria per a qualsevol població on es planten falles organitzades—, veiem com destaca el premi de la falla i després apareixen una sèrie de premis que valoren la crítica: enginy i gràcia, millor crítica local, millor crítica fallera i millor escena de monument amés d'altres atorgats puntualment. La resolució d'este anàlisi ens constata allò dit anteriorment: hi ha un premi que valora la part artística de la falla i la resta de premis, que en qualsevol cas són considerats com menors, han estat creats per suplir allò que el primer no considera.

I així ho demostren les vigents bases de la competició dels cadafals fallers de Xàtiva, les quals no contemplen, en cap dels seus apartats, valorar la part satírica, d'enginy i de gràcia dels monuments fallers. Acabat, modelat, pintura, risc i monumentalitat són els apartats a valorar pel jurat i que van estar establerts des de principis dels huitanta amb la celebració del III Congrés Faller. També cal dir, que abans d'esta data, el jurat si que valorava la sàtira fallera. A mode anecdòtic, podem observar que a l'acta de premis de les falles de 1969, on la falla República Argentina guanyà el primer premi dotat amb cinc mil pessetes, els membres del jurat format per Alfredo Mompó, Rafael Ventura i José Pardo puntualitzaven sobre el criteri de lliurament de premis:

«El otorgamiento de los tres primeros premios se ha realizado unánimemente atendiendo a la ejecución artística y al espíritu crítico de las fallas en cuestión. En cambio, para la concesión del Primer Accésit ha prevalecido la tesis de premiar la idea más crítica, aun reconociendo que el planteamiento material de la Falla de la Plaza de la Unificación es superior a la de la Plaza de Enríquez, pero en cambio, las ideas de la premiada con el segundo Accésit, son excesivamente conocidas y no aportan ningún dato digno de especial mención».

Estètica

Les falles de Xàtiva, durant bastant dècades —l'espai de temps comprés per l'època republicana (1932-1936) i la relativa a anys sota el franquisme (1942-1965)—, les podrien definir com modestes, realitzades amb poc recursos tant constructius com materials i sorgides del pensati-fet. Amb excepcions puntuals, durant estos períodes, els cadafals responien a una estètica bàsica, aquella anomenada de tipus teatral, molt definida a València als finals del segle XIX i començament del XX. Un gran basament amb la presència de figures sobre este i que en el temps evolucionà amb una presència d'una segona estructura prismàtica rectangular i sobre esta la figura d'un ninot de dimensions humanes. A la dècada dels seixanta s'assisteix a una transformació estètica en els cadafals fallers de la ciutat. Este fenomen respondrà a l'aparició dels primers artistes professionals de la ciutat: Antonio Grau, Manolo Blanco i Josep Martínez Mollà. A més a més, 1967 és l'inici de la presència habitual d'artistes forans, atès que Vicente Sancho, Antoni Fontelles i Àngel Azpeitia plantaran aquell any, els quals aportaran noves composicions i estètiques a aquell present faller xativí (Tortosa, 2012: 103).

1

1

Ciutat de les fons de José M. Pastor (Sant Jaume, 1933). Este cadafal és un exemple de tipologia habitual, molt prop de la falla teatral, amb un alt basament, com si d'un escenari es tractara. Arxiu Família Gironés

Com deien, Antonio Grau es professionalitzarà després d'uns anys col·laborant amb les falles de son pare, el qual va importar moltes tècniques, temàtiques i intencions d'allò que s'estava realitzant al cap-i-casal. Ja en les dècades dels cinquanta, sobretot amb les falles plantades a la falla de sant Jordi (1951-1956), veiem com fuig de la tipologia convencional —utilitzada habitualment per Ramon Morell, José Castelló o José Camarasa—, i ja presenta uns coronaments més treballats, substituint el caixó central per objectes com ara un campanar humanitzat o un meló amb unes tallades mòbils. Antoni Grau Cros, ben sabedor del mercat, comença a importar moltes peces de cartó utilitzades a les falles de València, aprofitant el refrito com ningú. Tot açò esdevé en unes composicions de caràcter piramidal, amb un centre definit i al voltant d'este, la presència de les figures. També cal destacar la llavor de José Martínez Mollà amb la primera falla plantada a Xàtiva de forma professional. Quin pato de fira va ser el lema de la falla del Raval de 1960, la qual destaca per la utilització de bases baixetes, una novetat en els emplaçaments de la ciutat, doncs fins el moment les falles es construïen amb basaments prop dels 2 metres d'alçària.

Arxiu Municipal de Xàtiva, LG 3512-23.

Abans de 1967 tenim, a comptagotes, la presència d'artistes forans: José Maria Pastor Llanes (1933, 1934 i 1935), José Pérez (1934), Antonio Royo Miralles (1935 i 1936) i Ricardo Sánchez (1943). Per a més informació consulteu el treball *De fora vindran... Artistes forans a les falles de Xàtiva* (Tortosa, 2012).

**RATETES
GOLOSES**
RAMÓN MORELL

- 1 *Ratetes goloses de Ramón Morell (Mercat, 1954), mereixedora del 1r premi. Observem l'ús d'una tipologia habitual: alt basament, cos central de prisma rectangular i coronament amb un ninot o diversos d'escala humana.*
Arxiu Família Patiño
- 2 *Tot per dinés (Sant Jordi, 1956), mereixedora del 1r premi. Antoni Grau Tomàs, pare d'Antoni Grau Cros, va estar capaç d'introduir una nova estètica fallera a allò que s'estava plantant a Xàtiva, encara que mantenint una tipologia habitual, recolzant la falla sobre un eix central, anirà evolucionant cap a l'ús d'elements i figures de major grandària. Les tallades de meló es movien gràcies a un mecanisme accionat per un persona des de l'interior de la falla.*
Arxiu A. Grau Cros

2. TOT PER DINÉS

ANTONI GRAU TOMÀS

1

2

D'esta època esmentada, cal destacar alguns cadafals per assumir una estètica distinta al model explicat. La primera d'elles és Saetabis de José Rabassa (La Bassa, 1934), la falla més espectacular de les plantades els anys trenta, la qual destaca pel seu acabat, composició i temàtica. La composició del monument tenia risc i estava molt encertada. Sobre un prosceni decorat amb motius neoclàssics trobem un enorme valencià que sosté la caixa del sorteig de reclutes esmentada per un ninot que representava Manuel Azaña, president del govern republicà (G. Alborch, 2015: 71). Ja després de la contesa bèl·lica, és imprescindible nomenar la falla de José Castelló que duia per lema *Possible mercat en el mateix puesto* (Mercat, 1943), la qual fa referència a la construcció del nou mercat municipal amb la realització d'un projecte de mercat, i és que la falla era completament visitable i que va fugir, en tot moment, de tota tipologia referent. La recreació de llocs és símbol d'este defugir estètic com ocorre amb la falla Limpieza i hichiene de José Pérez (Sant Pere, 1944), la qual representava, a escala pràcticament real, la font dels 25 dolls i tot per fer crítica del mal ús d'esta per part de la gent i del seu dolent estat de conservació. Destacar *Tot fem... y fum* d'Antoni Grau Tomàs (Foc i Flama, 1952), ja no per la seua estètica sinó pel lloc on va estar plantada: sobre la plataforma d'un camió Chevrolet, i que «*possiblement siga una de les falles més curioses i originals de tota la història de les falles de Xàtiva*» (Joan Quilis, 2007: 87). Esta falla ambulant es va mostrar pels carrers de Xàtiva així com pels pobles de la Costera. També, per la seua ubicació, cal descartar Força atòmica de J. Camarasa (Sant Jordi, 1946), la qual tractava l'actualitat del moment enllaçada amb altres tipus de forces originades a la societat. La particularitat d'esta falla va ser que va estar la seua plantà de forma disgregada en tres parts de la barriada. A la plaça de sant Jordi es disposava la part principal del cadafal mentre que una de les derivades —com li s'anomenava al llibret—, fou la plantada en els carrers Blanc i Vernisa sota el lema de Força continua. I es plantà l'altra derivà al carrer dels Caputxins amb el lema de *Força de la necessitat*.

1 *Saetabis* de José Rabassa (*La Bassa*, 1934), mereixedora del 1r premi. Este cadafal és el més destacat dels plantats a Xàtiva durant l'època de la II República.
Foto Carlos Sarthou

2 *Possible mercat en el mateix puesto* de José Castelló (Mercat, 1943), mereixedora del 1r premi. Tenia la peculiaritat de poder ser visitada per l'interior com si d'un mercat es tractara. Arxiu Família Castelló

3 *Tot fem... y fum* d'Antoni Grau Tomàs (*Foc i Flama*, 1952), mereixedora del 1r premi. La falla va estar muntada sobre un camionet i va recórrer els pobles de la Costera. Arxiu A. Grau Cros

Arribats als anys 70, l'estètica dels cadafals fallers estarà completament reconduïda a la tipologia bàsica que coneguem amb la presència d'una peça central (un objecte quotidià, personal o arquitectònic, entre d'altres), i sobre esta, una figura que respon a una ninot de grans dimensions, una cap humà o la presència d'animals preferentment humanitzats. Al voltant d'este cos trobem la presència de diverses bases (disposades en creu preferentment), les quals contenen les diverses escenes on desenvolupar la temàtica escollida. Aleshores, el model morfològic —estructura, disposició i composició— dels cadafals fallers fa que es repetisca any rere any, sense absorbir en cap moment una innovació artística, i imposant-se un model tradicional a la majoria dels casos.

Este tipus tipològic dels cadafals continua present en els nostres dies i que com ben bé defineix Alejandro Lagarda (2015), es correspon a un model hegemònic, «un model de falla majoritari però no únic ni canònic, que aposta per una estructura ascendent i el contingut de la qual es desenvolupa segons el model de “tema i variacions” des del remat a les escenes, independentment del seu desenvolupament plàstic o estètic, però sense trencar l'estructura i amb la premissa d'un contingut i desenvolupament expressats a través de la figuració».

REFRANYER VALENCIÀ

(Mercat, 1982)

Refranyer valencià d'Antoni Grau Cros (Mercat, 1982), exemple de falla que respon a un model hegemònic. Arxiu Rafa Taengua

PER ON ENS FAN PASSAR

(Espanyoleto, 1974)

Com a l'esmentada època anterior, des de la dècada dels huitanta, podem trobar diverses propostes que no responen a una tipologia tipus, i que moltes d'elles podrien ser considerades com a falles resposta al model hegemònic.

Cal dir, que la majoria d'estos atreviments en la recerca d'alternatives o de nous models de falles es produeix des de dins de la comissió. Com ja comentàvem anys enrere, els problemes econòmics d'algunes falles provoquen que els seus membres accedisquen a realitzar el cadafal faller i signar com La comissió (Tortosa, 2010: 100). Cal afegir que, en quasi tots els casos, sempre ha hagut alguna persona de dins de la comissió que, amb unes nocions artístiques, s'ha encarregat de dirigir a la resta de components elaborant l'esbós i marcant les directrius en la confecció i acabat del monument.

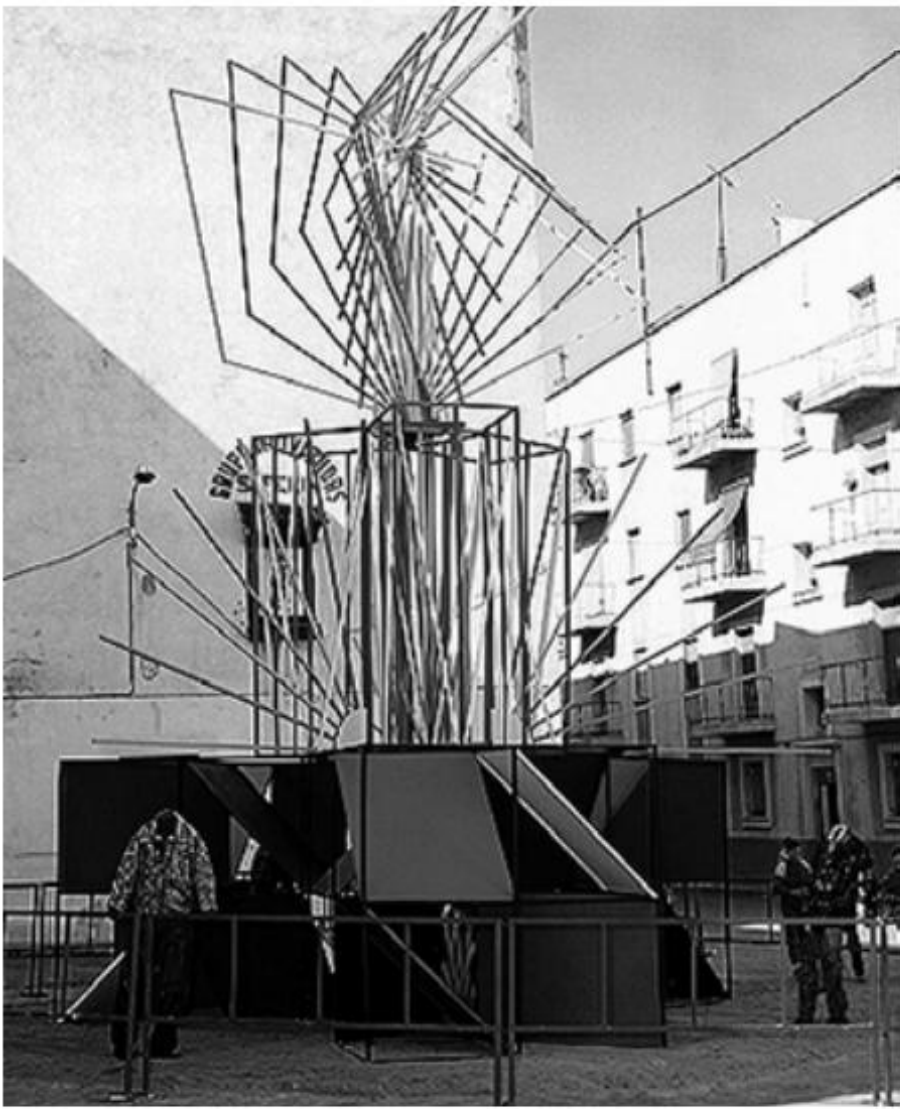
Una de les primeres referències es produeix l'any 1974. A la plaça de l'Espanyoleto, la comissió construïa el seu monument faller *Per on ens fan passar*, comprant el cartró dels ninots a Vicent Luna. L'experiència de construir-se la falla es va repetir els següents cinc anys. Estos monuments van estar dirigits per un jove Paco Roca, en aquell moment component de la comissió, qui va començar a prendre contacte amb el món artístic faller. La primera falla va ser de les més interessants per ser una falla desintegrada, allunyada del que s'estava fent i que recordava molt a les construccions fetes pel mestre faller Ricard Rubert. Altra falla recordada va ser la de 1976, titulada *Un poble somniador*, que tenia com a remat el Portal del Lleó.

1 (Espanyoleto, 1974), la qual va estar signada per la Comissió. La falla estar inspirada sobre les falles de Ricard Rubert. Arxiu Falla Espanyoleto

Altra comissió que va provar sort fent-se les falles al casal va estar la comissió del barri de Sant Feliu, que va plantar durant set exercicis —1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1985 i 1986—. Dirigits per l'artista plàstic Joan Rubio, membre de la comissió, van realitzar diverses falles que en certa manera van estar recordades pel seu estil. La primera d'elles Un cert flaïre destaca per la seua mordaç crítica i pel canvi estètic del monument, tenint com a remat el campanar de la Seu damunt d'una gran defecació. Afegir que aquests monuments van anar acompanyats de llibrets monotemàtics reforçant el cadafal a més de realitzar activitats paral·leles (DD AA, 2005: 44). Però, de totes, la més recordada serà Estructures de l'any 1985, on una composició de llistons de fusta composaven el cadafal i que al llarg dels anys es va anomenar “la falla dels palos”. Cal dir que es l'única falla signada per Joan Rubio.

Estructures (Sant Feliu, 1985), la qual va estar realitzada per la Comissió a pesar d'estar signada per Joan Rubio, component de la comissió que va estar responsable del projecte.
CD-Rom Falles a Xàtiva

L'any 1984, la desapareguda comissió de Jaume I decidia fer-se la falla sota el lema A l'ombra del castell, foc en ells encara que amb una estètica de les que s'estava acostumada. A esta li següen les recordades Tat·lin i Troia. La primera feia referència al monument mai realitzat per commemorar la Tercera internacional, idea del rus Vladimir Tatlin. Es corresponia amb una estructura espiral realitzada amb taules i llistons de fusta. A la darrera, es va reproduir el famós cavall de Troia com a peça central.

Troia (Jaume I, 1985), la qual va estar signada per la Comissió.
Arxiu Guillem Alborch

Hem de ressaltar altres dos casos de cadafals amb estètiques diferents a l'habitual i que a més van estar signades per la comissió. La primera, la falla del Raval, que es va realitzar la falla de l'any 1996 sota el lema Els triomfs no sols venen de París, i que va ser tot un gran èxit per la seua validesa innovadora i que amés aconseguí el premi d'enginy i gràcia. Tenia com a cadafal la Torre Eiffel i els ninots estaven fets de tauler de fusta amb cares de gent de la ciutat. La idea i direcció del projecte va estar a càrrec de Pepe Castells, qui també va dirigir les següents dues propostes però que no van estar signades ni realitzades per la comissió. El 2004, sota el lema Typical's Spanisch, els components de la falla de Verge del Carme obren el seu cadafal plantant com a figura destacada el toro d'Osborne i completant la falla amb uns ninots bidimensionals realitzats amb tauler de fusta i la representació de les taquilles de la plaça de bous xativina. Va estar un encertat projecte que va voler competir a la secció especial.

1 Els triomfs no sols venen de París (Raval, 1996), la qual va estar signada per la Comissió i dirigida per l'artista i faller Pepe Castells.
Foto Rafa Tortosa

(Raval, 1996)

ELS TRIOMFS NO SOLS VENEN DE PARÍS

Qüestrio d'estètica Artista Artidecor 2015

També hem de destacar altres falles amb tipologia i estètica singular. El 1998 Xavier Herrero plantava el cadafal Xàtiva nit i dia a la demarcació de la comissió de Sant Feliu, on destacava un coronament compost pel campanar de la Seu que era aguantat per una mà, la qual tenia la característica de que estava realitzada amb vareta i que, possiblement, siga un dels escassos casos que una falla conté alguna peça realitzada sota esta tècnica. D'este artista xativí destacar algunes de les falles realitzades per a Murta—Maravall com ara Viatge a la Lluna (2003), on l'artista proposa un viatge espacial amb un acabat que ens recordava un còmic; Qüestió d'ous (2006), on els ninots obeïen a ous humanitzats i Una ciutat de joguet (2008), amb la particularitat de què els ninots eren reproduccions a major escala dels famosos playmobils.

Ignacio Ferrando, amb la personalitat estètica i plàstica que impregna a les seues falles, va realitzar tres falles per a la comissió de Molina-Claret: Temps de Caín (2008), Lluna negra (2009) i Saga (2010). La darrera de les falles amb una estètica diferent va ser realitzada per Manolo Blanco Climent per a Selgas-Tovar l'any 2011, on no destacava per la seua tipologia sinó per presentar-se completament pintada de blanc.

Durant tot este apartat sobre l'estètica, hem estat analitzant les falles basant-nos en la seua tipologia arquitectònica i de composició, amb el seu estancament al llarg de tots els exercicis fallers. I clar, a pesar d'este estancament tipològic si que hem assistit a una constant evolució en el procés de realització dels cadafals fallers amb la utilització de distintes tècniques constructives i l'ús de diversos materials. Podem dir que l'elaboració de les falles comporta un procés artesanal però que constantment recerca tècniques d'industrialització que convertisquen aquest procés en més rentable i productiu. Parlem, per exemple, de l'elaboració seriada del ninot. Com ja hem comentat en altra ocasió (A. Baldoví, 2010: 108), gràcies a l'aparició d'esta tècnica, anomenat col·loquialment com refrito, a Xàtiva hem pogut veure grans obres efímeres. Els artistes locals l'han utilitzat durant molts anys aconseguint obres espectaculars i importants premis. Han importat des del cap-i-casal remats de falla de la secció especial—alguns guanyadors del primer premi—, i els han plantant a les cruïlles de la nostra ciutat amb altres composicions i acoblant-se als pressupostos signats amb les comissions.

Repasant el llistat de primers premis dels cadafals fallers de Xàtiva, observem que des de l'any 1978 cap aquí, el 95% dels cadafals guardonats han estat reproduccions parcials de falles fetes amb anterioritat.

També, al llarg dels anys, van apareixent modes en la disposició de les escenes, l'alçària de les bases anirà reduint-se fins desaparèixer, però és curiós com l'estructura principal de la falla no ha canviat, amuntades sobre un eix principal i establint les escenes al voltant d'este.

Els darrers anys, l'ús del suro blanc, com a principal material en la confecció de les falles, ha provocat l'aparició de noves modes artístiques afectant, en part, a la morfologia i l'estètica dels cadafals. Estem parlant de l'aparició de ninots de mitjanes dimensions així com ninots de base més grans que la dimensió d'una persona amb la corresponent exageració de trets físics amés de l'aparició d'elements voluminosos que completen les escenes. Aquest canvi és degut a què els ninots es fan únicament per a una falla i són obtinguts esculint directament sobre el material, la qual cosa facilita aquesta exclusivitat podent-se augmentar la grandària de la figura sense patir un excessiu sobrecost del material. Aquest augment del cost del ninot es compensa amb la reducció del nombre de figures.

Temàtica i crítica

Analitzant la disposició dels cadafals fallers, i per tal d'enllaçar l'apartat anterior amb este, ens resulta bastant curiós el criteri jeràrquic de la disposició temàtica dels cadafals fallers: el coronament ens introdueix el tema, tractant de justificar i definir el lema escollit, el qual sol tindre un caràcter seriós, elegant i refinat encara que a vegades recorre a la utilització de la caricatura. I per altra part, a les escenes és on apareix la part més grotesca de la falla i que, en la majoria dels casos, no sol haver-hi relació temàtica amb el lema proposat.

Si estudiem el recorregut realitzat per l'ús indicat de la crítica i la tematització de les falles de Xàtiva al llarg de la seua història, i tot comparat amb la qualitat artística dels cadafals fallers, ens sorprendrà que les falles amb menys recursos econòmics i tècnics—inclús llibertaris, en el sentit de la presència de la censura oficial inclús, en molts casos, l'autocensura—, han gaudit de major presència de crítica als seus barandats de tela o cartells. I ho podem comprovar a les falles de temps de la II República on va haver-hi una forta crítica política a la majoria de les falles i tenint, per exemple, a Manuel Azaña en el punt de mira als cadafals Saetabis (La Bassa, 1934) o Bunyol (Tetuán, 1934) ambdues de J. Rabasa. Inclús, els artistes fallers s'atrevien a criticar a per-

En Terra de Cain artista Ignaci Ferrando 2008 una crítica arriscada pera una falla compromesa.. Molina Claret

sonatges del barri o de l'entorn de la societat xativina destacant, per exemple, De Herodes a Pilatos de F. Bolinches i E. Sanchis (José Espejo, 1934). També van prendre part crítiques sobre problemes puntuals del barri, aspectes de la gestió municipal i de caràcter moral. El cadafal Las cuatro estaciones de J. Castelló (Vernisa—Llibertat, 1936) és un valuós exemple atès que s'atreveix a criticar, en forma de seqüència, de com un capellà entaula una relació amb una senyora, la qual apareix embarassada a la darrera escena.

En temps del franquisme, les falles, que sempre han sigut una mena de reflex de la societat, tractaran principalment temes socioeconòmics, permesos en certa manera per la censura, i mostraran als seus cadafals la realitat palpable de la societat valenciana d'aquells anys. Per aquesta raó, hi ha referències continues dels cadafals a les pràctiques i dificultats econòmiques (Hernández, 1996: 126). Aleshores, les falles seran l'espill produït d'esta situació. Fam, estraperlo, mercat negre, mancança d'aliments, inexistència d'aigua i llum, la cartilla del racionament... foren temes abordats en la crítica fallera. La resta de crítiques es centraren en problemes existents a la barriada de la falla sobreixint els que tenien els propis fallers a l'hora d'aconseguir recursos per plantar la falla.

Per al lector interessat en aprofundir en este tipus de cadafals, li recomanem Tortosa Garcia, R. (2010b): "L'espill dels cadafals fallers sobre els anys de la fam (1940-1955)", Falla Joan Ramon Jiménez Xàtiva 2010, AC Falla J. R. Jiménez, Xàtiva, pp. 80-89.

Igualment, per a este tipus de falles, podeu consultar: Tortosa Garcia, R. (2009): "Autocrítica, motor de reviscolament faller", Falla Benlloch 2009, A. C. Falla Benlloch, Xàtiva, pp. 87-97 i Tortosa Garcia, R. (2010a): "Crítiques de barri als cadafals fallers", Llibre explicatiu Falla Benlloch 2010, A. C. Falla Benlloch, Xàtiva, pp. 86-93.

Als cadafals d'estes èpoques tractades, la forma de tematitzar sobre la part artística és pràcticament nul·la. Actualment, i des dels anys seixanta, hem estat acostumats a vore falles tematitzades —podríem dir disfressades— on, gràcies a l'escenografia, els ninots s'endinsen a una època determinada, versionen estils o produccions cinematogràfics, literaris i del còmic entre d'altres temes. Doncs estes falles són bàsiques en forma i aspecte, i la implicació dels ninots es redueix a representar de forma directa la crítica elegida. És digne destacar de forma positiva este aspecte, aleshores, sabem que es tenia en compte la crítica quan es realitzava l'esbós i es plasmaven les idees. A més a més, estaven carregats d'ironia (s'usa un pot de cola per criticar les coles que hi havia en el repartiment d'aliments, per exemple) i estaven carregades d'enginy i gràcia, tot per salvar els censurs i tractar d'evitar el retolador roig.

Encetada la dècada dels setanta, i més amb la instauració de la democràcia, la llibertat crítica anirà apareixent i degut a l'augment de la festa fallera a Xàtiva, amb l'aparició de noves comissions i l'interès vers el cadafal faller, assistirem a unes falles excepcionals que podem considerar com l'època daurada de les falles de Xàtiva, establerta entre 1975 i 1995. Serà el punt on la part artística i la part crítica conflueixen, doncs assistirem a contemplar escenes de gran càrrega satírica amb excel·lents dosis d'enginy i gràcia, la majoria de les quals eixiran dels obradors dels artistes falleres apareguts en esta època daurada. Manolo Blanco i Antoni Grau, en un primer moment, s'atreveixen a exposar temàtiques polítiques a nivell de l'Estat Espanyol (crítiques a la gestió dels primers governs socialistes, assumptes sobre el petroli, la relació internacional del govern, etc.) amb l'aparició de personatges de sobra coneguts. A més a més, els problemes a nivell de país seran acollits a les escenes (batalla de València, problemes amb el camp, aspectes mediambientals com la construcció de la central nuclear o el tracte de les pròpies falles). També trobem la presència, en gran percentatge, de temes socials i de moralitat: homosexualitat, drogues i joventut, relacions sexuals, nudisme i el top les, aspectes d'igualtat per part de la dona...). El darrer bloc temàtic serà el caràcter local de la crítica i que començarà a prendre força. Es barregen crítiques a les gestions del govern i altres aspectes quotidians de caràcter social i moral, és a dir, els esmentats anteriorment però particularitzats en la ciutat.

**QUI NO
CORRE,
VOLA.**

MANOLO BLANCO SANCHO,
(RAVAL 1979).

Arxiu Manolo Blanco

(Falla Espanyoleto)

1

BRUIXERIES

Els nous artistes vinguts a la professió durant les dècades dels setanta, huitanta i noranta, com Paco Roca i Xavi Herrero, principalment, conrearan pràcticament la crítica local —establida en altíssim percentatge a l'actualitat—, caracteritzant i personalitzant les escenes amb l'aparició de ninots emulant persones de la vida pública de la ciutat.

La majoria de les falles plantades als carrers de la ciutat, siga de la categoria que siga, assumiran este rol. Els artistes fallers treballen les falles sempre pensant en la crítica, inclús tenim en la memòria falles de categories inferiors de gran qualitat artística i satírica, com per exemple les plantades per Paco Roca a les places de Benlloch (en 3a categoria) i de sant Jordi (en 1a categoria) o per Xavi Herrero a sant Feliu (en 2a secció).

A l'actualitat, el nivell de les falles és manté estable, sense millorar els assumits des del descens en picat produït els darrers anys del segle passat. A la manca econòmica, present a la part artística dels cadafals —en relació al volum i a la quantitat de figures, i que repercuteix directament sobre composició—, s'uneix una manca de la vessant crítica de les falles. Esta és la realitat

1 Falla de Paco Roca (Espanyoleto, 1991), exemple de la monumentalitat dels cadafals d'aquella època. Va aconseguir el 1r premi. Arxiu Falla Espanyoleto

actual. Llevat d'unes quantes falles, a tot a estirar la meitat de les dècades existents, estes plantegen una bona i acurada crítica atès que a la resta es latent una discontinuïtat entre el treball artístic de l'artista i allò que el poeta o guionista vol fer patent de forma crítica. Doncs es valora la part artística i s'acobla la crítica en un darrer moment. Açò els ocorre a quasi tots els artistes fallers, siguen forans —el desconeixement de la crítica local els podria exculpar— o casolans, exceptuant-ne alguns com ara Paco Roca o inclús Xavi Herrero. Cal afegir la poca implicació —i podríem afegir poc o gens interès— dels components de les comissions falleres en la tasca de pensament i confecció de la crítica junt l'artista faller. Es pensa que la crítica només són els versets plasmat en els cartells explicatius, però no és així. La crítica és la l'elecció de temes d'actualitat; una interactuació entre els ninots o un diàleg entre ells; una bona escultura per tal d'identificar un personatge, bé siga pels seus trets característics o per l'exageració

(Molina-Claret, 2000)

VA DE CÒMIC

1

de moviments de sobra coneguts; una bona elecció de colors per destacar el tema o l'elecció d'una simple escenografia que ajude a reconèixer la crítica.

El nivell poc crític o de baixa qualitat dels cadafals fallers, amb l'anomenada falla blanca, es podria corregir i millorar amb la implicació dels membres de les comissions falleres en la confecció del guió i la crítica dels cadafals des del primer moment en què es contracta a l'artista faller, el qual vorà en bons ulls este tipus d'ajud. No es tracta en supplantar la funció de l'artista sinó el suggeriment i plantejament de temes susceptibles de ser tractats, la proposta de noves temàtiques o la modificació d'aspectes dels ninots i de les escenes. Per exemple, afegir un simple cartell o canviar l'objecte que suporta la mà d'un ninot pot canviar el sentit de la crítica. Per a moltes comissions falleres de Xàtiva no es suposaria cap de mal de cap, doncs ja demostren el seu enginy a les cavalcades del ninot, conformant temàtiques i crítiques de la desfilada. Només caldria traslladar els grups escènics a escenes, tot sota la direcció artística de l'artesà contractat.

A més a més, tenim clars exemples de què este duet funciona. Recordem una de les èpoques daurades de la falla Molina-Claret (1999-2006) on els components fallers, Guillem Alborch i Ximo Roca, participaren en la confecció de la part crítica del monument aconseguint primers premis d'enginy i gràcia (1999, 2000, 2001 i 2002) i de crítica local (2000, 2001, 2002 i 2005). La implantació d'escenes de crítica local amb l'adequada elecció de ninots i l'ajuda d'una exquisida cartelleria fou el detonant de l'èxit de falles com *Va de Còmics* (J. Ramón Espuig, 2000), *La llei de la Selva* (J. Ramón Espuig, 2001), *Porcades* (J. Ramón Espuig, 2002), *Barbaritats* (M. Blanco Sancho, 2003), *Qüestió d'estètica* (F. Belmar i A. Pérez, 2005) o *Monotemàtic* (Germanes Lluna, 2006).

1 *Va de còmic* de José R. Espuig (Molina-Claret, 2000), exemple de la bona relació entre artista i comissió en la confecció del guió i de la crítica fallera a més de la cartelleria. Foto-Estudio Federico

2 *Tornant a l'estoreta* de Manuel J. Blanco (Benlloch, 2010), en la qual va participar gent de la comissió en la confecció del guió i de la crítica de la falla. Foto Rafa Tortosa

També, a les darreres falles de Benlloch, s'ha vist la participació de gent de la comissió, com Javi Lara, implicant-se en la definició de les escenes i idees realitzades per Manuel J. Blanco. Exemples excel·lents són *Tornant a l'estoreta* (2010), *Un bon invent... falta ens fa!* (2011) o *Les inquietuds de Carla* (2014).

(Benlloch, 2010)

TORNANT A L'ESTORETA

Enreinats de Xavier Herrero (J. R. Jiménez, 2016). Este cadafal comptà amb la participació dels membres de la falla amb l'aportació de la temàtica, el guió i la crítica. Foto Rafa Tortosa

I com no, les darreres falles plantades a la demarcació de J. R. Jiménez. Els premis fallers de crítica ho avalen: primer premi d'enginy i gràcia (2003, 2013 i 2014), millor escena monument (2012 a 2015) o millor crítica local (2003, 2015 i 2017). La participació en el cadafal faller es remunta a l'any 1996 fins l'actualitat, amb José Manuel Gómez i Rafa Tortosa al capdavant, els quals han aportat idees i esbossos d'escenes als artistes. Actualment, la comissió proposa als artistes fallers la temàtica a utilitzar en els cadafals fallers, que és la mateixa que la utilitzada al llibre de falles, conformant un projecte global. Cal destacar les falles Far West Xàtiva (Germans Colomina, 2003), Aneu-se'n a fer la mar! (Germans Colomina, 2004), Blanc o negre, Michael? (J. Almiñana i C. Orts, 2009), El corral en acció davant la contaminació (V. Cimas, 2012), Amb l'església hem topat (X. Herrero, 2014), Enreinats (X. Herrero, 2016) o La plantà (X. Herrero, 2017).

Esta idea d'apropament de les falleres i els fallers vers el seu cadafal faller, és com una manera de tornar a l'origen, on els veïns —ara conformats en comissions falleres—, eren els que ideaven la falla i on el sentit de les falles, el crític i satíric, hi tornaria.

I està encertada implicació provocaria l'elecció de noves temàtiques —que falta en fan, doncs la majoria de les presents estan caduques— amb uns perfils actuals; el tractament de temes transversals de la societat o l'aportació de noves idees sorgides d'altres camps com el cinematogràfic, el de la cançó o inclús del còmic. A més a més, esta implicació sobre el cadafal faller podria anar més enllà amb la realització d'activitats complementàries. Resulta imprescindible que el llibre parle de la mateixa temàtica, doncs la publicació és una extensió del cadafal, amb el tractament d'esta temàtica amb l'ús d'altres recursos literaris i gràfics. I si es vol anar més enllà, es pot arribar a pensar en una falla espectacle, com allò que sempre han proposat a la falla Na Jordana de València.

A tall de conclusió

Per cloure, només ens queda puntualitzar que a l'hora de valorar un cadafal faller i analitzar-lo, hem de considerar el seu fi, que no és més que el transmetre una crítica de forma satírica, bé siga política, social, econòmica o veïnal, entre d'altres. No podem valorar artísticament un cadafal sense tindre en compte els valors satírics que ens puga transmetre la pròpia morfologia i composició, el modelat i la pintura. No podem renunciar en cap moment a l'origen veïnal de les falles amb la seua mordaç crítica, i que al llarg de la història de les falles les autoritzats, la burgesia i els propis premis les han encaminat cap a una composició artística, substituint la sàtira per un humor i una gràcia, que a vegades, ens costa de trobar.

Bibliografia

Alborch Mallol, G. (2015): “Falles xativines d'autèntica bogeria”, El Verí del Foc, núm. 9, AC Falla J. R. Jiménez, Xàtiva, pp. 68-87.

Baldoví, A. (2010): “El refregit a les falles de Xàtiva”, El Verí del Foc, núm. 4, AC Falla J. R. Jiménez, Xàtiva, pp. 106-113.

Borrego, V. (1993): “La estética de las fallas”, Los escultores del Fuego, Diputació de València, València, pp. 199-241.

DD. AA. (2005): “Alternatives a la tradició”, Molina — Claret. 2005. Qüestió d'estètica, AC Falla Molina — Claret, Xàtiva, pp. 44-46.

DD. AA. (2010): «Artista: La Comissió», El Verí del Foc, núm. 4, AC Falla J. R. Jiménez, Xàtiva, pp. 100-106.

Esbri, I. (2015): “Na Jordana encén la falla espectacle”, Na Jordana 2015, AC Fallera Na Jordana, València, pp. 52-64.

Hernández Martí, G. M. (1996): Falles i franquisme a València, Editorial Afers, Catarroja.

— (2016): “La sàtira fallera: tots els colors de les falles”. <http://premsatiricaiculturapv.com/gil-manuel-hernandez-i-marti-la-satira-fallera-tots-els-colors-de-les-falles/> [Última consulta: 8 de desembre de 2016]

Lagarda Pérez, A. (2015): “Anotacions per a una teoria de l'art de les falles”. <http://unnouparot.hol.es/2015/04/anotacions-per-a-una-teoria-de-lart-de-les-falles/> [Última consulta: 8 de desembre de 2016]

Quilis Ródenas, J. (2007): “Els primers premis de les falles de Xàtiva (I). Dels inicis a la consolidació, de les falles de la República a les falles del franquisme (1934-1963)”, Llibre explicatiu Falla Benlloch 2007, AC Falla Benlloch—Alexandre VI, Xàtiva, pp. 82-90.

Sánchez i Pérez, J. (2006): Quadern de falles. Xàtiva. 1865-2005, Matéu editors, Xàtiva.

Tortosa García, R. (2009): “Autocrítica, motor de reviscolament faller”, Falla Benlloch 2009, AC Falla Benlloch—Alexandre VI, Xàtiva, pp. 87-97

— (2010a): “Crítiques de barri als cadafals fallers”, Llibre explicatiu Falla Benlloch 2010, AC Falla Benlloch—Alexandre VI, Xàtiva, pp. 86-93.

— (2010b): “L'espill dels cadafals fallers sobre els anys de la fam (1940-1955)”, El Verí del Foc, núm. 4, AC Falla J. R. Jiménez, Xàtiva, pp. 80-89.

— (2012): “De fora vindran...(Artistes forans a les falles de Xàtiva)”, Llibre explicatiu Falla Benlloch 2012, AC Falla Benlloch—Alexandre VI, Xàtiva, pp. 98-107.

L'ETAPA PREDEMOCRÀTICA DE LA TRANSICIÓ A LES FALLES DE XÀTIVA (1974-1979)

*La Falla “El Cid” i l’escriptor
canalí Josep Maria Ballester.
Una oblidada aportació cultural
per a les falles de Xàtiva*

Per **Guillem Alborch Mallol**

*Tècnic en promoció turística local i
atenció al visitant Dissenyador Gràfic*

En el present article analitzarem l'interessant període de l'etapa predemocràtica de la transició en la història de la comissió de la plaça de la Trinitat, aleshores denominada plaza El Cid, de Xàtiva, la seua aportació cultural a la Festa sota la presidència de Vicent Biosca Guerola i la col·laboració literària de Josep Maria Ballester Juan.

Aquest va ser un episodi transcendent sense el qual no es pot entendre el desenvolupament de la Festa de les Falles a la capital de la Costera durant el període de l'etapa predemocràtica de la transició política espanyola.

Analitzarem el context sociopolític a la ciutat en aquell moment complex. Veurem com evoluciona la festa i la Junta Local Fallera. Pararem atenció a la falla més reeixida entre els anys 1974 i 1979 i també, als esdeveniments culturals i polítics que l'envoltaren.

Tot açò com a necessari pas previ per a l'estudi de la vida dels seus protagonistes i dels escrits de caire faller d'un dels escriptors amb més qualitat literària que ha passat desapercebut, malauradament, per les falles de Xàtiva.

*... perquè la cultura,
també és anar traspasant llegats
a les generacions que no els coneixen.*

Josep Maria Ballester

(Extret del discurs de mantenidor de la presentació de la Falla El Cid 1977)

1.La Falla El Cid. L'exemple més reeixit de les falles de la transició a la Xàtiva dels anys setanta

El període de la transició política espanyola ha estat decisiu per a la història de les Falles. Les conseqüències que va deixar aquest procés polític i social en el si de la festa encara es troben present dintre d'ella. De fet, una important divisió social i una greu manca de consens a l'hora de determinar la identitat del Poble Valencià perviu i reviscola amb força en els nostres dies. Per tant, podem sospitar que aquella llunyana transició, ja fa més de quaranta anys, tampoc no s'esdevingué amb èxit al món de les falles.

Tot i que darrerament els treballs sobre la transició valenciana (1970-1986) han anat en augment, hem de destacar l'excel·lent treball publicat al llibre de la Falla Comte Salvatierra – Ciril Amorós l'any 2014 “Les Falles a la Transició: La democràcia ignorada i l'autonomia maltractada”. Ampli estudi conjunt, centrat en les falles del Cap i Casal, de Ramon Estellés Feliu i Joan Castelló Lli, que intenta aproximar-nos, amb èxit, a aquest moment complex de la nostra història més recent.

Pel que fa a la transició a les falles de Xàtiva, podríem dir que aquestes pàgines estan per escriure i, a hores d'ara, és una interessant etapa que encara resta força desconeguda per la gran majoria dels xativins i xativines, sobretot pels més joves.

En diverses publicacions falleres, articles de llibrets i, fins i tot al recull de dades Quadern de Falles, 1865 – 2014, de Joaquim Sánchez, es fa referència a la comissió Jaume I, d'efímera existència (1982 – 1986), com l'exemple més evident d'intent de renovació de la festa i d'una normalització lingüística a les falles de Xàtiva. Compartim aquesta opinió, però cal reivindicar la feina feta per altres comissions falleres de la ciutat en la dècada anterior, molt abans de la creació de la comissió de Jaume I. En el present treball tractem d'esbrinar els esdeveniments que van dur a la comissió de la Falla Cid – Plaça de la Trinitat a ser protagonista de la festa de les falles de Xàtiva durant la segona meitat de la dècada dels anys setanta del passat segle; episodi crucial per a entendre les falles de Xàtiva a la Transició.

Palmira Guerola i Vicent Biosca a la Cavalcada del ninot de 1977. La falla El Cid va ser la primera en recuperar seriosament les arrels i les tradicions valencianes als diferents actes fallers. La seua participació a la Cavalcada del ninot s'obria amb una colla de dolçainers, encapçalada pel mestre Joan Blasco. Tancava la comparsa un cavall aparellat a la manera valenciana amb el seu president i la fallera major pujada a la gropa. Foto: Adolfo Garcia.

1.1. Sobre la denominació de la comissió fallera de la Plaça de la Trinitat

És important esmentar que el nom de la comissió degana de les falles xativines ha anat canviant al llarg de la seua història la qual cosa no és excepcional, puix que açò li ha passat a totes les comissions històriques de la ciutat.

El 1865 els primers escrits fan referència al monument que es plantava com a “Falla en la Plaça de la Trinitat”. En la nova aparició de la comissió, uns anys abans del període de la II República Espanyola, aquesta plaça passà a denominar-se Plaça de Blasco Ibáñez. És a partir de la postguerra, quan la plaça del Convent dels Trinitaris passà a denominar-se Plaza del Cid. Així fou com es denominaria aquest històric indret del nucli antic de Xàtiva durant tota la dictadura franquista i l'etapa predemocràtica de la transició. Fins que als anys huitanta, amb la consecució dels ajuntaments democràtics es recupera el seu nom històric de Plaça de la Trinitat. Moment, a partir del qual, la comissió adopta el nom de Falla del Cid - Plaça de la Trinitat, o més sintetitzat Cid – Trinitat.

És per açò que, en aquestes línies, el lector hi trobarà contínues referències a la “Falla El Cid”, perquè així era el seu nom en l'inici de la darrera etapa de la comissió, a partir de l'any 1974. Inici del període en què nosaltres pararem atenció.

1.2. Quaranta anys del final de l'etapa més brillant de la comissió de la Plaça de la Trinitat

Quan escoltem el nom de la Plaça de la Trinitat en clau fallera, ràpidament ens ve a la memòria la trilogia escrita per Blai Bellver a la meitat del segle XIX, o més recentment, les falles plantades per Josep Ramon Espuig acompanyades per una decoració de monument tantes vegades guardonada amb el primer premi. La comissió va tenir una etapa de l'any 1933 al 1936 amb unes falles realitzades per Francisco Climent Mata. Els fallers es reunien en casa d'Albert Martí on es fargava la falla. Als anys quaranta s'inclouen a la junta Antoni Beltran i Josep Mira. A ells s'uniren altres joves com Josep Beltran Ferri, Albert Bernabeu, Francesc Climent (fill) i Adolf Garcia Jover (pare d'Adolf Garcia, el fotògraf que tots coneguem).

Ara bé, els qui ja tenim certa edat, recordem també aquelles falles en les quals als anys setanta l'artista Antoni Grau va realitzar per aleshores anomenada Plaça del Cid i els quals aconseguiren diversos premis a la secció especial... el grup de tir i arrossegament tan aconseguit artísticament del primer premi del 1975, o el segon del 1978, un gran acordió amb dos ànecs tan ben realitzats...

Aquelles falles de la segona meitat dels setanta, no sols han estat les millors que s'han vist a la Plaça de la Trinitat en tota la seua llarga història, sinó que, a més a més, eren el fruit del treball d'un gran nombre de falleres i fallers, encapçalats per un ambiciós president.

Vicent Biosca Guerola, va ser l'ànima màter d'aquest fructífer període per a la Falla de la Plaça de la Trinitat, tan interessant en la història de les falles de Xàtiva, tan poc analitzat pels estudiosos de la festa i tan oblidat pel pas inexorable del temps. En agafar la presidència en maig de 1975, Vicent Biosca esdevingué una persona carismàtica, preocupada per el vessant cultural de la festa i també, perquè no dir-ho, incòmoda al si del món faller, per la seua tenacitat i l'enfrontament que va tenir amb la part més rànica d'aquest món i amb el poder establert a la Junta Local Fallera en aquells anys predemocràtics, com veurem més endavant.

1.3. El vessant cultural de la Falla El Cid als anys setanta

Per a celebrar el cent deu aniversari de la publicació del Llibret de Blai Bellver “La creu del matrimoni” la comissió va organitzar, l'any 1975, uns premis d'investigació de temàtica festiva i fallera, resultant com a guanyadors Rafael Alventosa Garcia, Josep Sanchis Martínez i Enric Camáñez Úbeda, en cadascuna de les diferents modalitats. També es convocà un concurs literari escolar, patrocinat per Banc de Bilbao, que tingué continuïtat els anys posteriors. La iniciativa comptava amb la publicació dels treballs guanyadors a l'acurat llibret que editava cada any la comissió. L'acte d'entrega de premis, en la seua primera edició, va tenir lloc a l'antic Gran Teatre de Xàtiva, al matí del 15 de febrer de 1976, després de la presentació de les falleres majors de la comissió. Va actuar com a presentador el catedràtic de Llatí Agustí Ventura qui realitzà un parlament sobre la figura de Blai Bellver. Amenitzà musicalment l'acte el mític Joan Blasco, considerat el pare de la dolçaina, o si fa no fa, l'artífex de la recuperació de l'instrument en un moment de la nostra història en què l'instrument tradicional havia caigut quasi en el desús i l'oblit. Gràcies a la preocupació de la comissió per les arrels culturals valencianes, Joan Blasco va actuar a Xàtiva per primera vegada i en successius actes com l'Ofrena de Flors a la Mare de Déu de la Seu, mentre altres comissions desfilaven a ritme marcial de les bandes de cornetes i tambors.

L'acte de presentació de les falleres majors de la Plaça El Cid anà evolucionant any rere any, fins que el 1978 es realitzà a la mateixa Plaça de la Trinitat un diumenge de matí del mes de febrer. L'escenografia va suposar un gran esforç per a la comissió i va comptar amb l'actuació del grup de danses Canyamars de Canals i de la Banda completa, més de seixanta músics de la Unió Musical Canalense, dirigida per Gerardo Cardona.

L'esdeveniment va causar gran impacte per la seua originalitat i el rigor en l'organització. És per això que va ser mereixedor del premi a la millor presentació els anys 1977 i 1978.

Part posterior de “Varies maneres de pintar”, Antoni Grau Cros 1976. Aquesta imatge ens treu del dubte sobre la adjudicació o no del premi al millor llibret de l'any 1976. A la part inferior dreta fotografia, hi podem veure el palet d'aquest premi posat al monument. Foto: Adolfo Garcia. Cedida per Miguel Mira Piqueres.

Pel que fa a la cavalcada del ninot, la seua participació en aquest acte mirava més cap a la recuperació de les tradicions valencianes, intentant prescindir de carrosses, camions i altres elements aliens. La fallera major i el president, sempre tancaven la desfilada a lloms d'un cavall aparellat a la manera tradicional valenciana. La falla va rivalitzar pel primer premi durant aquests anys amb República Argentina i va obtenir un premi a la millor comparsa compartit amb aquesta l'any 1977 i a la millor carrossa l'any 1978.

Els llibrets, impresos a la Impremta Martí, gaudien d'una acurada edició i d'un valencià normatiu. Una grata excepció si els comparem amb els que es feien a l'època. Destacant l'extensa i excel·lent explicació i relació de la falla realitzada per l'escriptor de Canals Josep Maria Ballester. És per això que la Falla del Cid va ser mereixedora del Premi al Millor Llibret durant quatre anys consecutius 1975, 1976, 1977 i 1978.

Tampoc no ens oblidem d'altres aspectes com la preocupació del teatre faller que posava en escena els Diàlegs Fallers i Apropòsits, escrits per Josep Maria Ballester, a més de la relació participativa, ara del barri amb la seua falla, ara amb les fogueres d'Alacant, mitjançant visites d'aquestes a Xàtiva per a participar en la Romeria de Sant Josep o de la comissió a Alacant els dies de Fogueres.

Menció, a banda, mereix la treballada i encertada crítica dels seus monuments, gràcies a l'amistat i el bon enteniment, durant tot l'exercici, entre artista i comissió.

1.4.El cas del Premi a la Defensa dels Valors Culturals de l'Associació d'Amics de la Costera

Per tor açò, l'Associació d'Amics de la Costera va entregar a la Falla de la Plaça El Cid el Premi a la Defensa dels Valors Culturals Valencians la nit del març de 1977.

El jurat d'aquest premi estava format per Josep Miquel Calabuig, Josep Lluís Bufo i Ximo Corts i com a secretari, Ximo Roca. Gent jove i preparada que, pocs anys després esdevindrien en personalitats d'importància en l'àmbit polític local.

Aquest guardó fou una iniciativa de l'associació acabada de crear, per apropar i afavorir l'aleshores pobra activitat cultural en la

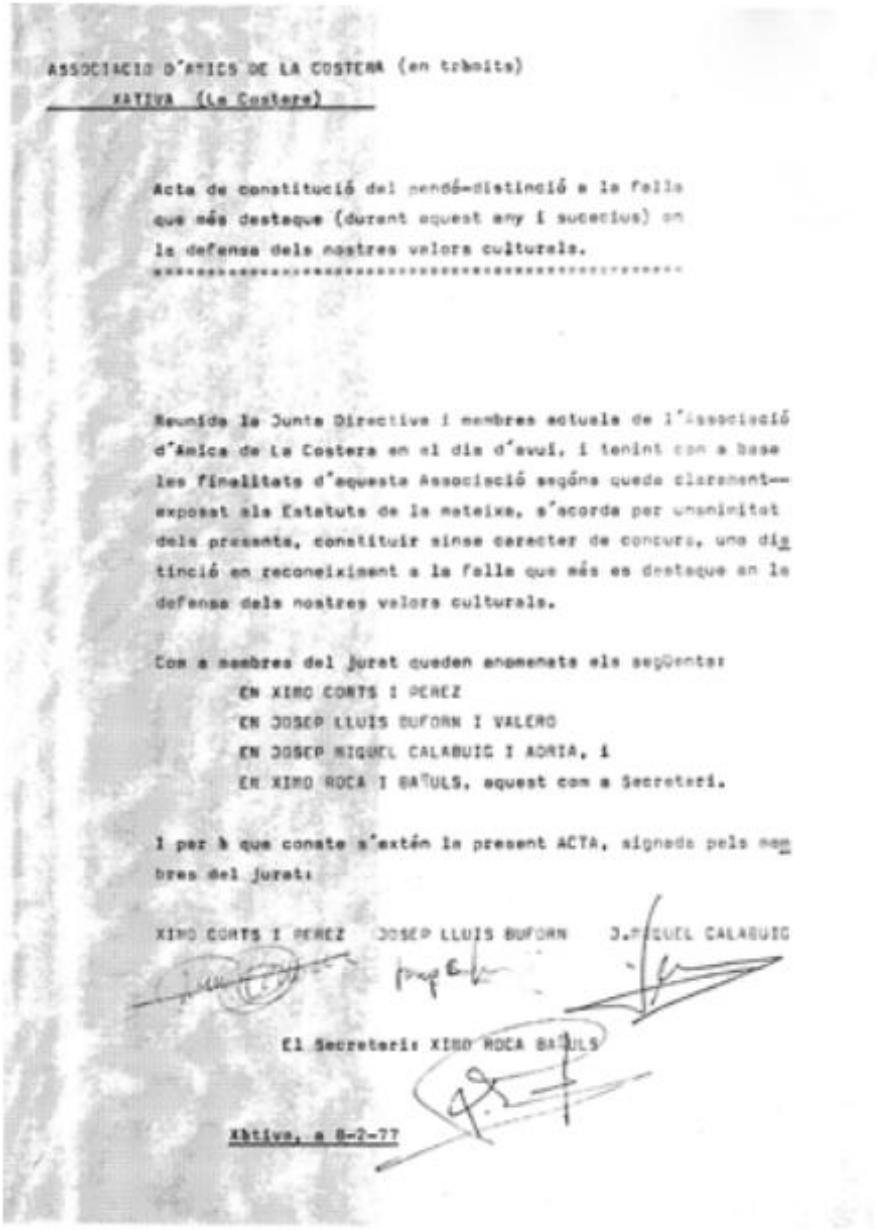
festa de les falles a la Xàtiva dels anys setanta. Cal recordar als joves lectors, que el menyspreu i l'odi del món faller pel valencià i per tota manifestació cultural que fos considerada de tendències polítiques esquerranes i/o nacionalistes era constant. En aquest aspecte, la festa de les falles era fidel reflex de la societat xativina del moment, on l'anomenat *efecte búnquer barraqueta*, políticament parlant, s'havia instal·lat als sectors més conservadors de la festa al Cap i Casal i, per mimetisme a la resta de poblacions on existien falles.

A Xàtiva, si fa no fa, va passar tres quarts del mateix. La idea de concedir aquest premi, any rere any, va quedar frustrada, en adonar-se'n del rebuig que el món faller i les institucions com la Junta Local Fallera de Xàtiva, on es trobaven fallers que abans de l'arribada de la democràcia pertanyien al “Movimiento”, van tenir cap a un premi atorgat per una entitat cultural composta per gent que formava part de partits polítics progressistes i/o nacionalistes, als qui, els del sector més conservador de les falles de Xàtiva, no dubtaren en motejar de “catalanistes” i “comunistes”, com així costa als documents oficials que va generar aquest cas i que foren entregats a Junta Central Fallera de València per part de la comissió de la plaça del Cid, davant la sanció imposada pel president de la Junta Local Fallera de Xàtiva Joaquín Bañuls Sanchis.

L'episodi arribà a l'extrem de no deixar que la comissió pogués exhibir el palet d'aquest guardó al monument d'aquell any, donat que el premi el concedia una associació cultural a títol particular i no era, per tant, cap premi d'un organisme oficial. La negativa dels membres de la Falla del Cid de retirar el premi del seu monument del 1977 produí unes curioses confrontacions entre sectors fallers progressistes i el sector “oficialista” encapçalat per Joaquín Bañuls, al davant de la Junta Local Fallera. Aquesta, una vegada finalitzades les falles d'aquell any, sancionà als membres de la comissió amb l'eliminació de punts en la concessió de recompenses falleres per a l'exercici 1977-78, a més d'altres advertències de no poder participar en determinats actes...

Després de les infructuoses reunions de Vicent Biosca i Josep Moscardó (delegat de JLF per la Falla El Cid) amb Joaquín Bañuls i Jesús Miguel Cuadrado (alcalde de Xàtiva), la comissió recorre al Tribunal d'Incidències de la Junta Central Fallera de València, la qual, en data del 21 de setembre de 1977, falla a favor de la Falla

Acta de constitució del premi a la defensa dels nostres valors culturals per part de l'Associació d'Amics de La Costera. Document trobat a l'Arxiu d'incidències de la Junta Central Fallera de València.

10.- Comunicació a la Falla Plaça el Cid con a guanyador del premi a la defensa dels nostres valors culturals, 1977. Document cedit per Vicent Biosca.

Carta amb la que Joaquín Bañuls comunica la sanció imposada per la Junta Local Fallera a la falla de la Plaça El Cid per no retirar el premi a la defensa dels nostres valors culturals del monument després que el president del màxim òrgan faller xativí així ho ordenara. Document cedit per Vicent Biosca.

Comunicat d'Incidències de la Junta Central Fallera de València a través del qual deixa sense efectes les sancions aplicades a la Comissió de la Falla de la Plaça El Cid per la Junta Local Fallera de Xativa presidida per Joaquín Bañuls.

Una de les més importants personalitat polítiques que visitaren Xàtiva als primers anys de la transició va ser Ernest Lluch. L'aleshores professor de la Universitat de València pronuncià una xarrada sobre el contingut del seu llibre "La via valenciana" i sobre el Consell Democràtic del País Valencià que promouria la redacció d'un estatut d'autonomia i la creació d'un govern autònom. A la seua dreta veiem assegut a un jove Ximo Corts i a l'esquerra del conferenciant a Adolfo Garcia. Fotografia de 1976, cedida per Ximo Corts.

de la Plaça del Cid, deixant sense validesa les sancions imposades per la Junta Local Fallera de Xàtiva i desautoritzant al seu president, Joaquín Bañuls, en la seua capritxosa gestió del cas. Aquest fet va propiciar una crisi interna al si de la Junta Local Fallera de Xàtiva, organisme que necessitava un canvi d'aires i de persones davant dels nous esdeveniments democràtics que s'aveïnaven.

El problema de fons residia en la resistència dels fallers més conservadors, els quals estaven encara al capdavant de les institucions que regien la festa, davant dels inevitables canvis polítics que anaven a produir-se. Aquest sector es va convertir en reaccionari front a l'amenaça que per a ells suposava el camí cap a la democratització, l'accés a les institucions dels partits progressistes i/o nacionalistes i la por que aquests accediren al control de la festa.

La Comissió de la Plaça del Cid, despés del seu treball pel fet cultural a les falles, es va veure esguitada pels esdeveniments polítics del moment, sense desitjar-ho. Malgrat tot, en rebre aquest premi prengué consciència de la feina que havia realitzat als anys anteriors i de la seua repercussió dintre la convulsa societat xativina del moment.

2. Context sociopolític de la Xàtiva de la Transició Democràtica

*L'anelhada democràcia
va transcorrent a poc a poc,
i encara, per desgràcia,
no ha trobat adequat lloc
per poder-se fiançar
i tranquil·lament caminar.*

*Que després de tant de temps
esperant la llibertat,
no és qüestió que un contratemps
ens lleve el que hem aconseguit.
A costa de tants sacrificis,
mil penalitats i suplicis.*

Josep Maria Ballester
(Estret del llibret de la Falla El Cid 1978)

2.1. Vida social i política a la capital de La Costera

Des d'aquest aspecte hem de tractar el considerat període predemocràtic als ajuntaments, anomenat així perquè va des de la caiguda de la dictadura (mort de Francisco Franco el 20 de novembre de 1975) fins a les primeres eleccions municipals per a la formació dels nous ajuntaments democràtics (3 d'abril de 1979). Aquest és, tot just, el període temporal que ens ocupa en aquest estudi.

Tal com indica Ximo Corts al seu article "Un camí cap a la democràcia", aparegut al Llibre Oficial de La Fira d'Agost el 1979, "no va estar un camí de flors". Hi havia molts factors en contra, un ambient hostil i manca de canals mínims d'informació per a difondre la vida soterrada que bullia a la Xàtiva predemocràtica

Cal remarcar l'empresonament de **Manuel Casesnoves** (qui després seria elegit Alcalde de la ciutat) per repartir propaganda de l'1 de maig obrer, o les innumerable detencions per raons polítiques, entre elles la d'**Antoni Martínez Revert** el 1970. La crònica negra va augmentar amb l'esclat d'una bomba a la llibreria "La Costera" el novembre de 1976.

Concentració a la Plaça de Calixte III de Xàtiva el 9 d'octubre de 1977 que va iniciar la manifestació per a reclamar al Govern Central l'Estatut d'Autonomia del País Valencià. Foto: Adolfo Garcia.

En desembre de 1973 es produí un fet que marcaria el detonant de la inestabilitat institucional en l'Ajuntament de Xàtiva. La qual s'allargaria durant el període predemocràtic. El cas és que tingué un ampli ressò un reportatge publicat a Levante EMV i signat per **Manolo Hostaled** i **Francesc Poveda**. En ell es feia un estudi seriós de la desastrosa gestió municipal, durant més de vint anys, de l'alcalde franquista **Eugenio Blasco Guinart**, del col·lapse industrial que patia Xàtiva i dels seus condicionaments sociològics en veure's resignada a convertir-se en una ciutat de serveis. L'aleshores alcalde de Xàtiva i "jefe del Movimiento" **Eduardo Llagaria**, emprengué amb pèssima fortuna la defensa del seu predecessor. Aquest fet, entre d'altres, a més de polèmica oberta per la intenció de derriuir el que quedava de l'ermita de Santana per instal·lar el nou repetidor d'UHF, van propiciar que el governador civil **Manuel Pérez Olea**, apartés a **Eduardo Llagaria** de l'alcaldia, passant a ocupar la seua plaça de notari a la població de Canals, mentre era substituït per **Jesús Miguel Cuadrado**, amb bona gestió com a president de la Cruz Roja de la Región de Valencia i metge de capçalera a Xàtiva. Persona afable, bon gestor i de millor talant, per als temps que corrien.

Una de les fites anuals que tenien major ressò, entre els esdeveniments que es produïen a Xàtiva era la del Festival de La Cançó de la Fira d'Agost. Com apunta Ximo Corts "curiosament finançat per un ajuntament franquista, per ignorància o paternalisme". La fita anual agafà tanta importància nacionalment que l'ajuntament es negà que **Raimon** hi pogués actuar. Era un intent d'ofegar el crit de llibertat que demanava una societat que estava preparant-se per a la nova democràcia, mentre anaven constituint-se les formacions polítiques locals, tornava la llibertat sindical o d'associacionisme.

El mític tir i arrossegament de Juan Huerta, que Antoni Grau reproduí per al monument plantat a la Plaça de la Trinitat l'any 1975. Al fons de la imatge hi veiem l'aleshores seu local del "Movimiento", coneguda popularment com "Casino Republicà". Façana hui derruïda després de la restauració de la nau de la capella del Convent dels Trinitaris. Actualment seu de l'Arxiu Municipal. En aquesta època el casal de la falla Cid-Trinitat es trobava en aquest edifici. Foto: Adolfo Garcia.

2.2.Les primeres eleccions democràtiques

El 15 de juny de 1977 es produïxen les primeres eleccions democràtiques. Les legislatives es van celebrar sense incidents a La Costera. Encara que es va confirmar, poc després un rumor que circulava pel carrer a la capital de la comarca. I és que, després de la legalització del Partit Comunista, militars d'alta graduació celebraren una reunió a la *Pineda dels Frares*, propietat de la **Família Oriol** (Entreviu 29 de setembre, 1977; Opinión, 8 d'octubre, 1977).

Açò no va ser impediment perquè es produïren manifestacions polítiques i culturals de tota mena, incloent-hi marxes per a l'autodeterminació. Se celebraren els primers actes del 9 d'Octubre, amb la presència de **Josep Lluís Albinyana**, president del Consell del País Valencià. **Rebérem les visites d'Ernest Lluch, Sanchis Guarnier, Vicent Andrés Estellés...**

Amb aquest caliu les primeres eleccions municipals se celebren el 3 d'abril de 1979, amb una aclaparadora victòria del **PSPV (PSOE)** que obtingué el 55,32% dels vots i dotze regidors, enfront de set de la **UCD**, un de SI (socialistes independents) i un del **PCPV**.

Manuel Casesnoves Soldevilla va ser nomenat alcalde a la nova Casa de la Ciutat, i prompte es veieren a la nova corporació i al servei del nou ajuntament a persones que havien estat vinculades al món faller als anys anteriors, mentre lluitaven per la consecució de la democràcia: **Adolfo Garcia** (relacions públiques de la Falla el Cid), **Ramiro Pla** (Fundador i un dels primers presidents de la Falla Joan Ramon Jiménez), **Vicent Gimeno** (ànima màter de Molina Claret), **Vicent Soler** (antic president de República Argentina i en aquells anys, president de Molina-Claret), entre molts altres. Aquest últim era amb qui havia pensat l'alcalde Casesnoves per a ocupar, més avant, el càrrec de president de la Junta Local Fallera a partir de 1979 encara que veurem que açò no va ser possible.

3.Les falles a la Xàtiva de la dècada dels setanta

*El pa ix de la farina;
la rosa naix del roser;
del mar es trau la sardina
i la Falla d'un carrer.*

*Però mai fariem res,
sense pessetes ni duros,
que allà on no hi ha diners
tot són apretons i destrets.*

*Així que no ens moguem a engany
i mirem les coses dretes;
després de lluitar tot l'any...
comptem amb moltes pessetes?*

*No se n'eixim de la ratlla,
ni mamprenquem llarg viatge,
no siga que per la Falla
hàgem d'empènyer el tratge.*

Josep Maria Ballester

(Versos per a ser recitats en una presentació fallera de València als anys seixanta)

3.1.L'esclat de la festa

La dècada dels anys setanta, del segle passat, suposa en la història de les falles de Xàtiva, un abans i un després. Tot a causa de la quantitat de noves comissions falleres que afluïren a la part nova de la ciutat, a més d'altres que es recuperen, o es revitalitzen, al barri antic de la població.

Al llarg de la dècada dels seixanta, sols cinc comissions falleres mantingueren viva la flama fallera a Xàtiva, es tracta de la ja desapareguda *Plaça Enríquez* i de les, encara hui existents, *Plaça del Mercat*, *Tetuan – Sant Francesc*, *República Argentina* i *Espanyoleto*. A finals de la dècada dels setanta, el nombre de comissions falleres a la ciutat es triplica, fidel reflex de la millora econòmica del moment, fins a comptar amb un nombre estable de disset comissions falleres durant les tres dècades posteriors.

Cada comissió, al llarg d'uns quants exercicis, ha gaudit d'un protagonisme, pel que fa a la qualitat dels seus monuments i premis aconseguits, o, si més no, ha destacat en una o diverses activitats, com ara les cavalcades del ninot, les presentacions o l'edició del llibret. Aquests darrers són els tres pilars fonamentals que servixen de termòmetre per a veure l'estat en què es troba cada comissió en un espai temporal determinat.

3.2.L'increment del cens faller

El 1970 el nombre de fallers i falleres a la ciutat de Xàtiva no arribava a 300 persones censades, distribuïdes en cinc comissions. Durant el període 1975 – 1980 el cens s'incrementa en quasi 2.000 falleres i fallers censats. Una de les característiques comunes que hi trobem en aquests anys és la igualtat pel que fa al número de components en el cens faller de cada comissió. El qual, pam amunt pam avall, voltava els 150 fallers i falleres, en cadascuna de les catorze comissions falleres existents a la segona meitat de la dècada dels setanta a Xàtiva. Exceptuant el cas de Sant Feliu, amb una mitjana de 85 components durant aquest període. També hi ha curiositats com el descens de fallers de República Argentina, la qual passa de 262 components el 1975 a tenir-ne 175 l'any 1980, mentrestant, sorprenentment, la comissió més nombrosa aquest any era la de Benlloch-Alexandre VI amb 190 fallers.

Un altre fet destacable és el notable descens de components que han experimentat en l'actualitat les comissions falleres del centre històric de la ciutat. Aquest és el cas de Mercat, Tetuán-Sant Francesc, Sant Jordi i, fins i tot, Sant Jaume i Raval, les quals, pel descens demogràfic del seu corresponent barri, ja no han comptat des d'aleshores amb tants fallers i fallers censats. Cal esmentar els casos de Benlloch-Alexandre VI i Sant Feliu, les dues úniques comissions de la part antiga de la ciutat que han vist incrementat el seu cens respecte al qual tenien fa quaranta anys.

3.3.Les comissions falleres de la segona meitat dels anys setanta

Pel que fa a l'aportació que cada comissió va realitzar a la història de les falles de Xàtiva en aquest període de la transició, destaquen l'experiència de dos comissions que signaven, elles mateixes, la realització dels seus monuments. Es tracta de Sant Feliu, amb, l'aleshores estudiant de belles arts i hui professor, Joan Rubio al capdavant d'aquella iniciativa i d'Espanyoleto, amb un jove Paco Roca que iniciava els seus primers passos artístics abans de la professionalització com a artista faller.

Sant Jaume va viure un moment d'estabilitat amb molts fallers sota la presidència del constructor Àngel Díaz Donoso. Tetuán-Sant Francesc va experimentar una bona dècada, amb bons monuments, llibrets, presentacions i cavalcades, presidida per

L'acte de presentació de la fallera major de 1978, Maria Josep Soriano Pérez, es va celebrar al vell mig de la Plaça de la Trinitat, el matí del diumenge 19 de febrer. Aquell acte esdevingué un èxit per la seua realització i vistositat. Foto: Adolfo Garcia.

dos històrics fallers, Joaquín Esplugues Pastor, des del 1969 i a partir de 1978 per Ismael Martí Gironés.

La Plaça del Mercat, presidida per carismàtic José Castellano Cuenca, millorà progressivament a finals dels anys setanta, fins a aconseguir tres primers premis de presentació 1982, 1983 i 1984 i el primer premi de monument l'any 1985.

Absent en aquest període s'hi troba la falla de la Plaça de la Galera o Sant Jordi, comissió nombrosa, amb més de dos-cents components, desapareix sorprenentment el 1976 i no renaix fins a l'any 1988. Al capdavant de la qual hi trobarem, durant molts anys, un bon gestor faller: Vicent Bolinches Fabra.

A Selgas-Tovar trobem en aquest moment les millors falles realitzades per Antoni Sáez i fallers que tindran un paper rellevant a les falles de Xàtiva anys després, com Manolo Barajas, Antonio Úbeda, Rafael Monzó, Pedro Aldabero i Rafael Albiñana. Verge del Carme passà per moments de dificultat, després dels anys de glòria als inicis dels setanta. En aquests anys va ser presidida per Rafael Alventosa. Mentre Benlloch-Alexandre VI viu un moment d'estabilitat amb molts fallers i amb la presidència de Ricardo Martínez.

Menció especial mereix la gestió d'Amador Cano Angulo, al front de la Falla Ferroviària. Hui en dia, encara són recordades aquelles falles de l'artista de Sueca d'Andreu Martorell. Malauradament, mai pogué aconseguir el primer premi de monument, encara que, veus crítiques pensen que algun any se'l mereixia. Sobretot el 1980 amb la falla que duia per lema "El pas del temps".

Una altra comissió que no destacaria, en aquest moment, tant com en anys posteriors és Joan Ramón Jiménez. La comissió de l'Hort de Mora va tenir una primera etapa interessant del 1974 al 1976, aquest darrer any precedida per Ramir Pla Pérez, qui seria posteriorment regidor a l'Ajuntament de Xàtiva. Després tornaria el 1979 sense tantes pretensions amb Rafael Cerdà Grau com a president durant els seus primers anys, fins a experimentar un fort creixement a partir de la dècada dels noranta.

3.3.1. El duel Raval - Argentina

No podem oblidar-nos del fructuós període de la falla del Raval amb Agustí Perales com a president i Manolo Blanco Sancho

com a artista d'aquelles monumentals falles i la consecució dels primers premis encadenats des de 1976 fins al 1981. Exceptuant l'any 1977, en el que República Argentina aconseguix el seu únic primer premi d'aquest període de la mà d'Antoni Grau.

Curiosament, Argentina, la comissió més guardonada de la història de les falles de Xàtiva, passà, al final dels anys setanta, per dificultats econòmiques, després del mal resultat que obtingué en organitzar un "parador faller" amb l'Orquestra Serenade l'any 1978. El dèficit que deixà aquesta experiència i els successius anys amb pocs fallers, fan que en el període temporal que tractem a l'article, no puguem parlar dels millors anys d'aquesta comissió, aleshores presidida per **Josep Barberà Gozalbes**. Per a això ens haurem d'esperar fins a la dècada dels noranta.

3.3.2. Els primers anys de Molina-Claret

Posteriorment, després de realitzar les grans falles del Raval, Manolo Blanco Sancho signaria amb Molina-Claret les primeres falles de Xàtiva que arribaven a superar la xifra de dos milions de pessetes (de l'època) i que aconseguien el màxim guardó a la secció especial els anys 1982 i 1983.

Precisament, la falla Molina-Claret que planta el seu primer monument el 1977, té als seus anys inicials un marcat accent políticocultural en tots els actes que realitzava. Les primeres presentacions es realitzaren al Cinema Avenida, amb l'actuació del grup Aplec, que acabava de treure un disc i va presentar les seues noves cançons. Van realitzar la llavor de mantenidors persones que després serien rellevants en la política local com ara un jove i reivindicatiu **Ximo Corts** o qui després seria director del **Levante EMV**, **Ferran Belda**. Als seus llibrets hi figuraven textos compromesos... no debades, aquesta comissió presidida per **Vicent Soler** qui després seria regidor socialista, tenia com a caps visibles en la seua activitat a joves manifestament d'esquerrers com Paco Barberà, més conegut com a **Paco Fum**, **Ximo Roca** i els **Germans Gimeno, Vicent, Enric i Paco**, entre molts altres. Aquest sector més radical, deixa la comissió, quan portava sols tres anys formant part d'ella, i és per això que la tasca reivindicativa de Molina-Claret és interrompuda el 1980. Tot just quan Vicent Soler deixà la presidència, per motius de cansament i per les divergències polítiques internes. A partir d'aquell any **Rafael Balaguer "Quini"**, amb tan sols vint-i-set anys, aconseguix temperar les friccions i incrementar la comissió en nombre de components la qual cosa va ajudar a consolidar la comissió i a guanyar diversos premis a la secció especial.

3.4.L'evolució de la Junta Local Fallera fins a arribar a aquest període

Al llarg del segle passat sempre ha existit un Ens organitzador de les comissions de la ciutat. Aquest Ens sempre ha estat lligat amb l'ajuntament. Tanmateix, depenent del moment, aquest ha exercit un major o menor control. Durant els anys de la Segona República es denomina “Comité Central Fallero” i estava presidit pel tinent alcalde de la Comissió de Fira i Festes. El control del comitè per part de l'ajuntament era tant econòmic com polític conformant una relació total de dependència.

Des de l'exercici 1942/43 fins al 1960/61 l'Ens passà a denominar-se Junta Central Fallera i és, al llarg de la dècada dels seixanta quan l'Ens adquirix la seua denominació actual de Junta Local Fallera, donat que s'entén que la Central és la de València ciutat. En diverses qüestions, sobretot al Tribunal d'Incidències, aquella estava supeditada a aquesta pels seus estatuts la qual cosa actualment és impensable doncs els dos Ens són independents.

Del 1943 fins a 1978 el president de la Junta Local Fallera, o Central segons el moment, era nomenat per l'alcalde de la ciutat. El càrrec requeia en el regidor que aquest estimava oportú i així feia un exercici de tutela política, econòmica i censura, del que les falles de l'etapa franquista mai no pogueren escapar.

Així, en el període que ens ocupa, el President de la Junta Local Fallera de Xàtiva fou el Regidor de “Fomento e Industria” Salvador Albero Egea i, posteriorment, el Segon Tinent Alcalde i Regidor de Tràfic Joaquín Bañuls Sanchis. El primer ho va ser des de l'exercici 1970/71 fins al 1975/76, mentre que el segon ho fou des de 1976/77 fins a 1978/79.

De Salvador Albero es té un bon record. Industrial, de tracte afable i pacient, segons testimoni de Vicent Biosca, va estar sis anys al capdavant de la Junta Local Fallera i va demanar diverses vegades a l'Alcalde, Jesús Miguel Cuadrado, la ubicació d'un hipotètic Museu Faller al Palau d'Alarcó, aleshores edifici en perill de ruïna.

Cal apuntar ací que, en aquell moment, el Palau d'Alarcó era una ubicació destinada a ser la nova Casa de Cultura. La iniciativa va anar postergant-se, donat que el cost de la rehabilitació era inassolible per a l'Ajuntament de la Xàtiva dels anys setanta. Amb el primer ajuntament democràtic es persistix amb aquesta idea, com així ho comenta Ximo Corts a l'esmentat article del Llibre de Fira de 1979, el problema va vindre quan, en aquests anys, es va buscar una nova ubicació per als Jutjats de Primera Instància i pensaren en l'edifici del Palau d'Alarcó. Definitivament, aquesta possibilitat de Casa de Cultura amb una secció habilitada per a Museu Faller, va desaparèixer.

Ben coneguda va ser en aquell temps l'anècdota del famós Tir i Arrossegament que Antoni Grau va fer per a la falla El Cid del 1975. Aquest grup, tan ben realitzat, es va indultar de les flames la nit de la Cremà, pel consens de la comissió i el consentiment de Salvador Albero, amb la idea que el nou Museu Faller tingués una peça d'impacte. El grup passà dos anys embolicats en mantes al Palau d'Alarcó i finalment, després que Salvador Albero deixés la presidència l'any 1976, sense veure complit el seu somni d'un Museu Faller per a Xàtiva, l'artista Antoni Grau va comunicar a la comissió del Cid que tenia un comprador per tal que aquest conjunt de tir i arrossegament no es perdera entre les ruïnes del vell Palau d'Alarcó. Es tractava de la falla República Argentina, però no la de Xàtiva, sinó la de Gandia, la qual va pagar 75.000 pessetes, de l'època, pel famós grup, que la comissió entregà en un sobre a les monges en forma de donatiu, en l'acte de visita a l'asil d'ancians. I, així va ser com el mític Tir i Arrossegament de la Falla del Cid de 1975 es cremà a Gandia la nit de Sant Josep de 1977.

A Salvador Albero el va succeir a la presidència de la Junta Local Fallera, un altre regidor de l'ajuntament. Es tracta de Joaquín Bañuls Sanchis, de fermes idees conservadores i poc talant negociador. Segons varis testimonis de presidents de comissió del moment, la gestió de Bañuls es va empitjorar en agreujar-se l'ambient predemocràtic que es respirava a la ciutat. Bañuls no sabé gestionar les tensions polítiques del moment, en alguns episodis dels quals va ser protagonista, com veurem més avant.

El seu tarannà aspre no li permetia tenir la mà ampla del seu antecessor en el càrrec. És per això que deixà el càrrec després de les falles del 1979 amb les primeres eleccions municipals a la vista i el canvi de la Junta Local Fallera reorganitzada per un Ajuntament Democràtic.

3.4.1.La Junta Local Fallera de Xàtiva en l'etapa democràtica

És evident que eren altres temps, pel que fa al carisma, caràcter i qualitats personals dels fallers que ocupaven el càrrec de president en cadascuna de les comissions de la ciutat. Josep Barberà en República Argentina, Juan Tormo en Espanyoleto, Àngel Díaz Donoso en Sant Jaume, Josep F. Mira en Cid-Trinitat, José Castellano en el Mercat, Agustí Perales en Raval, Ismael Martí en Tetuan, Rafael Balaguer en Molina-Claret, Amador Cano en Ferroviària... persones amb sobrades facultats per a gestionar qualsevol situació compromesa. Amb tot i això, la Junta Local Fallera de l'exercici 1979/80 va estar huit mesos sense president. Interessant episodi que ara passem a relatar.

Cal recordar, així ens ho han manifestat tots aquells a qui hem demanat testimoni d'aquells fets, la important feina realitzada per Rafael Ballester Ramón, qui venia exercint de secretari de la Junta Local Fallera des de l'exercici 1970/71 i a qui els distints presidents demanaren que continués durant aquests mesos de buit de poder, fins que fos aprovada la nova Junta. Així va ser que Rafael Ballester fou l'únic cap visible per a gestionar els documents oficials i en les relacions amb la Junta Central Fallera de València, des d'abril fins a desembre de 1979.

El primer alcalde de la nova etapa democràtica a l'Ajuntament de Xàtiva, Manuel Casesnoves, decidí reunir-se amb els presidents de les comissions falleres de la ciutat, una vegada passat l'estiu i la Fira d'Agost, concretament el 17 de setembre de 1979, amb la presura de temps imposada per la necessitat de trobar un nou president a la Junta Local Fallera, donat el buit de poder creat després de l'abandó del càrrec de Joaquín Bañuls i el col·lapse en el qual es trobava l'ens una vegada celebrades les primeres eleccions municipals el 3 d'abril de 1979.

En principi, s'acorda que el President Nat de la Junta Local Fallera era l'Alcalde de la ciutat. Amb la intenció, però, de democratitzar el màxim òrgan faller de la ciutat, Casesnoves insistí en què els presidents proposaren un candidat o varis i aquests siguen elegits per votació, en lloc que siga imposat per ordre d'alcaldia. Passats els mesos de setembre i octubre, encara no apareix cap candidat. Tampoc no hi ha Fallera Major de Xàtiva ni Infantil. En una urgent reunió la darrera setmana de novembre de 1979, Manuel Casesnoves porta una carta amb una candidatura, per si de cas no hi havia cap candidat, l'alcalde havia fet els deures, doncs no era desitjable que s'allargués el problema. Temps després es va saber que la candidatura era la de Vicent Soler Oliver, antic president de República Argentina i de Molina-Claret la qual cosa era comprensible donat que Soler era militant socialista i el nou alcalde estimava convenient que ocupara el càrrec algu de la seua confiança si no hi havia més remei.

Aquesta carta no va arribar a obrir-se, ja que aquella mateixa nit, Ismael Martí, president de Tetuán-Sant Francesc va entregar un sobre al secretari amb la candidatura de Joaquín Esplugues Pastor, conegut faller i expresident de les falles Cid-Trinitat i Tetuan-Sant Francesc. Una vegada llegida l'única candidatura es procedí a la votació i és aprovada sense cap vot en contra. La següent setmana, el 6 de desembre de 1979, faltant sols tres mesos per a falles, s'aprova en assemblea general la composició de la primera Junta Local Fallera de l'etapa democràtica, de la història de les falles de Xàtiva.

La nova Junta presidida per Joaquín Esplugues, comptava amb Tomàs Vinaches i Manuel Barajas com a vicepresidents, Rafael Ballester continuà la seua llavor de secretari, auxiliat per José Antonio Reig com a vicesecretari, Julian Peris feia les funcions de Tresorer i els vocals eren cadascun dels delegats de Junta de les diferents comissions de la ciutat.

4.Falla El Cid. La comissió de la Plaça de la Trinitat

-Tot açò què és?
-Una Falla.
-Puix, pel que ací es perfila
sembla el fi d'una batalla
de les que guanyava Atil·la:
que, així per tot escampada
no té trellat ni sentit.
-Ja la veuràs, ja, plantada
en la placeta del Cid.
Mire-la, ací té l'esbós,
i ací damunt la maqueta.
Ara, ajuntant cada tros
quedarà del tot completa.
-I no li sobraran peces?
-Ja procuraré que no.
Encara que les veja esteses,
sé d'elles l'aplicació.

Josep Maria Ballester
(Fragment del diàleg d'introducció a l'explicació de la
Falla del Llibret de la Plaça El Cid 1977).

4.1. La reaparició en 1973/74

La Falla de la Plaça de la Trinitat és la degana de les falles de Xàtiva, des que en 1865, de la mà de Blai Bellver, es realitza el primer monument faller que es planta fora de la ciutat de València. Duia per lema “La pesca de l'aladroc” i el seu artista va ser el fuster Jaume Garí.

Des d'aquella primera experiència fallera, i amb el dubte de si als dos següents anys hi hagué de bet nou monument a la plaça, no tornen a plantar-se falles en aquest indret fins a 1933 de la mà del mestre Francisco Climent Mata, qui realitzaria consecutivament cinc monuments per a la comissió. Cal recordar, com hem apuntat abans, que durant el període de la II República Espanyola aquesta plaça passà a denominar-se Plaça de Blasco Ibáñez, mentre tornava a canviar el nom pel de Plaza del Cid l'any 1940.

Amb la lògica aturada pel període de la Guerra Civil Espanyola, durant les dècades dels anys quaranta i cinquanta, es planten un total de huit monuments, constituint-se la comissió de forma intermitent i sense continuïtat. Tot gràcies a la persistència de l'empresari Antonio Beltran Ferri qui va presidir la comissió durant sis anys. Destaquem el Primer Premi aconseguit el 1947 amb el monument que duia per lema «Cinelàndia», realitzat pel polifacètic artista local Vernia.

El 1956 es va plantar l'última falla d'aquest període i van transcórrer diuït anys fins que, amb el moment d'eclosió de noves comissions falleres a la ciutat, els veïns de la Plaça de la Trinitat plantaren falla novament el 1974.

L'impulsor de la iniciativa va ser Vicent Sanchis Bernabeu, de malnom «El Gandumbero», aleshores propietari del supermercat Spar instal·lat a l'avinguda de Selgas.

Vicent Sanchis aconseguí que el jove Manolo Blanco Sancho signés la realització del monument i contactà amb una marca comercial d'arròs (Arroces La Cigala) per al seu patrocini per la qual cosa al cadafal hi figurava una gran cigala vestida de cuinera i fent peripècies per a arribar a final de més. El mateix president signava al llibret d'aquell any els versos de l'explicació de la falla, atés que «El Gandumbero» era un assidu versador als llibrets de falla d'aquest període.

Després la grata experiència del retorn de la Falla Degana al panorama faller xativí, Vicent Sanchis deixa la presidència de la comissió molt disgustat pels problemes familiars que va tenir amb la que va ser Fallera Major del 1974, Elena Díaz Irles, a més de ser baixa com a faller. En front d'aquesta situació l'empresari Vicent Biosca Guerola accedix a la presidència en una junta extraordinària del mes de maig de 1974.

4.2.La presidència de Vicent Biosca Guerola

En el seu primer any al capdavant de la comissió, Biosca, ja va deixar veure les ganes d'activar l'inquietant panorama faller xativí. Nombra una junta executiva farcida de gent jove amb esperit renovador. El vicepresident era Avelino Mallea, el secretari Emi-

La Cort d'Honor acudia a l'escenari en grups de quatre o cinc parelles de falleres i fallers. Tot degut a l'amplitud de la plaça. Al fons veiem el Palau d'Alarcó amb les parets empaperades de publicitat sindical. Foto: Adolfo Garcia.

L'acte d'entrega de premis de 1978 es va celebrar al Reial de la Fira. La comissió aconseguia per segon any consecutiu el premi a la millor presentació. Foto: Adolfo Garcia.

lio Llanderal i es potencia la comissió de festejos, al davant de la qual estava el fotògraf Adolfo Garcia, posterior regidor socialista després de les eleccions municipals de 1978. Vicent Biosca Guerola, va néixer a València el 17 de setembre de 1936, “**vaig néixer en plena Guerra Civil però recorde la meua infància en la postguerra, en una València castigada, on es passava fam i mon pare, sense oportunitats laborals, va decidir que ens hi anàrem a Font la Figuera, el seu poble**” ens comenta emocionat Vicent Biosca. “**Allí, almenys podíem menjar del que donava el camp**” continua... “**A finals dels anys quaranta, els meus pares troben feina a Canals en un moment en què el tèxtil comença a pujar. Així que, per a no fer tant de viatge passarem a viure a Canals on recorde una joventut molt bonica... amb els meus germans, José Luis i Ramón, anava a estudiar música a la Canalense, és per això que, quan ja estava treballant a la Ferry's, vaig demanar fer la mili de voluntari com a músic a la Banda del Ministeri de l'Exèrcit a Madrid. Jo tocava l'oboé. En tornar em vaig reincorporar a la fàbrica però mon pare, que era comercial, va agafar la corresponsalia de Xàtiva de Transportes La Ibense i finalment allí se n'anàrem a viure...**” “**Com veus, jo he viscut en molts llocs, la que realment és de Canals és Conxa, la meua dona, perquè tots els meus fills van néixer en Xàtiva i d'allí es consideren**”.

El matrimoni Vicent Biosca – Concepció Peris té molts bons records dels anys seixanta i setanta a Xàtiva “**vivíem al Carrer En Gai, encara que després ens traslladarem a l'Albereda. En aquells anys van néixer les nostres filles Mª Àngels, Susana, Immaculada i Ana Maria i Vicent, el nostre menut...**” continua Vicent parlant de la seua feina... “**Jo tenia diverses ocupacions i ho portava tot al tall... Era co-propietari, junt amb Pepe Morata, d'una fàbrica d'envasos de fusta per a fruits en la carretera de Lloc Nou. Aquesta empresa tenia el seu despatx al núm. 2 de la mateixa Plaça del Cid, on jo tenia un comerç de pinsos, eines i guarnició per a animals**”.

És per això que l'oficina d'aquest comerç, es va convertir també en l'oficina de la falla. Quan hom volia trobar a Vicent Biosca, ja fóra faller o no, per qüestions de la seua comissió, allí estava el seu president en horari laboral pel qual fos necessari.

Amb aquesta situació Vicent Biosca s'apuntà a la falla de la plaça on tenia la feina des del primer any de la seua re-fundació. Quan uns veïns del barri anaven buscant nous fallers l'any 1973. Biosca, sense tindre experiència en falles, en ser persona meticulosa i exigent en si mateix, transmet el seu tarannà a tota la comissió,

aconseguint en cada activitat realitzada el màxim perquè la Falla de la Plaça de la Trinitat recuperarà el protagonisme que mai hauria d’haver perdut. Així és que, any rere any, la comissió augmenta el seu nombre de components i d’activitats, com hem indicat més amunt.

Aquesta forma de ser del nou president prompte dona els seus fruits, com hom pot veure al llistat de premis aconseguits durant els quatre anys de Vicent Biosca al capdavant.

Pel que fa al monument, la comissió compta amb Antoni Grau Cros com a artista, atés que Manolo Blanco adquirix altres compromisos i tot tenint present l’amistat entre Grau i Biosca.

Es pot afirmar que la idea de la falla naixia de tots dos, encara que el punt de sàtira necessari anava a càrrec d’un escriptor que mai havia col·laborat a les falles de Xàtiva. Es tracta de Josep Maria Ballester Juan, natural de Canals i poeta amb una llarga trajectòria fallera a la ciutat de València. Vicent Biosca contacta amb l’escriptor canalí, aquest accepta l’encàrrec, després de la negativa d’Enric Camáñez Úbeda, aleshores prolífic versador de llibrets de falla, en realitzar la crítica per al monument de la Falla del Cid, atés que ja tenia prou falles amb les quals col·laborava.

5.Vicent Biosca i Josep Maria Ballester. Una fructífera relació

*Vaig rebre un besa-la-mà
del president de la falla
dient-me que l’endemà,
sense pretext ni contalla,
acudirà al casalet,
a l’hora que m’indicava
per a xarrar un poquet
d’assumptes que interessava.*

*Vaig acudir, que Biosca,
malgrat ser tan bon amic,
xilla i se’n passa de rosca,
si no el crec o el contradic.*

*En veurem s’alça al moment,
saludant-me entusiasmat.
I m’abraça fent patent
nostra entranyable amistat.*

Josep Maria Ballester
(Fragment del diàleg d’introducció a l’explicació de la Falla del Llibret de la Plaça El Cid 1978)

5.1.Un autor de prestigi als llibrets de las falles de Xàtiva

Segons Biosca, el fet principal que va causar la negativa d’Enric Camáñez va ser que aquest treballava com a impressor linotipista a la Impremta Mateu i Vicent Biosca volia que el llibret de la seua comissió s’imprimira a la impremta Martí, propietat del seu amic Ismael Martí Gironés, altre col·laborador literari assidu als llibrets dels anys setanta i huitanta.

Com diu la dita, no hi ha mal que per bé no siga, i així fou, doncs amb la ploma de Josep Maria Ballester, la falla del Cid va gaudir d’uns llibrets d’una qualitat literària al que la resta de llibrets editats per les altres comissions de la ciutat de Xàtiva no podien igualar. És per això que des del 1975 fins al 1978, la Plaça de la Trinitat va lluir el palet del premi al Millor Llibret als seus monuments sense cap mena de discussió.

És necessari aturar-nos ací, per comentar als lectors més joves, que aquells llibrets de fa quaranta anys, no tenien res a veure amb els «llibrots» fallers actuals on trobem gran quantitat de pàgines amb articles més o menys erudits, en detriment de l’explicació de la falla, motiu pel qual s’edita el llibret, cada vegada més breu i de qualitat literària cada cop més dolenta. Aquells llibrets dels anys setanta, encara conservaven l’essència de l’explicació de la falla tal com Bernat i Baldoví o Blai Bellver ho feren en el seu dia.

No debades, fins ben entrada la dècada dels huitanta, solament es contemplaven els fulls dedicats a la crítica del monument per al concurs del Premi al Millor Llibret. És a finals dels anys huitanta quan comencen a contemplar-se, dintre d’aquest concurs, tant la resta de continguts, com l’estètica del llibret.

5.2. Josep Maria Ballester Juan. Aproximació a la seua biografia

Josep Maria Ballester Juan nasqué el 18 de febrer de 1910 a Canals i v passar la infància al carrer Baix (Sants de la Pedra) al cor de la vila canalina, acudint a l’única escola que tenia Canals aleshores, la regentada per Antonio Arnau, que es trobava al costat de l’antic ajuntament (juntament amb l’edifici del Patronat). Va començar a treballar als 14 anys com a “escrivent” al molí fariner de Ferri i passà a les oficines del Banco Español, per recomanació de Salvador Ferri, en obrir-se la sucursal del banc a Canals l’any 1925. Amb tan sols 17 anys va ser ascendit a “pagador” i encarregat del canvi monetari del mateix banc, però a l’oficina de zona de Xàtiva, on el 1927 es traslladà a viure temporalment. El 1936, iniciada la Gerra Civil Espanyola, el jove Ballester es trobava treballant a la sucursal d’Albaida quan va ser mobilitzat, actuant com a comissari de l’exèrcit republicà.

No ens consta que tingués una clara i destacada actuació política; encara que assolí una representació sindical en temps de guerra, actuant com a secretari d’UGT i al davant com a comissari polític per la qual cosa sofriria, anys més tard, una dura repressió laboral.

En 1939, acabat el conflicte, fou sancionat, com tants altres professionals, ara treballadors de grans empreses, ara funcionaris. Per la qual cosa perdé el seu lloc de treball, atés que, l’aleshores ja anomenat Banco Español de Credito, dugué a terme una forta repressió contra aquells empleats que es donaren a conèixer com republicans. Ballester, amb trenta anys complits, es trobà Canals amb la vida truncada, veient com passaven els primers anys de la postguerra treballant al camp. És per això que marxa a València, on realitza feines d’escrivent, aconseguint ser readmés al banc l’any 1943.

Anà destinat a la sucursal del Grau de València i fixà la seua residència junt amb la seua dona Nieves Molina Martínez a l’Avinguda del Port, on visqué fins a la seua jubilació. Nascuts a València, en aquests anys, són els seus dos fills Josep i Neus. Malgrat tot, Ballester no perdé la seua vinculació amb Canals, tornant a festes i a l’estiu, quan la feina li ho permetia.

La societat canalina de la postguerra romania amargada, hostil i encara guardava rancúnia, en front de moltes persones que ho van donar tot anys enrere pels valors democràtics. És per això que, mentre Ballester gaudia d’una bona feina i d’una plàcida vida a València, al seu poble natal durant les vacances d’estiu de 1947, sofri injustes acusacions i maltractes físics arran del frustrat atemptat, de confusa autoria, que va tenir lloc al pont de la via del tren que creua el Barranc del Toll.

Malgrat les recialles que la en la mobilitat de les cames que les tortures li deixaren de per vida, mai demostrà odi ni guardà rancor contra els “denunciants”, a qui abans havia tingut com a amics.

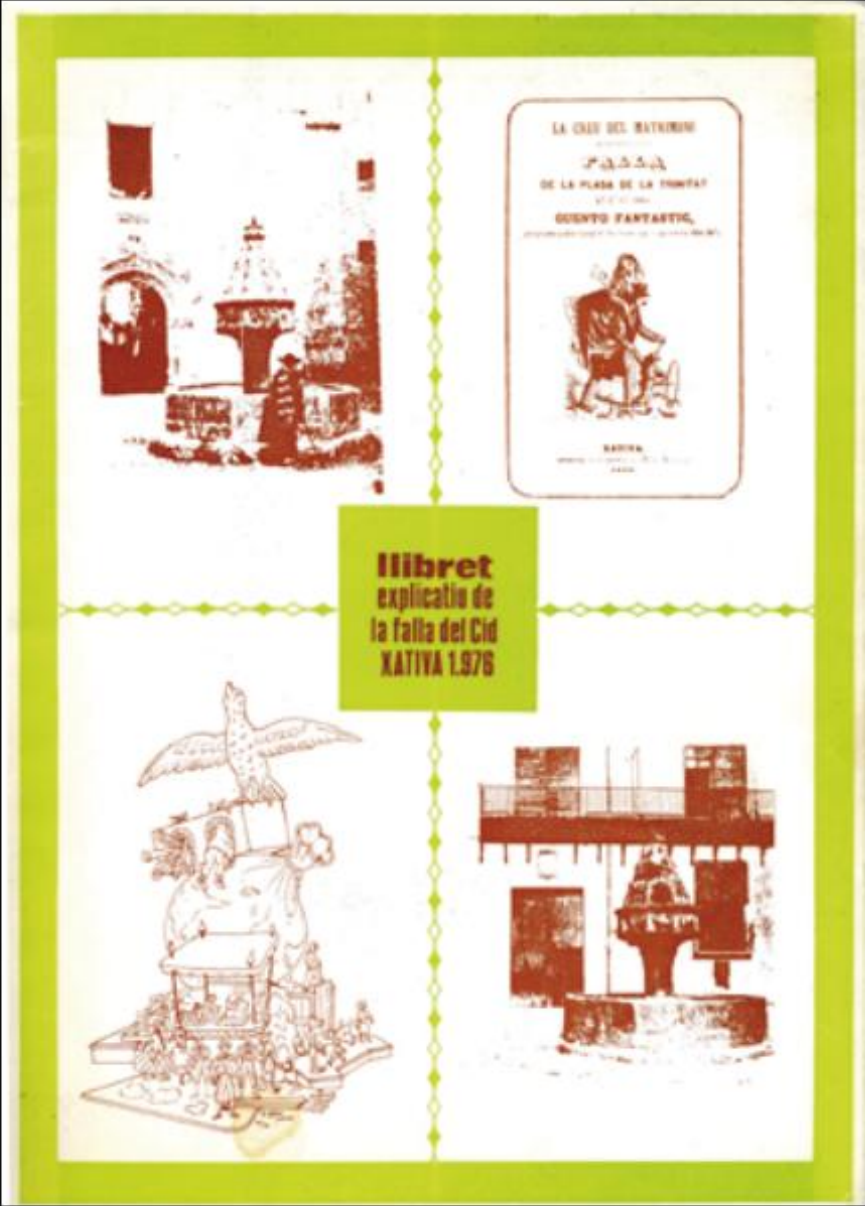
A la dècada dels 50, Ballester ascendí professionalment passant ascendí professionalment passant a l’oficina principal del Banesto al carrer Joaquim Sorolla. En la mateixa passà la resta d’anys de la seua vida laboral fins al 1970, any de la seua jubilació anticipada –als seixanta anys- per motius de salut. És en aquest moment quan tornà al poble. Amb el cos maltractat, però ple d’il·lusions, volgué passar els últims anys de la seua vida a Canals, habitant en una casa de la plaça de l’Església, on morí el 10 de gener de 1979, mentre als seus peus estava alçant-se l’estimada foguera de Sant Antoni, tantes vegades lloada per ell als seus poemes.

Llibret Falla Plaça del Cid, 1975. Premi al millor llibret. La portada és una composició on hi veiem la realitzada per Vernia per al llibret de la mateixa comissió l'any 1947.

Llibret Falla Plaça del Cid, 1976. Premi al millor llibret. La portada és una altra composició d'estil racionalista, amb dues tonalitats, realitzada per la Impremta Martí.

Llibret Falla Plaça del Cid, 1977. Premi al millor llibret. A la seua portada hi ha una fotocomposició del fotògraf Adolfo Garcia.

Llibret Falla Plaça del Cid, 1978. Premi al millor llibret. Portada amb una fotografia d'Adolfo Garcia i tipografia anglesa impresa en daurat.

Imatge Josep Maria Ballester als anys cinquanta. Amb quaranta anys el poeta de Canals es trobava a la plenitud de la seua vida. Treballador de banca, la seua vida a València el duu a ingressar el 1956 a Lo Rat Penat. Foto cedida per Pedro Vila.

5.3.L'escriptor i la seua obra

Els seus primers escrits –prosa en castellà– aparegueren en la publicació del partit de Primo de Rivera en Canals: *Patria y Unión*, que va dirigir Raimundo Sales a les acaballes de la dictadura (1928-1930). Segons l'historiador Alfons Vila, és en aquests anys, d'inquiet joventut, quan entra en contacte amb l'ampli grup de versadors de la comarca com ara Joaquim Ramon Ferrer (*el Peliblanco*), Ramón Morales (*el Privat*), José Boluda, José Guerrero, Enrique Sanz (*el Sec*), Vicente Grau (*el Calerer*) i Julio Real (*el Niño Julio*). Influenciat per tots ells, Josep Maria Ballester va adquirir el seu propi estil, com es veu en les nombroses col·laboracions poètiques als programes de festa local, dels quals n'era assidu, des de la postguerra fins als últims anys de la seua vida.

La seua vida al cap i casal el duu a ingressar el 1956 a Lo Rat Penat, on des del 1948, **Carles Salvador** organitzà la Secció de Literatura i Filologia i des del 1951 va organitzar uns cursos de llengua que popularitzaren les *Normes de Castelló* entre els escriptors valencians. Encara que no tenim document que ho acrediten, si analitzem la gramàtica i el lèxic utilitzat als seus escrits, sí tenim raons de pes per a pensar que Ballester va participar en aquests cursos. Del que sí que tenim certesa és que allí va conèixer a joves intel·lectuals que formarien part de la futura resistència cultural en ple franquisme: **Francesc Ferrer i Pastor**, **Enric Matalí** i **Timoneda**, **Vicent Sorribes**, **Vicent Ferrís** o **Ismael Rosselló** entre d'altres.

Ballester, influenciat per aquest ambient literari a la ciutat de València, promogué juntament amb el seu amic i també poeta, **Josep Boluda**, la Penya el Cabrerot, que agombolà a la pràctica totalitat de versadors de l'Alcúdia de Crespins i Canals: **J. Boluda**, **Vicent Molina**, **Joaquim Morales**, **els germans Arnau** (Pusa)... duent avant una llúida tasca de conservació del fons poètic que havien anat acumulant els seus integrants durant dècades.

Com apunta **Alfons Vila**, si fem una comparació entre els autors locals d'aquests anys, caldria destacar dos detalls personals: a) La bona relació que va tindre amb el **Peliblanco** i **Miquel Maset Real** –“mestres” del panorama literari local en la Canals dels anys quaranta i cinquanta- i la influència que projectaria sobre **Francisco Bru** “*El Casolero*”, encara que, des de l'inici de l'anomenada “*Batalla de la Llengua*”, les relacions amistoses es van tornar fredes i cadascú prengué un camí ideològic distint... i b) La seua formació gramatical, tot i ser dolenta, estava molt per damunt de la que posseïen, d'entrada, altres autors, per la seua formació als cursos de Carles Salvador a Lo Rat Penat i la seua convivència amb poetes d'aquesta entitat. El que sí que queda clar en les seues composicions de caire festiu és l'absència d'una normativa clara en utilitzar

un vocabulari i unes estructures col·loquials per tal de defugir de les composicions erudites que sí trobaríem en els seus escrits de caire Pairal i Romàntic.

A banda de les seues composicions poètiques, es coneixen més de tres-centes recopilades amb un mecanoscrit elaborat per ell mateix al final de la seua vida, Ballester va escriure un munt de textos en prosa per a diverses publicacions i obres de teatre, entre les quals destaquen ***Dos anglesos en una alfareria***, ***La baralla del Mallol***, un Miracle de Sant Vicent Ferrer anomenat “*La Profecia*” i diversos a propòsits fallers, entre ells un per a la Falla Cid – Trinitat de Xàtiva l'any 1977. També és d'ell la lletra de ***l'Himne a Canals***.

Malgrat tot, el fet que les úniques vies de publicació que utilitzà foren els llibres de festes, principalment els de Canals, i llibrets de falles, han reduït el seu radi d'expansió i coneixença i, com opina el seu gendre Pedro Vila, ben bé podria plantejar-se fer un redescobriment més ampli d'aquesta.

Per a mostra de la seua qualitat literària podríem posar-hi molts exemples. Transcrivim, però, un breu poemari dels que apareixien als llibres de festes de Canals on podem veure la riquesa de vocabulari i la dificultat en la composició d'aquesta breu trilogia sobre la construcció de la Foguera de Sant Antoni, escrita en versos alexandrins (dotze síl·labes).

LA SOCA, LA LLENYA, LA FOGUERA.

I)La soca

Al mos del fi xerrac, cau l'arbre a terra
bronxint la fulla i cruixint la branca.
Clavant-se la resta el tir a l'anca.
Per traure'l del bancal brava es desferra.
Pel pedregós camí, que el tronc esguerra,
llançant com fona tot cantell que arranca,
galopa envolta en polseguera blanca,
xiulant al vent amb una remor que aterra.
Rèptil monstrosos, a l'esclafit de tralla,
arrapa les parets, brama i s'encalla,
corbant balcons i reixes per on passa.
I en un trontoll horrible que esgarrija,
deixant espés fullam negra catifa,
com un bòlid, triomfal, entra a la plaça.

II)La llenya

De gom a gom de llenya està la plaça
formant tupit i enmaranyat boscatge.
Que en llur revolt i desgrenyat ramatge
tapissa la façana de tota casa.
Del poble, la gran flora s'entrellaça
en un estret feix que viatge a viatge,
en un dur arrosseg, del lluny paratge,
ja en al curull el Goleró ultrapassa.
Fronós estany de plàcida harmonia
de fulles irisades d'un fi marbre,
d'estranya i excitant policromia.
Verger flairós de tota mena d'arbre,
que guarda impassiu a què arribe el dia
que el foc voraç el destrosse barbre.

III)La foguera

Quaranta esporgadors dels de més fama,
en el difícil art de la destraleta,
amb gran desplegament d'esquerra a dreta,
Despullen els cimals de tota rama.
De pins, al mig la plaça, surt l'entramat
Que, a poc a poc, penent corpenta, dreta,
-per aquests artesans tan destres feta-
Cercat el cer, airosa s'encarama.
Fantàstic monument, gegant foguera,
Que s'alça majestàtica i austera.
Conjunt d'enginyi i art que a un temps allotja.
Ciclop presumit en tratge de pinotxa,
Als peus collar fet d'encenalls de botja
I el clàssic taronger com a cimera.

6.Josep Maria Ballester i el món faller

-Tu no has sigut mai faller?
-Si, per això sé el que és:

un desagraït quefer
que du maldecaps només.
Si tu ho saps massa de sobra.
Això és barallar debades.
Si per gran que siga l'obra
sempre sentireu xarrades:
"Si s'han fet en la metralla,
si s'han farcit la barcella"
Quan no sobra de la falla
ni per a una paella.

Josep Maria Ballester

(Estret del diàleg "Que té la Falla?" del llibret de la Falla El Cid 1978).

Josep Maria Ballester era, per damunt de tot, un poeta senzill, popular, costumista i narratiu, ric en lèxic i en expressions. Va retratar en valencià, i a l'estil dels poetes pairalistes successors de Teodor Llorente, la gent i els paisatges del poble, així com els esdeveniments de la vida diària. No debades la seua ploma era d'allò més adient per a la poesia de caire festiu i va estar fermament enraigada en l'eclosió de la festa de les falles a finals dels anys quaranta a la ciutat de valència.

No cal dir que el nostre poeta va trobar, com altres coetanis escriptors, un refugi per a publicació en la nostra llengua en els llibrets fallers de la València dels anys quaranta. Tot i tenir la valentia suficient per a publicar en valencià en eixos temps, en què la censura estava sempre a l'aguait d'aquestes manifestacions vernacles, les quals, encara que consentides, estaven controlades per la dictadura franquista.

Com hem vist abans, des de 1943 Ballester i la seua família, establixen la residència a l'Avinguda del Port de València, és en aquests moments quan entrà en relació amb el món faller, participant activament en la realització de nombroses crítiques de falla, poemes dedicades a les falleres majors i fent el paper de mantenidor en moltes presentacions falleres dels anys cinquanta i seixanta.

El nostre poeta no pogué defugir de la poesia de "cortesía social" necessària per a aquests esdeveniments fallers, encara que tenim exemples de poemes d'aquest període on s'aprecia la gràcia i la ràpida i fluida comunicació amb el receptor com ara els poemes de les imatges

6.1.La Falla Conserva – Berenguer Mallol

La Falla Conserva - Berenguer Mallol és una comissió fallera amb molta tradició, on la majoria de falleres i fallers han nascut al barri de la Conserva situat al Grau de València. En aquest barri obrer els veïns treballadors de la indústria de fàbriques d'oli, sabó, cristall, farines i conserves s'unixen per formar una nova comissió. Està documentat el seu inici el 1928 quan un personatge carismàtic del barri anomenat **Vicent el de l'oli, Joaquín Serrano i Vicent Aviñó**, entre altres, van posar en peu la primera falla, que portava per lema "I de les aigües brutes, que?" de **Josep Muria i Pastor**. Un orinal i una columna rematada per un personatge amb cap d'interrogant i amb un bastó d'alcaldia a la mà, és el remat d'aquesta falla que feia referència als desguassos, séquies i altres problemes amb l'aigua que es devien solucionar. Precisament l'esbós d'aquest monument del 1928 coincidix amb el de la falla plantada Xàtiva el 1933 per la comissió de la Plaça Sant Jaume, abans Méndez Núñez, com podem observar a les imatges C i D. La qual cosa ens indica que en aquell moment les falles de Xàtiva ja reproduïen cadafals que anys enrere s'havien plantat a la ciutat de València.

La comissió de La Conserva va plantar falla de manera consecutiva fins al 1936, tot degut a l'aturada provocada per la Guerra Civil i els anys de dura postguerra i no ho tornà a fer fins dotze anys després, quan Josep Maria Ballester participa, juntament amb els veïns del seu barri, en la iniciativa de la refundació de la comissió l'any 1948. I va ocupar des d'aquell any, i al llarg de vint anys, distints càrrecs en la seua junta executiva.

El nostre escriptor viu un període fecund de més de vint anys pel que fa a la literatura fallera, la qual alternava amb altres textos per a programes de festa o obres de teatre. Va realitzar la crítica per al llibre de la seua falla, durant tots els anys que va pertànyer a ella, així com per a falles veïnes que li ho encomanàvem. És per això que rebé molts premis al millor llibret en la convocatòria que anualment realitzava Lo Rat Penat.

Altra de les facetes on Ballester es desembolicava amb soltesa era la de mantenidor de les presentacions falleres. Amb el seu enginy inherent amenitzava les exaltacions a les falleres majors amb els seus parlaments i poemes escrits per a l'ocasió i dedicats a la persona protagonista de l'acte.

Finalment, hem de destacar la tradició teatral de la Falla Conserva – Berenguer Mallol, comissió molt guardonada als premis de Concurs Faller de Teatre organitzat per la Junta Central Fallera de València. Precisament la preocupació pel fet teatral en el si d'aquesta comissió s'origina als a propòsits escrits per Josep Maria Ballester als anys cinquanta i seixanta, encabits dintre de les presentacions falleres que organitzava la comissió, primer al Teatre de La Marina i més tard a la Sala de Festes Torremar, mítica a València i propietat de la comissió del barri de la Conserva, a partir dels anys seixanta.

Com a fet curiós cal destacar que els descendents familiars més directes de Josep Maria Ballester, malgrat la seua marxa a Canals després de la jubilació d'aquest, no ha deixat mai de pertànyer a aquesta comissió fallera. Tal és així que enguany, 2018, la seua néta Maríní Vila i Ballester és la fallera major de la Falla de la Conserva i els seus rebesnéts **Marta Jarque i Vila i Jordi Sánchez i Vila** són fallera major i president infantils respectivament.

Esbós de "I de les aigües brutes, que?" de Josep Maria Pastor. La primera falla plantada al barri de La Conserva, l'any 1928, va tenir una rèplica exacta a la plaça Sant Jaume cinc anys després, feta pel mateix artista i adaptada a la Xàtiva "Ciutat de les mil fonts". Imatge presa de la revista Impresiones, març 1928.

7.Els llibrets de Josep Maria Ballester per a la Comissió de la Plaça de la Trinitat

I en veritat així era,
Que darrere del complit fet,
em reballà a la primera:
"Tu ens faràs el llibret"
-Quin llibret?
-El de la falla.
-Estàs poc equivocat!
Fer jo el llibret? Home calla.
-Sí, així ho tenim acordat.
-Vicent, no ens moguem a engany.
Ja quedàrem l'any passat...
-L'any passat no és enguany;
Deixem per nul el parlat.
Mentre siga president
el llibre l'has de fer tu
i ara ho sóc, tin-ho present.
-Xe, no sigues importú!
Quantes voltes em tens dit,
que et deixaries la falla
per ser treball tant neguit
que et servirà de mortalla?
Josep Maria Ballester
(Estret del discurs de mantenidor de la presentació de la Falla El Cid 1977)

En la presentació de 1977 la comissió de la Plaça El Cid va estrenar la peça teatral "Homenatge a l'artista faller", escrita per Josep Maria Ballester per a la ocasió. En la imatge veiem al president i l'autor parlant al públic des de la platea del Gran Teatre i a Palmira Guerola, Fallera Major d'aquell any, fent entrega d'un ram de flors a Nieves Molina, dona de Ballester. Foto: Adolfo Garcia.

La comissió de la Plaça de la Trinitat sempre va mostrar públicament el seu agraïment per l'aportació literària de Josep Maria Ballester. Aquesta és una de les seues últimes imatges captades de l'escriptor. Concretament al sopar homenatge a la Fallera Major de 1978 Maria Josep Soriano. Foto: Adolfo Garcia.

D'esquerra a dreta, Vicent Soler Oliver, president de la falla Molina-Claret, Jesús Miguel Cuadrado, Alcalde de Xàtiva, i Joaquín Bañuls Sanchis, president de la Junta Local Fallera, en el darrer acte oficial d'aquesta Junta, que es va celebrar el 29 de març de 1979 al plenari de l'antic Ajuntament de Xàtiva del Convent de Sant Agustí. Tots tres acabaren els seus respectius mandats aquell mateix més. Vicent Soler, amb molta experiència en falles i militant socialista, era la persona ideal per a renovar el màxim ens faller de la ciutat a un mes vista de les primeres eleccions als nous ajuntaments democràtics, eixa era la intenció de Manuel Casesnoves, primer alcalde d'aquelles eleccions. Finalment Soler renuncià, en juny d'aquell any, a presentar-se al càrrec, al·legant causes laborals i familiars. Aquest fet truncà l'aire de renovació en la Junta Local Fallera i propicià una línia continuïsta i conservadora amb l'aprovació, in extremis, de la candidatura de Joaquín Esplugues al desembre de 1979. Foto cedida per Júlia Macias.

Mecanoscrit original de Josep Maria Ballester escrit per a la salutació d'un llibret de falla dels anys cinquanta. Cedit per: Pedro Vila.

El llibret de la falla Conserva - Berenguer Mallol de 1964, escrit per Josep Maria Ballester, obtingué el primer premi al Concurs de Llibrets de Falla de Lo Rat Penat.

7.1. Quatre llibrets de Premi

Passem a descriure i comentar aquests quatre llibrets nascuts de la ploma de Josep Maria Ballester i mereixedors del Premi al Millor Llibret del seu corresponent exercici. Cal esmentar que, en aquells anys, sols s'entregava un premi en el concurs de llibret. Com també es feia a la cavalcada, presentació, ninot i la resta de concursos al marge dels premis al monument faller. És a partir del 1990 quan s'entreguen el primer, segon i tercer premi en diverses activitats, inclosa la del llibret de falla.

Per altra banda, hem d'aclarir el dubte creat davant de la concessió o no, del Premi al Millor Llibret de l'any 1976. Al "Quadern de Falles, 1865-2014" de Joaquim Sánchez, ni tampoc al Museu Faller, no costa que es fera concessió d'aquest premi l'any 1976. A l'Arxiu Municipal, ni al de la Junta Local Fallera, tampoc no consta acta d'entrega d'aquest premi.

Segons testimoni dels familiars de Josep Maria Ballester, de Vicent Biosca i de la Fallera Major d'aquell any Mª José Terraga, sí que es va entregar aquest premi, de la mateixa forma que els altres anys. A més a més, tots recorden que va estar col·locat al monument d'aquell any. Consultats també els actuals membres de la comissió Cid-Trinitat, per si encara conserven els palets antics, ens van dir que si hi conserven alguns d'aquella època, però no tots. El casal de la Falla El Cid s'hi trobava a la mateixa plaça, concretament a l'anomenat Casino Republicà, on hui trobem l'Arxiu Municipal, a l'antic convent dels Trinitaris. A inicis dels huitanta, abans de fer la rehabilitació de l'edifici tal com ara el coneguem, la comissió va abandonar el seu casal on hi havia premis que es feren malbé per la humitat de les parets i les goteres.

A l'hora de tancar el present escrit Miguel Mira, un dels fallers més veterans de la comissió, ens entregà una fotografia de l'arxiu d'Adolfo Garcia, on veiem dipositat al monument d'aquell any el premi al millor llibret 1976, a la part inferior dreta de la imatge. La qual cosa aclaria tots els dubtes.

7.1.1.Pobra Taronja

Exercici faller: 1974-75
Format: 17 x 24 cms.
Qualitat: Portada cartolina couxé 25025 grams. Interior paper educat mate 90 grams.
Núm. de pàgines: 38 pàgs. (26 text – 12 publicitat)
Impremta Martí

El llibret duu en la portada una fotocomposició on es reproduïx una antiga portada que l'artista local Vernia va realitzar per a la comissió als anys cinquanta.

En la salutació se'ns recorda la recent mort del polifacètic artista i col·laborador de la comissió, a qui se li dedica el llibret. *"Tan sols ens dol que un gran amic nostre no estiga present".*

Veiem com vam apareguent fotografies a color en algunes pàgines. La qual cosa era un luxe per a un llibret de comissió de falla. Concretament, a la pàg. 6, hi trobem una fotografia del quadre plàstic de la Presentació de les Falleres Major de 1975: Loles Barberà Barazas i Immaculada Biosca Peris (Fallera Major Infantil). En aquella imatge aparegueren la pràctica totalitat dels components de la comissió.

Troblem una doble pàgina titulada "La Dona en la Falla" amb la fotografia de les dotze falleres reines d'aquell any. Reina de la Simpatia, de la Despertà, de la Font, de la Bellesa, del Casalet... Aquest era un costum amb el qual es distingia a algunes falleres de la Cort d'Honor.

Com a curiositat hi trobem l'esbós de la primera falleta infantil que va realitzar Paco Roca Chorques. El seu lema era "Mary Pop-pins" i la va realitzar a uns baixos del carrer En Gai.

La relació i explicació de la falla:
Per primera vegada era a càrrec de Josep Maria Ballester. La qual cosa es nota per la quantitat de pàgines dedicades. Introduïx l'explicació un surrealista diàleg faller entre dos veïns que passejant pel carrer Montcada es troben, de sobte, una Falla i un li la explica a l'altre...

*- Però, m'hauràs d'explicar
ben clar l'argument que té,
per si la pense plantar
en ma casa l'any que ve.
- Jo? No tinc inconvenient
en contar tal meravella.
Acostem-nos un poc a ella
i te l'explique en un moment.*

Així dona peu a l'explicació, pròpiament dita, del cadafal. Que porta el lema de Pobra taronja.

*D'Amèrica a Carcaixent
vingué la planta primera
que, amb una marxa creixent,
com arrossegada pel vent,
s'escampà per La Ribera.*
El poeta relata en quintetes d'art menor l'expansió de la taronja i els seus beneficis econòmics i la, en aquell temps, crisi que patia.

*Obriren novells mercats
per tota Europa a l'amplura
i dormiren confiats.
Degudament espatllats
per una venda segura.*

*I des de llavors, prebenda
són les esferes massisses
que com a pròdiga renda,
omplin el barjol d'Hisenda
en talecons de divises.*

*Però, ai! Pobra taronja.
Com t'has fet i t'has quedat.
No caps ja en cap llotja
ni com adorn, ni com a bronja,
et volen en cap mercat!*

Seguidament passa a relatar l'escena central, en la qual trobem un monumental molí, del que l'autor diu que ja en aquell moment no eren més que "Atracció de Turisme". Al remat dues aus de carronya estan menjant mitja taronja perquè "realment està mig morta". La primera escena es tracta del famós Tir i Arrossegament que arrossega una collita malbaratada pels baixos preus:

*I així, eixos potros tan bells
de ressonants cascavells
i vistosa guarnició,
sols porten en llurs tropells
un destartalat caixó.*

En la segona escena veiem que la situació no ha canviat gens ni mica, ja que el poeta reclama més atenció per a València del Govern Central. *Com és la que ompli el sarró,
Pot alçar ben alta la veu
consentir-la un poquet es deu
mentre li presta més atenció.*

A la tercera escena ens parla de les anomalies en el repartiment d'ajudes per al camp: *Guarda alguna reforma
d'ajuda o de subvencions.
Que abans de dictar-se la norma
s'han fet ja les particions.*

A la quarta escena el poeta posa el dit en la nafra sobre l'Energia Nuclear: *Pera que volem centrals
hidràuliques o atòmiques,
que a la fi queden afòniques
si amainen els temporals?*

7.1.2.Diverses maneres de pintar

Exercici faller: 1975-76
Format: 17 x 24 cms.
Qualitat: Portada cartolina couxé 250 grams. Interior paper estucat mate 90 grams.
Núm. de pàgines: 56 pàgs. (40 text – 16 publicitat)
Impremta Martí

La portada és una composició d’estètica racionalista, en dues tonalitats, feta a la Impremta Martí, amb dues imatges típiques de la Plaça de la Trinitat, la portada de La creu del matrimoni i l’esbós de la falla d’aquell any.
A la primera pàgina hi trobem la dedicatòria que denota la intenció per donar-li un sentit a tot el que es feia a la comissió: “A Blai Bellver i a tots els homes d’aquest País, que com ell van fent-lo millor.”

A la Salutació, signada per la comissió, se’ns recorda el cent deu aniversari de La creu del matrimoni i, seguidament, hi trobem un extens programa de festejos i la crònica de la presentació amb la imatge a color.
Josep Maria Ballester escriu un total d’onze poemes, un per a la fallera major i un altre per a la seua cort, el mateix per a la fallera major infantil i les falleres més menudes. També signa set poemes més, un per a cada reina de la Cort d’Honor.

Troblem dues col·laboracions literàries, Passeig sentimental de Josep López Selles i Breu història de les falles de Xàtiva, escrita per Enric Camáñez Úbeda. També esmentem un emotiu recordatori, signat per la comissió, a les generacions anteriors que feren possible l’existència de la falla als anys quaranta i cinquanta. Com a fet important cal destacar que la publicitat va passar a imprimir-se totalment en valencià. Fet molt meritori, donat que el castellà era la llengua vehicular per a la publicitat. Pot ser que hi hagués un intent de refermar la nostra llengua com a eina vàlida per al comerç. Costum que, tenint en compte les llibertats d’idioma actuals, hui s’ha perdut, contradictòriament.

La relació i explicació de la falla:

El segon any Josep Maria Ballester comença amb el diàleg Xocolate amb bunyols, en el qual “Un xicon de la Costera” arriba de bon matí a la Plaça del Cid i coneix a una “Esvelta i guapa fallera” “que ve de la despertà”. El diàleg, en vers, va desenvolupant-se en frases picants i pujades de to fins que la xica decidix explicar-li el monument al jove visitat:

*Aguanta la gana i calla,
que jo, com a bona fallera,
conec l'argument que té.
I si tens un poc d'espera,
prompte te 'l relataré.*

El llarg i entretingut diàleg dona peu a una no menys llarga relació i explicació, que duu per lema “Diverses Maneres de pintar”. El poeta desgrana l’argument del cadafal i les diverses escenes al llarg de cinquanta estrofes de cinc versos cadascuna i de noranta estrofes en forma de quartetes d’art menor, entre les quals ressaltem:

Qui és el que pinta?
*La vida sembla que és
una escola de pintura,
on tots, amb igual fretura,
volen pintar més i més.*

**El món es cavà la fosa
quan judes tirà la bossa.**
*Eixa bossa cobdiciada
de monedes maleïdes,
per avarícia explotada,
ha sigut fart engruixada
a costa de moltes vides.*

**Si Neró inclina el dit,
està ja tot decidit.**
*Això és el que feia ell:
a més del poble oprimir
el solia divertir
fent-li oblidar el flagell.*

**Destapa el caixó de pressa,
i obtindràs la gran sorpresa.**
*Del que van sortint de dins
envaint el món en part
un gran famolenc esbart
de ratons i ratolins.*

**Així, actual i futura,
és i serà la pintura.**
*Que també avui la cultura
precisa reparació.
Que està a més baixa altura
que en Xàtiva l'estació.*

**Com del passat n’hi ha hagut prou
A temps novell, equip nou.**
*El cas té moltes pelendengues,
Que individus capacitats
I amb primes tan ben pagats
Es mostren molls com merengues.*
**Com tot en el món té fi,
el llibret acaba ací.**
*De la falla enamorada
que tant gaudix de soltera,
pensa amb tristor que casada
ja no podrà ser fallera.*

7.1.3.Quan Despertarem?

Exercici faller: 1976-77
Format: 17 x 24 cms.
Qualitat: Portada cartolina couxé 250grms. Interior paper estucat mate 90 grams.
Núm. de pàgines: 60 pàgs. (42 text – 18 publicitat)
Impremta Martí

Aquest és, possiblement, el llibret més recordat d’aquest període de la comissió. Potser a això haja ajudat la seua espectacular portada. Es tracta d’un fotomuntatge, a tot color, que va realitzar el fotògraf i faller Adolfo Garcia. La composició constava d’una imatge de la cremà de la falla de l’any anterior i dos retrats de les falleres majors de l’any 1978, Palmira Guerola i Giovanna Fuset, mirant aquesta cremà des de la part superior de la imatge. Com era costum, a la primera pàgina, hi trobem la dedicatòria “A Xàtiva, la ben amada per moros i per romans. La que en mans, ja de cristians, per fidel fores cremada.”

Seguidament hi trobem el programa d’actes i la crònica de la presentació acompanyada per la fotografia a color del quadre plàstic d’aquell any. Després de la relació dels components de la comissió, ja es nota que aquesta va engrandint-se, veiem les pàgines amb les falleres majors i del foc, acompanyades per llurs poemes escrits, de vet nou per Josep Maria Ballester. Destaquem el sonet escrit per a la fallera major Palmira Guerola Albert. Qui ha estat una de les falleres majors més recordades de la comissió. Reproduïm ací aquest sonet perquè hom puga veure com s’escrivia un poema a la fallera major típic de l’època i dels que ja no es fan.

A la Fallera Major...

*Portes del nostre sol la llum divina;
de nostre cel, la nítida claror;
de nostre camp, l'encant multicolor;
de nostres fonts, la rialla cristal·lina.*

*Dus del nostrat verger l'essència fina,
la tendra galanor, el ric primor.
I dus de Xàtiva, que és el millor,
la gràcia i l'elegància que fascina.*

*Que tu eres, linda Palmi, tendra flor
que s'obri al verger del nostre amor,
al bes fragant de la brisa marcenca.*

*La bella entre belles, preferida;
la rosa feta Reina escollida,
per guapa, per fallera i xativenca.*

La relació i explicació de la falla:

Passem a comentar breument la relació i explicació de la falla on el nostre escriptor va posar, un any més, tota la sàtira i l'enginy possibles.

Així trobem al diàleg d'introducció titulat "En el taller", versos com aquests:

*Puja un moment al meu cotxe
i acompanya'm a un taller
i veuràs d'art un "derrotxe"
d'un gran artista faller.
Vaig muntar, que Vicent Biosca
és tan excel·lent amic
que a l'instant es posa mosca
si no el crec o el contradic.
Entrarem en un taller
que al peu de la serra cau
i presentació em va fer
de l'artista Antoni Grau.
Un xicot molt campetxà,
simpatiquíssim i atent,
humil, senzillot i pla
i en falles molt competent.
Jo sempre he admirat les falles
plantades en el carrer.
Però no entre borumballes,
a mig fer en un taller.
Per això em va estranyar
desordre tal veure en ell.
Si allí no es podia entrar!
H havia mal desgavell!!!*

A l'escena central del cadafal hi havia:

Una gran cassola al foc
amb flames prou avivades
on es couen a poc a poc
les pilleries passades.

Fent honor al lema "Quan despertarem?" el poeta fa referència al gran despertador que sosté un xiquet al més alt del cadafal:

*Així que, fidel rellotge,
tin ja el fi com aplegat
i solta ta veu ferotge
despertant al socarrat.*

*Que si tu no ens despertes,
eternament dormirem
i és hora ja, no desertes,
sinó QUAN DESPERTAREM?*

Una de les escenes del monument que va alçar revol les falles d'aquell any va ser l'escena primera la qual pocs anys enrere va ser objecte de censura, on un carro carregat de tresors era tirat per quatre ases. El quadre suposà una crítica feroç a l'ajuntament i la seua corporació municipal, que ja demanava a crits un recanvi democràtic.

Quatre homes sense talent,
presos d'egoisme i lucre
que eren a l'Ajuntament
com les formigues al sucre.

Quatre ases despreocupats
que obraren tan torpement
com ara ho fan enganxats
tirant sense coneixements.

Així van succeint-se la resta d'escenes farcides aquests anys de crítica política. Els versos de cada escena acabaven tots amb un clamorós i desesperat crit dedicat a Xàtiva: **Quan despertarem!!!**

Després dels fulls dedicats a l'explicació de la falla, el llibret duu el text de l'apropòsit escrit per Josep Maria Ballester "Homenatge a l'Artista Faller", el qual es va estrenar en la presentació d'aquell any al Gran Teatre de Xàtiva. Es tracta d'un únic acte amb set escenes i huit personatges, que transcorre a l'interior del taller d'un artista faller. En ell es veu l'enrenou de la plantà de la falla on fallers i aprenents van buidant el taller de peces, per portar-los a la plaça, mentre Martí, l'artista realitza els últims retocs. Destaquem ací el sentit monòleg, i a l'hora còmic, de l'artista faller Martí, mitjançant el qual Ballester ens transmet l'essència i les cabòries d'un artista i del seu l'ofici.

ESCENA III

(Martí sol)

Martí:

Ja és arribat el moment

(Als ninots)

que abandoneu aquesta casa.

*Demà, al mig de la plaça
sereu part del monument.*

*Vos contemplarà la gent,
entre burlesques rialles.*

I algú inventant contarelles

per donar-li argument nou,

es divertirà de prou,

que per a això són les falles.

I molts vos criticaran,

dins la seua ignorància,

els menys, donant-se importància

d'entesos, vos valoraran.

Però el que no sabran

-perquè el nom d'ell

sempre calla-

qui és l'artista de la falla

que, amb sacrifici i desvel

l'ha anat creant amb anhel

perquè en l'anònim treballa.

De fusta, cartró, en mil trames,

heu nascut a poc a poc.

Dins de quatre dies, el foc

vos muntarà per les cames.

Vos envoltaran les flames

i degueu aguantar quiets.

No vos queixeu com xiquets,

donant estoic exemple.

Demostreu amb el vostre temple

que per al foc esteu fets.

Per qui ho sent és sols per tu,

(Al ninot del centre)

en qui he posat art i essència,

treballant-te amb consciència

i en amor, més que ningú.

Com jo no hi ha altre algú

que d'un ninot s'enamore,

que no hi ha cap que millore

aguesra bella perfecció.

La meua gran creació.

Que idolatre més i adore.

Però, el foc! No, no tu no,

(Trist i amb fermesa després)

que una obra de tal primor

no deu sofrir el rigor

de tan cruel destrucció.

Ans sucumbiria jo

que tu, al voraç flamareig.

Tu no seràs al festeig

de tan paorosa dansa

a morir sense esperança

com el més grotesc i lleig.

No aniràs. Jo et salvaré,

donant-te amorós empar

perquè no et puguen cremar,

guardant-te segur i bé.

Junt amb mi sempre et tindrà

contemplant-te amb alegria:

que mai no resistiria

un moment veure't sofrir,

que si et vera cremar

de sentiment moriria.

(Agafa curosament el ninot i

desapareix per l'esquerra).

L'apropòsit és una breu, però intensa, peça teatral amb un final impactant on els personatges acaben fent partícips als espectadors per a cantar a cor l'Himne de València del mestre Serrano. Seguidament trobem un poemari còmic escrit per Enric Camàñez sobre els rellotges típics de Xàtiva. També destaquem L'article de Marià González Baldoví "Les falles, el poble i la llegua", una de les millors reflexions aparegudes als llibrets del moment sobre el paper cultural de les falles i el seu necessari redreçament cap a un producte autòcton amb personalitat i inventiva pròpies del

poble valencià.
Finalment el llibret acaba amb la publicació dels treballs premiats al concurs de treballs fallers patrocinat pel Banc de Bilbao.

7.1.4.Qui Paga el Pato?

Exercici faller: 1977-78
Format: 16 x 21,5 cms.
Qualitat: Portada cartolina couxé 200grms. Interior paper estucat mate 90 grms.
Núm. de pàgines: 52 pàgs. (40 text – 12 publicitat)
Impremta Martí

El llibret del 1978 té unes dimensions més reduïdes respecte als anys anteriors, la qual cosa no impediex que aquest siga considerat un dels millors llibrets dels anys setanta a les falles de Xàtiva. La seua concepció, enginy de Josep Maria Ballester, és d'allò més original i ens deixa intrigats des de la seua portada pel fil argumental que li dona sentit i alhora ens remet als primers llibrets de falles de Blai Bellver o Bernat i Baldoví. La portada torna a ser una artística fotografia d'Adolfo Garcia de la cremà de la falla de l'any 1976 amb la font de la Trinitat en penombra a la part dreta de la imatge. Imprés en lletres daurades, d'estil tipogràfic anglés, hi llegim la frase *“En el precís instant de complir esta ineludible obligació...”* Referint-se, és clar a l'acte de la cremà de la falla. Així trobem a la pàgina u del llibret la continuació a aquests punts suspensius: *“naix la il·lusió per a la de l'any següent. Per això la falla no mor, no pot morir. És esperit i essència, d'un poble al qual l'art li és natural.”* A continuació trobem a la pàgina tres un pergami on figura imprés en lletra gòtica. *“A la ciutat de Xàtiva, hui dia setze de Març de l'any mil nou-cents setanta-huit, la Comissió de la Plaça del Cid, planta la seua falla al carrer.” “En ella...”*, passem a la pàgina sis, *“critiquem coses i vostés veuran que d'acord amb el lema elegit aquest any, el poble pla és...”*, trobem ara, a la pàgina cinc, l'esbós de la falla d'Antoni Grau amb el seu lema: *“Qui paga el pato?”*

La relació i explicació de la falla:

D'aquesta original manera, la lectura del llibret, pàgina rere pàgina, ens conduïx a l'explicació de la falla la qual ja hi trobem a partir de la pàgina sis. Directament, sense preàmbuls, ni salutacions, ni publicitats, ni altres elements que enterbolisquen el fet d'anar directe a l'essència de la festa: el monument i la seua explicació.

Com d'habitud, l'explicació i relació ve precedida per una introducció, a manera de diàleg, entre Josep Maria Ballester i Vicent Biosca. La conversa no té cap frase debades i és una aguda reflexió sobre el fet de ser faller:
*Que és tota ella un afany.
Una il·lusió, una enyorança
que et fa lluitar tot l'any
amb l'anhel i l'esperança
que siga la millor
i algun premi se li atorgue,
a poder ser el major,
que és el que fa sonar l'orgue.*

Seguidament l'explicació pròpiament dita: consta de cent vint estrofes amb quartets quintets i sextets d'art menor, exceptuant l'escena quinta que està escrita al llarg d'onze dècimes. Els versos dedicats al cadafal, amb clara crítica política, fan honor al seu lema:

*I plantant-li un gran fanal
-símbol dels que marquen ells-
obren tan maldestre i mal,
que ha sigut un festival
d'abusos i desgavells.*

*I perquè no falte de res
el la pantomima aquesta
rifen tres ànecs a més
sufragats pel poble, que és
qui paga sempre la festa.*

Les diferents escenes del gran monument d'aquell any versen sobre aspectes polítics i domèstics d'aquells temps. Com ara la impossible entrada al Mercat Comú:

*Desitjat Mercat Comú
mítica organització.
Que ni amb recomanació
es digna admetre a ningú.*

*Una flagrant camarilla
que, avariciosos com són,
voldrien menjar-se el món
com si fóra una rosquilla.*

O l'escena segona que tracta els primers problemes amb l'anhelada democràcia:

*Més com van a la deriva
per la tronada que hi ha,
per salvar-se, en ànsia viva,
sempre el timó en la mà,
enfilen experts la proa
al gran port de la Moncloa.*

Altra escena parlava del “Què vos passa valencians?” i la resignació que ens caracteritza com a poble:

*I si els valencians callàrem
per ser tots uns meninfots,
quan menys compte ens donàrem,
ho tindriem canviat tot.*

Altres escenes porten títols com Anar a l'Ambulatori és anar al purgatori o Si et criden per a votar pensa abans del vot donar, inclús una curiosa distinció entre les Xapuces cares i Xapuces barates referint-se a les obres municipals de la Casa de Cultura, el Conservatori de Música, el Museu de l'Almodí...

Sembla mentida, però pel que veiem, després de la lectura de l'abundant explicació d'aquella falla del 1978, podríem fer-ne una altra falla aprofitant tots i cadascun dels versos que Josep Maria Ballester va escriure fa quaranta anys. Donat que els problemes que en ells es critiquen continuen idèntics actualment.

La resta del Llibre

Seguidament hi trobem el llistat de membres de la comissió i, a continuació, les pàgines centrals del llibret on, a tot color veiem les fotografies de Maria Josep Soriano Pérez i Mari-Carme Mira Piqueres, Fallera Major i Infantil, respectivament. A sobre d'aquestes pàgines un paper vegetal conté els poemes dedicats a les falleres amb la Font de la Trinitat impresa al centre.

El llibret conté un darrer apartat on trobem l'esbós de la falleta infantil i els noms dels més menuts de la comissió, el programa de festes, un sentit agraïment als col·laboradors que any rere any estan al costat de la falla, a més d'una versada d'Enric Camáñez sobre la renaixença de la dolçaina i el text guanyador del Concurs Literari d'aquell any.

Un dels fets més destacables és que aquest llibret és el primer dels llibrets de falles impresos a Xàtiva on trobem els fulls dedicats a la publicitat agrupats al final de la publicació. La qual cosa significà un abans en el temps respecte a la resta de llibrets de falla que es feien en aquell moment. Cal tenir en compte que aquesta forma d'agrupar el bloc publicitari a les pàgines finals no es tornarà a produir fins deu anys després quan República Argentina va emprendre, a finals dels huitanta, la seua tasca de renovació del llibret de falles a la que es van afegir altres comissions de la ciutat seguint models de llibret pareguts.

8.Després de les falles de 1978

Després de l'exercici faller 1977/78, Vicent Biosca Guerola deixa la presidència de la Comissió de la Falla El Cid. En aquell moment, les tensions internes entre distints sectors de la comissió, a favor o en contra de la gestió de Biosca al capdavant del col·lectiu, junt amb la quantitat de temps que li dedicava a la Falla, en perjudici de la seua dedicació laboral i la seua família, van fer que Biosca sospesés els pros i els contres i deixés la seua comissió, fart d'enveges i malentesos. Malauradament, a la història de les falles de Xàtiva, molts casos han acabat amb final paregut. En realitat, açò li ha passat a quasi tots, homes o dones que han ostentat el càrrec de president d'una comissió fallera o de qualsevol altre tipus de col·lectiu.

8.1.La presidència de Josep Francesc Mira

La comissió de la Plaça de la Trinitat, després de la marxa de Vicent Biosca, enfronta l'exercici 1978/79 sota la presidència de qui havia estat el secretari de la comissió els darrers anys, Josep Francesc Mira Manzanaro, altre faller carismàtic de la comissió. Les falles del 1979 iniciaren una etapa modesta pel que fa als monuments i els premis obtinguts, tot degut a la baixa ostensible del nombre de fallers i falleres al cens de la comissió i les dificultats econòmiques. Açò va repercutir directament en l'activitat cultural que venia realitzant-se any rere any des de la Plaça de la Trinitat.

El que passà a partir de la dècada dels huitanta en el si d'aquesta comissió ja és matèria d'un altre estudi que no podem abastir des d'aquestes pàgines.

8.2.La mort de Josep Maria Ballester en gener de 1979

Malauradament, la salut de Josep Maria Ballester va començar a empitjorar a partir d'aquell any i el nostre poeta morí a Canals el 10 de gener de 1979, com hem dit més amunt. La seua mort, coincidint en el temps, amb la marxa de la comissió de la família Biosca-Peris i d'alguns fallers carismàtics, va accentuar el canvi d'expectatives a la comissió de la Plaça de la Trinitat. Així, el llibret de 1979 intenta seguir el camí marcat pels anteriors, sense aconseguir arribar al nivell literari del qual gaudien les darreres publicacions. Amb tot i això, el versador xativí Enric Camáñez Úbeda fou l'encarregat de realitzar les crítiques als anys posteriors, la qual cosa no estava gens malament.

8.3.Vicent Biosca i el mon faller a partir de 1979

Biosca, distanciat de la comissió de la seua ànima, va continuar col·laborant amb les falles de Xàtiva els anys posteriors. Conversant amb ell, ens deia emocionat: “per a mi la meua falla sempre ha sigut la de la Plaça del Cid. Per això mai he format part de cap altra. He col·laborat en qui m'ho ha demanat: recorde que vaig fer de mantenidor per a falles com el Mercat o Molina-Claret a principis dels huitanta”.

La família Biosca-Peris va deixar de pertànyer a la seua comissió després de les falles de 1978. Alguns dels seus fills passaren a la Falla Ferroviària i Inmaculada Biosca Peris, l'any 1981, va ser Fallera Major de la comissió, en aquell moment presidida per Amador Cano.

Vicent Biosca continua cotant-nos: “A partir d'aquell any vaig ajudar Ferroviària amb tot el que vaig poder. En la presentació d'aquell any, em vaig bolcar, era la meua filla... van guanyar el primer premi i també el premi a l'activitat fallera, sobretot pel grup de teatre que tenia aleshores la Falla Ferroviària on jo col·laborava sense ser faller...” “També vaig fer amistat amb alguns membres de la comissió i per abril de 1982 va vindre a ma casa José Antonio Reig, aleshores secretari de la Junta Local Fallera qui em va convèncer perquè formés part de la nova Junta Local que anaven a renovar aquell any...”

Per a Biosca, aquesta va ser una oferta que en un principi va rebutjar donat el seu cansament al front de la Falla de la Plaça de la Trinitat. Consultada amb la família va acceptar amb la intenció de millorar certs aspectes de la festa amb els quals no estava d'acord. “Sabia que tindria a alguns presidents en contra després de les desavinences que vaig tenir en la meua etapa de president. Recorde que Pepe Barberá, president de República Argentina em va treure el mal nom de “el generalito” pel meu caràcter de vegades una mica imperatiu, ho reconec, però després ell estava entre els que signaren la meua candidatura perquè aquell any entrara a formar part de la Junta Local Fallera”.

Parlant amb el mateix Josep Barberà ens comentà: “recorde que un matí de diumenge després de les falles de 1982 ens reunirem alguns presidents i altres fallers al Cercle Mercantil per a esmorzar. Biosca ens va demanar el seu acord per a formar part de la nova Junta Local i jo li vaig donar el meu suport, perquè reconec que en gestió i organització era una persona molt vàlida i així li ho vaig dir”.

Entrega del Premi a la Millor Comparsa de la Cavalcada del Ninot. Un històric primer premi compartit. A la imatge veiem, d'esquerra a dreta, a Vicent Biosca y Palmira Guerola, president i fallera major de la Falla El Cid, i a Maria José Pla i Josep Barberà, fallera major i president de República Argentina. Foto: Adolfo García.

La composició del màxim òrgan faller la va tornar a presidir Joaquín Esplugues i José Antonio Reig va ser elegit novament secretari. Vicent Biosca accedí a la vicepresidència primera per l'oferiment d'Esplugues i Reig li feren de formar part a la nova Junta Local Fallera per a ocupar-se, principalment de la Comissió de Festejos i Relacions Públiques.

La tasca de Biosca va veure els seus fruits al cap de pocs mesos. Va aconseguir que la Fallera Major de Xàtiva de l'any anterior, a partir de 1982, tinguera un comiat després d'estiu, de manera que als actes de les falles de l'any següent tinguera la màxima representació la Fallera Major d'eixe any, 1983 la qual cosa es manté fins a l'actualitat. Altre dels grans èxits de Vicent Biosca suposà la celebració del Mig any Faller per primera vegada, idea importada de les festes de moros i cristians, la qual s'inicià el darrer dissabte de setembre de 1892 amb el suport de la regidora de Fira i Festes Patricia Chorques.

Malgrat tot, la bona acollida i l'èxit de les iniciatives dutes a terme pel nou vicepresident, no bastaren per a impedir la dolenta relació que es va establir entre Esplugues i Reig enfront de Biosca. En tan sols sis mesos Vicent Biosca presentà la dimissió al·legant falta d'enteniment i usurpació de les seues funcions per part del president i del seu secretari. La notícia va tindre un ampli ressò als mitjans de comunicació, sobretot a la premsa escrita, i va ser un dels temes més tractats a la cavalcada del ninot d'aquell any.

Aquest va ser l'últim contacte de Vicent Biosca Guerola amb la Festa des del punt de vista organitzatiu, qui, després de fixar la seua residència familiar a Canals l'any 1984, ha estat d'esquena a tot esdeveniment faller per convicció pròpia i després de les experiències viscudes.

Ens quedem amb una frase que va manifestar a la premsa en el seu adéu faller: **“El meu pecat no ha estat altre que intentar millorar les falles de Xàtiva”**

Pobra Taronja, Antoni Grau Cros, Plaça El Cid 1975. Primer premi secció especial. Foto: Adolfo Garcia.

Vàries maneres de pintar, Antoni Grau Cros, Plaça El Cid 1976. Tercer premi secció especial. Foto: Miguel Mira Manzanaro.

Quan despertarem?, Antoni Grau Cros, Plaça El Cid 1977. Tercer premi secció especial. Foto: Adolfo Garcia.

Qui paga el pato?, Antoni Grau Cros, Plaça El Cid 1978. Segon premi secció especial. Foto: Adolfo Garcia.

Referències

1-La Transició democràtica espanyola, transició espanyola o simplement, transició, és el període comprès entre la fi de la dictadura franquista, (20 de novembre de 1975), la qual va donar pas al restabliment de les institucions democràtiques a Espanya. Els politòlegs i historiadors consideren el punt final d'aquest període decisiu de la història contemporània, la entrada d'Espanya a la Comunitat Econòmica Europea el 1986.

2 El búnquer barraqueta és un moviment polític regionalista sorgit principalment a la ciutat de València a finals dels anys 1970 com a reacció al nacionalisme valencià, i més concretament al discurs fusterià d'aquest. Originàriament anomenat, despectivament, com a blaverisme. El blaverisme deu el seu nom al color blau de la franja horitzontal de la Senyera coronada valenciana, fermament defensada durant la Transició com a símbol del Poble valencià. Entre les característiques del seu discurs, hi trobem elements com el populisme, el regionalisme, el conservadorisme i sobretot l'anticatalanisme, fet que els portarà a practicar el secessionisme lingüístic del valencià respecte al català, i alguns autors també inclouen entre les seves característiques el feixisme, reaccionarisme o vinculacions amb aquests. Precisament la Festa de les falles va ser víctima directa d'aquest fenomen i ha tardat més de quaranta anys en esporgar-se aquest reaccionarisme de sobre.

3 Antoni Grau Cros, Xàtiva 1934. La seua vida artística ha estat una de les carreres més prolífiques de la capital de la Costera, on ha plantat 89 falles grans i 48 infantils. Aprengué l'ofici ajudant a son pare, Antoni Grau Tomás, artista faller i pintor, i rebé classes del mestre Francisco Climent Mata als anys quaranta. Al llarg de tres dècades, entre 1966 i 1985, aconseguí a Xàtiva deu primers premis absoluts. Artista que reflectia la quotidianitat, amb una pintura sense estridències. Marcat per l'estil dels ninots de Juan Huerta i Vicente Luna, de moda als anys seixanta i setanta. També va plantar, i amb èxit, a Gandia, Dènia, Oliva... Es va retirar l'any 1996, tancant el seu taller del Carrer Sant Pasqual, per on van passar a treballar més de cinquanta persones i posant fi a una carrera de cinquanta anys amb més de dues centes cinquanta falles realitzades. Al 2011, rep un homenatge de l'Ajuntament de Xàtiva, on se li entrega la Medalla d'Or de la Ciutat i El Socarrat d'Honor de la Jutia Local Fallera, junt als, també artistes, Josep Martínez Mollà i Manuel Blanco Sancho.

4 En la revista cultural de Canals La Lloca (1-7-1979), Blai Tomàs escriu: " ...supo llevar todas las pruebas que la vida le deparó con dignidad y entereza. Nunca guardó rencor a nadie..."

5 Alfons Vila Moreno, naixqué a Canals (1941); però ha viscut "sempre" a L'Alcúdia de Crespins i es formà intel·lectualment a Xàtiva, abans de passar a estudiar Magisteri en València. Col·labora en diverses publicacions i ha editat estudis de diversa índole, a més d'haver escrit la història de L'Alcúdia de Crespins, Canals i Novetlè. Estudis de Magisteri, Pedagogia Terapèutica, Filosofia i Lletres (Història i Pedagogia), Doctor en Història. Mestre Nacional (1963-66), professor de Pedagogia Terapèutica (1966-78), catedràtic de Geografia i Història (1978-89), psicopedagog (des de 1989). És cronista oficial de Cerdà, Novetlè i l'Alcúdia de Crespins. Membre de la Junta de Govern dels Cronistes Oficials (des de 1978), acadèmic de número de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana.

6 Lo Rat Penat és una associació cultural valenciana, fundada en 1878 per iniciativa de Constantí Llombart, històricament dedicada a la promoció, defensa, ensenyament i difusió de la llengua i cultura valencianes. Té la seua seu a la ciutat de València, al palau dels Barons d'Alaquàs. A les acaballes del franquisme va capgirar a postures anticatalanistes. En el moment històric que estudia el present article ocorrien uns fets transcendents per al futur d'aquesta associació. A les eleccions internes de 1976 es denuncien irregularitats en unes votacions on el candidat afí al president Emili Beüt s'imposa a la candidatura presentada per Manuel Sanchis Guarner, qui aspirava a la vicepresidència. Tot i que Sanchis Guarner fóra expulsat junt a Joan Senent Moreno per "catalanistes" en una junta general extraordinària del 25 de novembre de 1977, el president Emili Beüt seria substituït per Xavier Casp, qui li retreia no haver adoptat la normativa de la ACV, en 1980. És a partir dels anys 80, amb la presidència de Casp, que Lo Rat Penat va abandonar la seua ortografia i gramàtica per assumir les Normes del Puig de l'Acadèmia de Cultura Valenciana (ACV). El ratpenatisme seria el nom del corrent associat a aquest gir.

7 El Pairalisme fou una actitud i/o sistema de valors (i, segons com, també un moviment cultural) que idealitzava la vida tradicional i rural a partir d'un record retrospectiu del passat excessivament benèvol, nostàlgic, i moltes vegades fals. Es va estendre en el temps des de finals de segle XIX fins la primera meitat del XX.

D'esquerra a dreta, Vicent Soler Oliver, president de la falla Molina-Claret, Jesús Miguel Cuadrado, Alcalde de Xàtiva, i Joaquín Bañuls Sanchis, president de la Junta Local Fallera, en el darrer acte oficial d'aquesta Junta, que es va celebrar el 29 de març de 1979 al plenari de l'antic Ajuntament de Xàtiva del Convent de Sant Agustí. Tots tres acabaren els seus respectius mandats aquell mateix més. Vicent Soler, amb molta experiència en falles i militant socialista, era la persona ideal per a renovar el màxim ens faller de la ciutat a un mes vista de les primeres eleccions als nous ajuntaments democràtics, eixa era la intenció de Manuel Casesnoves, primer alcalde d'aquelles eleccions. Finalment Soler renuncià, en juny d'aquell any, a presentar-se al càrrec, al·legant causes laborals i familiars. Aquest fet truncà l'aire de renovació en la Junta Local Fallera i propicià una línia continuïsta i conservadora amb l'aprovació, in extremis, de la candidatura de Joaquín Esplugues al desembre de 1979. Foto cedida per Júlia Macias.

La família Biosca-Peris a la presentació de 1977 en l'antic Gran Teatre. D'esquerra a dreta Mª Ángeles, Immaculada, Ana Maria, Susana i Vicent, els cinc fills de Vicent Biosca i Concepció Peris. Foto: Adolfo Garcia.

Presentació de les falleres majors de 1977. El mític dolçainer Joan Blasco, recuperador de l'instrument durant els anys del franquisme, actuà en diverses ocasions als actes organitzats per la Falla El Cid. Foto: Adolfo Garcia.

Era el vicepresidente de la Junta Local Fallera

Vicente Biosca ha dimitido

El vicepresidente de la Junta Local Fallera, Vicente Biosca, ha dimitido. Esta dimisión ha abierto una nueva crisis en el gobierno de la junta. LA VEU ha podido saber, a través de las declaraciones del ex vicepresidente, que las diferencias de concepto entre el dimitido Biosca Guerola y el presidente, Esplugues Pastor, y secretario, Reig Costa, se habían hecho abismales. La renuncia del cargo se ha producido cinco meses después de que aceptara el nombramiento.

Los motivos principales de esta dimisión son debidos, según Biosca: «A las diferencias abismales en mi forma de entender la administración, organización, atribuciones de los cargos, desempeño de los mismos y lo que es la fiesta fallera en sí.»

Vicente Biosca aceptó el nombramiento a cambio de que se le aceptaran cinco condiciones básicamente, entre las que figuraban la asignación de las materias de festejos y relaciones públicas, siempre y cuando no fuera objeto de interferencias, y una nueva estructura de la Junta Local Fallera con la distribución a las dos vicepresidencias de competencias concretas con la formación de comisiones de trabajo en cada materia que estudiarían a fondo y propondrían sus proyectos a la reunión de la J. L. F. y si fuese aprobados, realizarlos la propia comisión, naturalmente, con la ayuda de todos los delegados.

Estas dos condiciones antes

expuestas fueron aprobadas por el presidente de la junta, por lo que el dimisionario aceptó el cargo.

Todo lo expuesto forma un conjunto, pero no puede pormenorizar más

Los hechos, por el contrario, vinieron a demostrarle lo contrario, ya que en modo alguno fueron tenidas en consideración sus peticiones.

«En lo concerniente a relaciones públicas, por poner un ejemplo, estoy prácticamente inédito —ha declarado Biosca—. Se me ignoró a conciencia en las visitas a la próxima fallera mayor, que fueron realizadas por el presidente y el secretario, solos y en secreto. Se me ocultó, asimismo, el escrito del Ayuntamiento solicitando la presencia de la fallera mayor en el I Festival de Bandas de la Costera, la cual no asistió porque así lo decidió el presidente sin consultar a la Junta. La explicación que se me dio luego fue de que no podía ir porque iba también la reina de la Feria, y parece ser que deban ser incompatibles. No lo entiendo.»

«Todo esto como queriendo decir que era preferible el todo de nada que la mitad del protagonismo del acto en sí de imposición de lazos a las bandas de música de la Costera.» En lo referente a festejos, Vicente Bios-

ca alega, entre otras razones, el que «se haya torpedeado con procedimientos muy dudosos el proyecto de adelantar la fecha de proclamación de la fallera mayor y la ampliación de la corte de honor a tantas representantes como fallas tiene la ciudad». Máxime cuando de este modo se conseguiría abaratar en un cuarenta por ciento el coste de la presentación y poder destinar este ahorro al desarrollo de otros festejos. Dicho proyecto contó con el respaldo de la Junta Local Fallera, a excepción del secretario —ausente— y de uno de los delegados, pero no se le brindó la ocasión de presentarlo ante la junta de presidentes. Porque «se pretende la J. L. F. no pueda decidir nada, aunque el reglamento diga lo contrario y se recurra a él cuando conviene». Asimismo, el hasta hace poco vicepresidente de la J. L. F. de nuestra ciudad denuncia que se le haya estado segando la hierba bajo sus pies, a fin de que no pudiera acumular poder. «El presidente manifestó, en reunión de la junta de presidentes, que yo le había restado mucho poder, ya que me permitía criticarles incluso el que vayan personalmente a encargar los ramos o a pedir equipos de sonido. Siendo que yo no ambicioné más que organizar las cosas y velar por el de sempeño correcto de los cargos y el respeto al reglamento. Mi pecado no fue otro que intentar mejorar las fallas de esta ciudad.»

Instantània de la primera vegada que es va celebrar el Mig Any Faller. L'acte va tenir lloc el dissabte 24 de setembre de 1983 al pati del Cercle Mercantil. La idea va partir de Vicent Biosca, com a delegat de festejos i vicepresident primer de la Junta Local Fallera d'aquell exercici. En la imatge, Biosca, acompanya a la Regidora de Fira i Festes Patricia Chorques. Foto: Estudio Federico.

Agraïments

Vull donar les gràcies a Nieves Ballester i Pedro Vila, filla i gendre de Josep Maria Ballester, per obrir-me les portes de casa seua, acollir-me i explicar-me tot el que ha estat necessari per a la realització del present treball. També he d'expressar el meu més sincer agraïment a Concepció Peris i Vicent Biosca pel bon tracte i la paciència que han tingut amb mi. Inoblidables les seues paraules i excel·lent el material gràfic cedit. Espere haver-los rescabalat, en part, del desgauge que patiren fa quaranta anys al sí de la festa de les falles a Xàtiva, després de ser protagonistes dels fets que ací expliquem.

Tampoc no puc oblidar-me de les orientacions i els consells de Joan Antoni Palop, de la Biblioteca Pública de Canals, i de Josep Lluís Cebrián, de la Biblioteca Pública de Xàtiva. Finalment gràcies a Miquel Calabuig i a Marià González Baldobí per les seues aportacions i consideracions.

Bibliografia Consultada

Hernández i Martí, Gil Manuel, *La festa reinventada*. Calendari, política i ideologia en la València franquista. València, Universitat de València, 2002.

Ballester i Juan, Josep Maria, Biosca i Guerola, Vicent. *Llibrets Explicatius de la Falla Plaça El Cid. Xàtiva*, Falla Cid-Trinitat de Xàtiva 1975,1976,1977 i 1978,

VV.AA. *Llibrets Explicatius de la Falla Plaça El Cid. Xàtiva*, Falla Cid-Trinitat de Xàtiva, 1974, 1979 i 1980.

Vila i Moreno, Alfonso, Vila i Francès, Alfonso. *Recopilació d'escriptors canalins*. Canals, Estudi sense publicar, amb pròleg de Pedro Vila, 2012.

VV.AA. *Llibres de la Junta Local Fallera de Xàtiva. Xàtiva, Junta Local Fallera de Xàtiva, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982 i 1983.*

Corts i Pérez, Ximo, Xàtiva: Un camí cap a la democràcia. *Llibre de Fira d'Agost 1979*. Xàtiva, Ajuntament de Xàtiva, 1979.

Sánchez i Pérez, Joaquim, *Quadern de Falles 1865-2014*. Xàtiva, Junta Local Fallera de Xàtiva, 2015.

Soriano i Ginés, Vicent : Vicente Biosca ha dimitido, noticia apareguda a *La Veu de Xàtiva* el 6 de novembre de 1983. Xàtiva. 1983. Consultat a l'Arxiu Municipal de Xàtiva.

VV.AA. Expediente 24 Falla El Cid Játiva / 1977-78, Secció Incidències Junta Central Fallera, València. 1978. Consultat a l'Arxiu de la Junta Central Fallera de València.

VV.AA. Llibre d'Actes 1978/79 i 1979/80, Secció 4.1. Llibres, Consultat a l'Arxiu Junta Local Fallera de Xàtiva.

RECORDS D'UN ANY

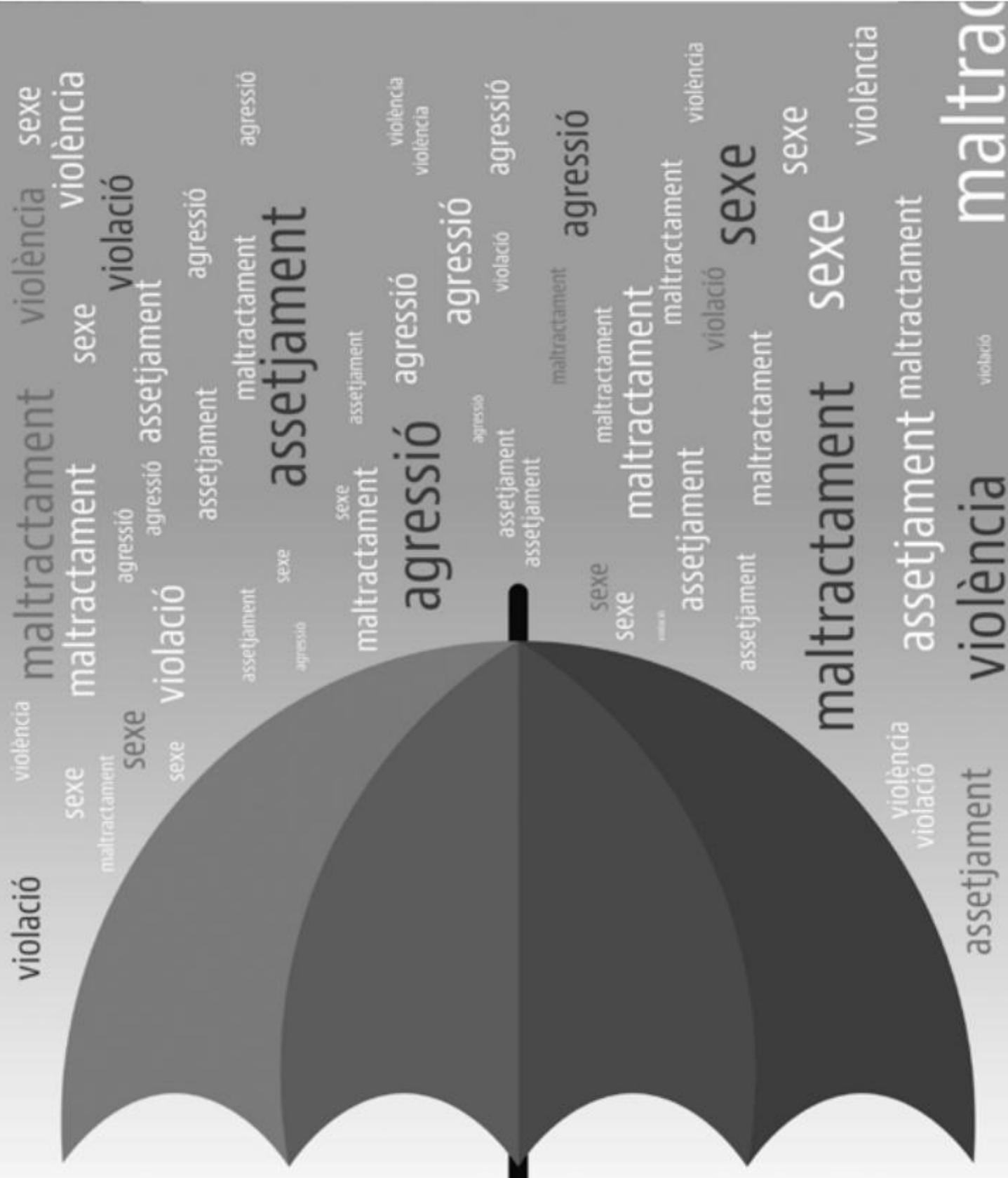

Ajuntament
de Xàtiva
Regidoria Dona i Igualtat

no
és
NO

*I fins a ací hem arribat,
ara toca gaudir de festa.*

*Per **Xàtiva** anem fent **Falles**
més de segle i mig ençà.
Cremant totes les deixalles
allà pel dènou de **Març**.
Les va imitar de **València**,
un desficiós impremter.
En escriptura una eminència.
I de mon En **Blai Bellver**.
Cavalcada, **Cadafal**
i **Presentació** amb Teatret,
amb música, cant i ball
com aquells de la **Mistinguet**.
També fem un bon **Llibret**.
Però, ara que **Març** s'albira
i es nota el caliu en l'ambient,
tanca el **Llibret** de seguida,
que no se'n va el que hi ha imprès.
I com res millor em de fer,
aquest **Comiat** escrivim
doncs la **Festa** és al carrer,
i les **Falles** toca gaudir !!!*

Guillem Alborch

LE GRAND SUCCÈS DE LA REVUE MISTINGUETT au MOULIN ROUGE

VALENCIA

CHANSON
D'ESPAGNE

EXISTE AUSSI
POUR
PIANO SEUL
EN
ONE STEP

PAROLES
FRANÇAISES
DE

LUCIEN
BOYER

ET

JACQUES
CHARLES

MUSIQUE DE

JOSÉ PADILLA

PRIX : 5 fr.

CRÉATION DE
MISTINGUETT

EDITIONS FRANCIS SALABERT PARIS NEW-YORK

la grande histoire de la chanson française et des chanteurs de France

Photo
Aperç

RECOMANEM...

L'Associació Cultural
Falla Molina-Claret
vol agrair molt sincerament
la col·laboració de les empreses
anunciantes en aquest llibre.

Suport sense el qual
no haguera estat possible
la seua edició.

També volem agrair
el treball desinteressat
De tots els col·laboradors
literaris i gràfics.

Sens dubte, aquesta ajuda,
s'uneix al nostre interès per
la dignificació i expansió
de la Festa de les Falles.

OPTICA IBORRA

HYUNDAI Koryo Car

Concesionario HYUNDAI Valencia

Xàtiva

Ctra. Llosa de Ranes
96 066 40 10

Polígono Industrial C. Parcela nº 13. · 46800 XÀTIVA (Valencia)
Tel. 96 227 36 29 · info@talleresgirones.com

Comencem?

GRAiDEA
Estudi Creatiu

Tlf.: 618 303 405

Llosa de Ranes:
c/ Jaume I, 34 - Baix

Xàtiva:

Av. Pintor Juan Francés
10, esc 2, 1º, 2

tonivercherfisioterapia@gmail.com

EstilSaludable
PREPARACIÓN FÍSICA Y NUTRICIÓN

Javi Mallol Moral
Preparador-Readaptador Físico
687014901

C/ Jaume I, 34 - Baix
Llosa de Ranes

estilsaludable@gmail.com

METALSET

CARPINTERIA METÁLICA
ALUMINIO- HIERRO

JOGLARS, 4
46800 XÀTIVA

TEL/FAX: 962270189
metalset@hotmail.es

IRENE GANDIA

BELLESA - IMATGE

C/ Reina, 35 bajo. Xàtiva. Tel 667744278

Mercedes Montaguá

Indumentaria valenciana del
SEGLE XVIII

Sant Francesc, 21 · Tel. 962 281 179 · 46800 Xàtiva

LaDiosa Fortuna

Admón. de Loterías Nº3 - XÀTIVA

Pasaje del Leon nº 4
46800 Xàtiva (Valencia)
Teléfono: **962 273 597**
info@ladiosafortuna.com

Encuentra Aquí Tu Suerte

Reparación Exprés

**Teléfonos móviles,
Tablets, Gps,
Televisores, Consolas,
Ordenadores portátiles.**

Xàtiva

www.doctorsmartphone.es

96 006 57 38

Av. Gregorio Molina, Nº 20

DoctorSmartphone

Bordera

**Arrossos Típics Valencians:
Paelles, Arròs Negre i Arròs a Banda
Cassoles de la terra, Ensalades Variades
Fideuà i Pastes Italianes
Plats de Carn i de Peix
Entrepans a l'hora de Sopar
Pa del dia i Beguda fresca**

I com no, el nostre Pollastre a l'As!

**Camí Dos Molins, 13
Tel. 96 227 74 90
Xàtiva**

**Mercat. 23
Tel. 96 227 30 38
Xàtiva**

REFRIGERACIÓN **SANFÉLIX**

MONTAJE AIRE ACONDICIONADO
CARNICERIAS - SUPERMERCADOS
HORNOS - BARES - RESTAURANTES
S.A.T. PROPIO

Padre Claret, 18
Tel. 96 227 17 65
Móvil: 670 86 86 80
670 86 86 81
46800 XÀTIVA

Panasonic
Air Conditioning

EURAST

kide

Pensa en un acte important...
de segur que l'has d'acompanyar amb flors.
Fem realitat el que tu desitges.

Carrer Trobat, 7
Tel. 96 228 17 53
Xàtiva

CUARTERÓ

CAFETERÍA - RESTAURANTE

Toda Clase de Arroces:

Arroz al Horno - Paella Arroz Negro

Paella de Habas y Alcachofas

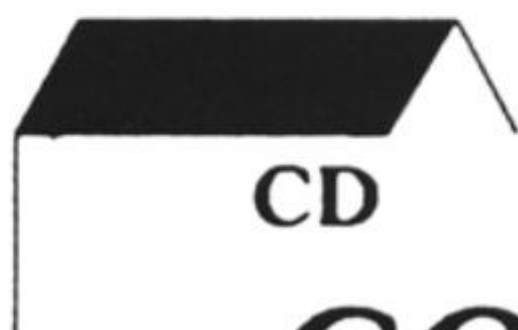
Pescados:

Rape y Merluza Frescos a la Marinera

Carnes:

Solomillos y Entrecots con Salsa Cabrales y Pimienta

Académico Maravall, 7 · Telf.: 96 227 55 82 · Xàtiva

CORTINAS Y HOGAR

CORTI-DECOR

J.J. CLIMENT BARBERA

Carlos Sarthou, 6 - Tel./Fax 96 227 61 21
46800 **XÀTIVA** (Valencia)

CARNICERÍA
Juan
Carlos

Gregorio Molina, 20
Tel. 96 227 21 30
46800 XÀTIVA (Valencia)

CONFITERIA - PASTISSERIA
Martí

☎ 96 227 38 28

C/. Gregorio Molina, 20
46800 XÀTIVA

PELUQUERIA NINA

EVES VARRO

C/. República Argentina, 31, baix

Telèfon **96 228 08 13**

46800 XÀTIVA (Valencia)

peluquerianina@gmail.com

HORARI:

Dilluns a Divendres:

9'30 h. - 19'00 h.

Dissabtes:

9'30 h. - 14'00 h.

PEPEMAPE

JOSÉ ALCALÁ PIQUERAS
INS. ELECTRICAS, TELECO Y
MANTENIMIENTOS

pepemape1@gmail.com 607086955

PELUQUERIA

M
I
X
T
A

Gregorio Molina, 21, 1.º, 1.ª
Tel. 96 227 55 24
46800 XÀTIVA

Asesoría Vinaches

---

colegiado 3.102 economistas colegio de valencia

Av. República Argentina, 2, 2º, 3º - 46800 XÀTIVA
Tel. 96 228 35 61
mvinaches@coev.com

MARIA BONICA

TODO EN MODA
PARA MUJER
TALLAS DE LA 46 A LA 72

PADRE CLARET, 9

XÀTIVA (VALENCIA)

TEL: 96 228 19 07

678690 812

 www.facebook.com/mariabonicaxativa

Avda . República Argentina, 25 - 46800 Xàtiva
Telf. 96 227 53 91 www.milar.es

LABORATORIO DEL MOTOR

PCO
Racing

MOTOS - KART - CLASICAS - COMPETICIÓN

**BANCO DE POTENCIA
MECANIZADO Y RECTIFICADO
SOLDADURA DE ALUMINIO
EQUIPO DE COMPETICION**

Poligono Industrial B. Parcela 30, C/ Fila del dilluns s/n
Xàtiva (Valencia) Tel: 607 110 173

Fábrica de colchones de muelles, almohadas y muebles

COLCHON

S.A.

Carretera Xàtiva-Rotglà, s/n. - 46815 LLOSA DE RANES (Valencia)
Teléfono 962 23 01 00 (3 líneas) - Fax 962 23 06 06
www.colchoncr.com - comercial@colchoncr.com

PURA VIDA

C/GREGORIO MOLINA, 13 BAIX
46800 XÀTIVA
TELF. **962 047 356**
puravia.ecotenda@gmail.com
www.eco-puravida.com

PASTISSERÍA - FORN

ARTESANÍA I QUALITAT

CANALS

Tel. 96 224 03 76
Mòb. 647 47 07 66
Luis Vives, 9

CANALS

Tel. 96 224 53 88
Avda. Vicente Ferri, 46

PINTURA POR ORDENADOR
PARA DECORACIÓN E INDUSTRIA
MOQUETAS - TODO EN MANUALIDADES
ALQUILER COMPRESOR
ALQUILER MÁQUINA CRISTALIZAR
PRODUCTOS PISCINA

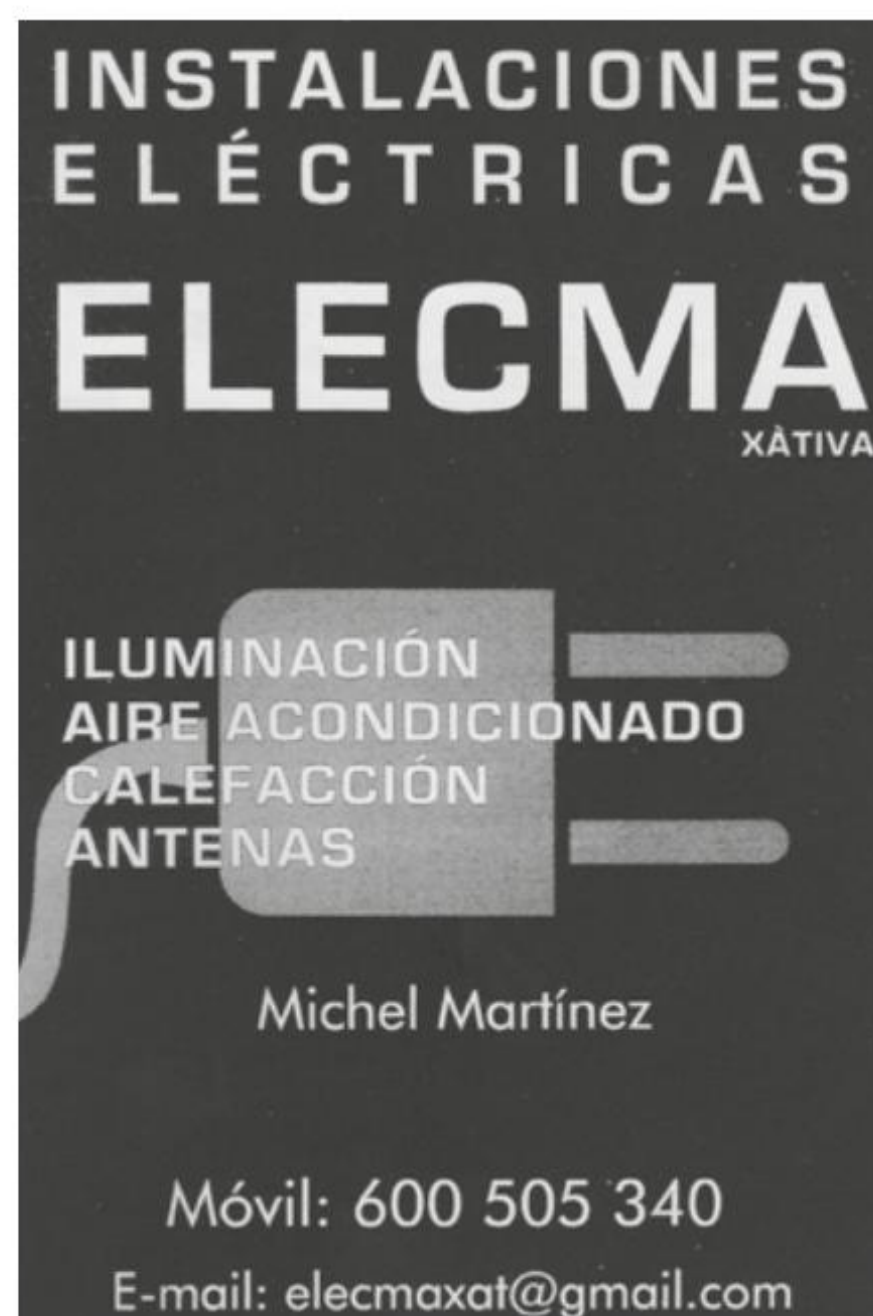

DROGUERIA
EL BARCO

C/ La Reina, 31
TEL. 96 227 11 13
FAX 96 227 70 88

46800 - XÀTIVA (VAL.)
e-mail: info@drogueriaelbarco.com
www.drogueriaelbarco.com

coera

coera

Recanvis electrodomèstics
Accessoris aire condicionat
Maquinària fred comercial

ALGEMESÍ
Av. Generalitat, 23
666 580 913

VALENCIA
Peris i Valero, 48
666 582 545

XÀTIVA
Pl. País Valencià, 4
666 582 418

ALZIRA
Francisco Bono, 1
666 584 145

www.coera.es | coera@coera.es

OSTEOPATÍA XÀTIVA

D.O RAFAEL LLÁCER

TEL.662005595

COSMÓGRAFO RAMIREZ 13 1º

ACADÉMICO MARAVALL, 1

TEL. 96 227 10 11* - FAX 96 228 13 65 - 46800 XÀTIVA (VALENCIA)

E. Mail: reservas@hotelvernisa.com - WWW: hotelvernisa.com

CLÍNICA DENTAL

Pilar García del Caño

ODONTOPEDIATRA

Col. 2513

96 228 42 65

Baixada del Carme, 6 - 1ºC
46800 XÀTIVA

peque's
For kids

Ropa Infantil MAYORAL
Tallas de 0 meses a 18 años

C/ Gregorio Molina, 21
46800 Xàtiva
Telf: 96 228 30 17

FESTILANDIA

**ALQUILER
Y VENTA
DE
DISFRACES**

www.festilandxativa.com info@festilandxativa.com
Telf.: 96 227 54 08 C./ Pere IV, 8 46800, Xàtiva

MOLT GUST

tot en el món de les llepolies

**CARAMELOS, GOLOSINAS, CHOCOLATES,
DETALLES Y REGALOS PARA
CUALQUIER CLASE DE CELEBRACIÓN
VENTA PERMANENTE DE PIROTECNIA**

C/ Gregorio Molina, 22
Telf. 96 104 48 28

46800 XÀTIVA (Valencia)
www.moltdegust.com

Pescado fresco, congelados y salazones
 Poligono Industrial "El Canari" Vial La Costera Nave 12k
 46690 l'Alcudia de Crespins (Valencia)
 Móviles 687 94 95 92 / 687 94 95 98 - Tel. 96 224 18 50
 pescadosborredafelul@hotmail.com
Pescaderias
 Canals:
 Avenida Jaume I, 6 - Mercado Municipal Ptos 44,45,46.
 Teléfonos: 687 96 95 92
 L'Olleria;
 C/. Batle, 7 - Teléfono 687 94 95 97

SERGIO FUENTES VIDAL
 INSTAL-LACIONS ELÈCTRIQUES

Telf. Casa: 96 227 74 61
 Telf. Móvil: 661 773 557

C/. Animes, 14
 46800 XÀTIVA (Valencia)

tels. 619 004 095
 619 005 095
 E-mail: fredcom@ono.com
 C/. Pare Claret, 16-1er-1a
 46800 Xàtiva (Valencia)

ESTUDIO
FEDERICO
 FOTO & VIDEO

www.estudiofederico.es
 c/ montcada, 20 T. 962 276 643
 Xàtiva Valencia info@estudiofederico.es

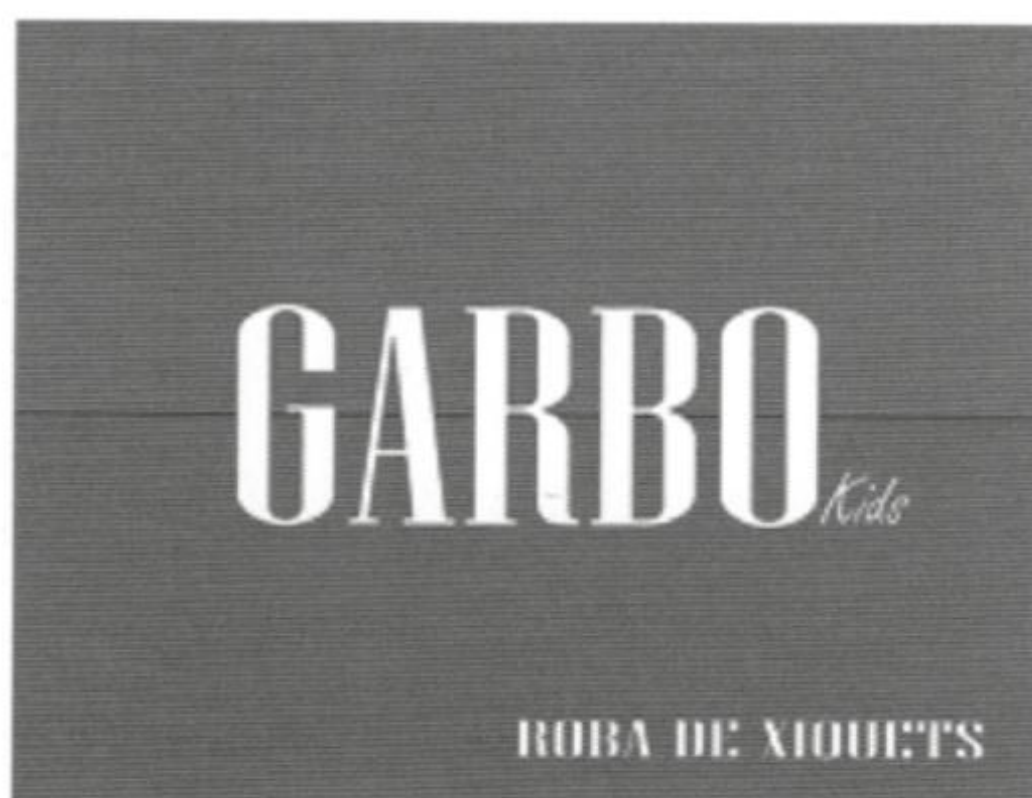
678 539 242 Juan Galea c/ Coop. Cristo del Milagro, s/n La Llosa de Ranes

Llucca - Guillem
Especialidades Artesanas, S.L.

C/ Blanca, 43
Tel/Fax 96 227 03 19
Móvil 646 969 074
46800 Xàtiva (Valencia)

Elaboración
Panadería
Pastelería

Gregorio Molina 4- 46800 Xàtiva.
Tfno. 96.227.43.56

Óptico-optometrista

C/Trobat, 24 Tel: 96 2274799 Xàtiva

Tel.96 228 00 64 rafsportwear@hotmail.com

RAF

Carlos Sarthou, nº 8 46800 Xàtiva (Valencia)

**CENTRE
FISIC/ACTIVA**

FISIOTERÀPIA • PODOLOGIA • RECUPERACIÓ FUNCIONAL

Tel. 656 90 98 18

Av. País Valencià, 1 baix • 46800 XÀTIVA, València

COSTERA ELECTRICITAT
INSTAL·LACIONS ELÈCTRIQUES
XÀTIVA

96106 30 01

www.costeraelectricidad.es

ricardo

auto-escuela

XATIVA 1

Pl. Pintor Guterres, 1 - Tel. 96 227 28 65

XATIVA 2

La Rena, 59 - Tel. 96 228 05 26

**Con nosotros,
todos los permisos**

Més de 20 anys
imprimint
idees en paper

blauverd)
impressors

blauverdimpresors.com

El present llibre es va acabar d'imprimir
el dia **14 de febrer de 2018**
en el poble d'Alcàntera de Xúquer,
a la comarca de La Ribera Alta,
en els tallers gràfics de **Blauverd Impressors S.L.**
Sent cap de taller
Amadeu Górriz.

Celebrant el dia de **Sant Valentí**,
festivitat dels enamorats,
i a un mes vista de l'esclat final
de les nostres estimades **festes falleres**.
De les quals, nosaltres
també estem **enamorats**.

Instagram

Falla_Molina_Claret

twitter

@MolinaClaret

facebook

Falla Molina Claret